

**TÜRKMENISTANYŇ MILLI MEDENIÝET «MIRAS» MERKEZI
TÜRKMENBAŞY ADYNDAKY TÜRKMENISTAN MILLI
GOLÝAZMALAR INSTITUTY**

REŞIDEDDIN WATWAT

RESMI HATLAR

رشيد الدين وطواط
رسائل العربي

**Terjime eden we çapa taýýarlan
Kakajan Janbekow**

AŞGABAT «MIRAS» 2004

UOK820/89

R52

R52 Watwat R.

Resmi hatlar. A.: Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezi, 2004. - 184 s.

JOGAPKÄR REDAKTORLAR

Hramow W.M., Bekiýew A.R., Aşyrow A.A.

REDAKTOR

A. Durdyýewa, dil-edebiýat ylymlarynyň kandidaty

Köneürgenç türkmenleriniň hökümdary Atsyza (XII asyr) we onuň neberelerine wepaly hyzmat eden meşhur kätip, beýik söz ussady, zehinli şahyr Reşideddin Watwat türkmen halkynyň gyzyldan gymmatly medeni mirasyna uly goşant goşan adamlaryň biridir. Onuň kitaplary dünýäniň meşhur kitaphanalarynda görnükli orun eýeleýär.

Reşideddin Watwatnyň bu eseri Köneürgenç türkmenleriniň hökümdarynyň resminamalaryndan we şahyryň hatlaryndan ybaratdyr.

Eser Beýik Türkmenbaşy zamanasynda ilkinji gezek arap dilinden terjime edilip neşir edilýär.

TMMMM №007

TDKP №40

2004

KBK 84Tür7+84(5)

© Watwat R., 2004 ý.

© Türkmenistanyň milli medeniýet
«Miras» merkezi, 2004 ý.

© Janbekow K., Terjime, çapa
taýýarlama, sözsoňy, 2004 ý.

***Garassyz we baky Bitarap Türkmenistanyň
Ilkinji we Ömürlük Prezidenti
Beyik Saparmyrat Türkmenbaşynyň
howandarlygynda neşir edilyär.***

***Beyik Saparmyrat Türkmenbaşy sowgat
berlen golyazma esasynda taýýarlanyldy.***

GEÇMIŞIŇ ÝAŇY — GELJEGIŇ DAŇY

Türkmeniň ykbal asmanyndan nur saçýan Garaşsyzlyk halkymyza diňe bir Altyn eýýamyň altyn gapysyny açyp bermän, eýsem onuň asyrlaryň jümmüşinden gözbaş alýan ýol-ýörelgelerini, däp-dessurlaryny, edim-gylymlaryny täzeden dikeltmeklige, medeni we ruhy miraslarynyň il-günüň köňül ganatyna öwrülmegine hem giň mümkinçilik berdi. Bu bolsa häzirki türkmen döwletiniň berk taryhy binýat esasynda gurulýandygyny alamatlandyryar.

Türkmen topragy münlerçe ýyllaryň dowamynda dünýä medeniýetiniň umumy taryhy üçin ähmiýetli wakalaryň mesgeni boldy. Bu toprak ekerançylyk, maldarçylyk, ylym, medeniýet we sungat sallançagy boldy. Alymlar biziň eýýamymyzdan 6 münň ýyl öň türkmenleriň ata-babalarynyň öňdebaryjy bilimleri özleşdirendigini nygtaýarlar. Irki ekerançylyk zamanasyndaky türkmen jemgyýetleri Garadepe, Göksüýri, Ýylgynly ýaly oturymly ýerleri — ajaýyp ýadygärlikleri miras goýdy. Gadymy oguz-türkmen döwleti, Parfiýa zamanasy, seljuk türkmenleriniň döreden onlarça döwletleri, osman türkmenleriniň soltanlyklary we beýleki türkmen döwletleri adamzadyň syýasy taryhynda özboluşly adalat baýdagy

bolup pasyrdady. Hut şonuň üçin hem Türkmenistany dünýä taryhynyň ösüşinde Hytaýyň, Mesopotamiýanyň, Müsüriň hatarynda goýýarlar. Ata-babalarymyz dünýä gymmatlyklarynyň arasynda özboluşly, milli öwüşgin bilen lowurdaýan ruhy we medeni baýlyklary bize miras galdyrdy.

Medeni miras — bu perzendiň üstünde kökenek gerýän türkmen enesiniň hüwdüsidir, agras türkmen gojasynyň pendi-nesihatydyr. Mukaddes topragy gany bilen goran gaýduwsyz gerçeğiň iň soňky demdäki wesýetidir, naçar doganyň gerçeğiň jesedini ýuwyýan aýy gözyaşydyr.

Medeni miras — bu türkmeniň şan-şöhratdan doly geçmişine buýsanjydyr, şu gününe söýgüsidir, ertirine ynamydyr.

Medeni miras — bu gadymy hem müdimi halkymyzyň asyrlaryň dowamynda hoşalap çöplän paýhas hakydasdyr, şu gününe ygtybarly ynamydyr, ertirine ýol çelgisidir. Mahlasy, medeni miras türkmeniň geçmişidir, barlygydyr, dowamatydyr.

Türkmen halkynyň gadymdan gözbaş alyp gaýdýan edebi akabalarynyň, sungat däpleriniň adalaty, erkinligi, agzybirligi, mertligi we bitewiligi wasp etmedik döwri bolan däldir. Bu gün şol asylyly däpler biziň beýik Garaşsyzlygymyzyň beren süýji miweleri, rõwşen ertiriniň mukaddes umytlary bilen birleşip, türkmen abraýynyň, mertebesiniň has-da belende görterilmegine hyzmat etmelidir.

Ruhnamada belläp geçişim ýaly, **«Biz türkmen halkynyň mirasdüşerleri hökmünde ata-babalarymyzyň**

taryhyň gatlarynda galan medeni, edebi gymmatlyklaryny tapmalydyrys, täzeden jana getirmelidiris. Bu ata-babalarymyzyň önünde biziň ogullyk borjумыzydyr». Biz ata-babalarymyzyň önündäki şol ogullyk borjумыzy berjaý etmek maksady bilen hem Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezini döredtik.

Asyrlaryň gatlaryna siňen medeni mirasумыzy düýpli öwrenmek, Ruhnamanyň ruhunda ylmy esasda özleşdirmek, dünýäniň dürli künjeginde beýik döwletleri döreden halkумыza degişli miraslary tapmak, olary täzeden jana getirmek, ajaýyp kitaplara öwürüp, gaýtadan halkумыza hem-de dünýä ýaýmak «Miras» merkeziniň işgärleriniň önünde duran gaýragoýulmasyz borçdur!

Eziz halkym!

Siziň eliňizde «Miras» merkeziniň taýýarlan kitaby. Bu kitabyň biziň ata-babalarymyzyň döreden ruhy we medeni gymmatlyklaryna teňne kalbyňyza teselli berjekdigine ynanýaryn. Käbelerimiz hem kyblalarymyz hakyndaky ýüreklerimiziň töründäki gyzgyn söýginiň oduny alawlandyrjakdygy mende ýakymly duýgy döredýär.

«Miras» merkeziniň çykarjak kitaplarynyň höwrüniň köp boljakdygyna ynanýaryn we oňa ak ýol arzuw edýärim.

Işň rowaç, ýollaryň ýagty bolsun!

**Türkmenistanyň Prezidenti
Saparmyrat TÜRKMENBAŞY.**

MÄHRIBAN WE REHIMLI ALLANYŇ ADY BILEN

Adamlary ýaradan, olary dogry ýola gönükdiren, rysgal-döwlet beren, azaşmakdan saklan, adamlary dogry ýola salmak üçin pygamber iberen Beýik Allatagala öwgüler bolsun!

Men Şa Muazzam Alym Adyl Mueýýit Muzaffar Mansur diniň we dünýäniň beýik ynsany, yslamyň we musulmanlaryň täji, şalardyr soltanlaryň in beýigi, döwletiň sütüni, milletiň parlak ýyldyzy, ymmatyň buýsanjy, älemin nur saçýan günü, ýeňilmezek şa Abylkasym Mahmyt ibn Mälik II-Arslan ibn Atsyzyň* edýän işlerini görüp, onuň resminamalaryny jemlemegi ýüregime düwdüm. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç, abraý-derejesini belent etsin, pajarlap ösýän ägirt uly döwletine buýsansyn, kakasynyň, atasynyň döwletli işlerini dowam etdirisin, eden işlerinde ata-babalarynyň geçen ýoluna salgylanyp tejribe toplasyn, soňky nesline ýagşy ýol salgy bersin we ýagşy ýatlamalar galdyrsyn! Bu hatlary ýazan — dilewarlaryň dilewary, ähli kätipleriň şasy, Magryp we Maşrykda uly abraýa eýe, dile çeper Horasanyň täji Reşideddin Abubekr Muhammet ibn Muhammet ibn Abdyjelil Omary Balhydyr. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak etsin! Horezmşanyň huzurynda abraýyny gorasyn, Beýik Allatagala ony halypanyň huzurynda hyzmat etmäge ýetirsin, onuň hyzmat eden döwletiniň binýady we sütünleri berk bolsun! Şäherlerini gülläp ösdürsin, raýatlaryň şatlygynyň, rysgal-döwletiniň çägi bolmasyn!

---

* Abulkasym Mahmyt ibn Mälik II-Arslan — Köneürgenç Türkmen döwletiniň 1172-nji ýyllarda höküm süren hökümdary.

BIRINJI HAT*

Adamlary ybadata gönükdirip, ähli gaýgy-gamlardan päklän, tümlükden ýagtylyga çykaran, onuň delillerini terk edenleri — ýeňiji, dogry ýoly tutanlara ýardam beriji, adyllyk we yhsanlyk bilen ýurdy dolandyran şalaryň penakäri, adam nesline zulüm we duşmançylyk edenleri, nähak gan döküjileri ýumrujy, älem-jahanyň eýesi Beýik Allatagala öwgüler bolsun!

Onuň saňa ýazan ykbalyndan, inderen bela-beterinden gaçyp gutulma ýokdur. Onuň bardygynyň subutnamasy şek-şübhesizdir. Ol Beýikdir we Danadyr.

Ähli şadyr soltanlar Onuň elindäki ýesirlerdir. Ähli kynçylyklar Onuň rehmetiniň ýanynda ýeňildir. Onuň hökümi bilen ýer, asman, aýdyr ýyldyzlar ýaradylandyr we hereketdedir. Älem-jahany ýaradan Allatagala boýun bolýanlara, azaşyp butlara ybadat edýän adamlary hak ýoluna çagyryanlara, Hak ýoluny açyklaýanlara, Hak dinini adamlaryň arasynda ýaýradýanlara salawatlar bolsun! Yslamyň nury, butparaz döwletini ýumrujy, yslam milletiniň ýol görkezijisi, ýer ýüzündäki adamlaryň hojaýyny, zulmatyň nury, danalaryň danasy Muhammede, onuň maşgalasyna we egindeşlerine, şeýle-de Yslam ojaklaryny dikelden, şerigatyň kadakanunlaryny janlandyran möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy Resulallanyň yztutary, Allanyň ýerdäki emini Muktafy Liemrillä salawatlar bolsun! Goý, Allatagala onuň derejesini

---

* Bu hat Bagdat halypasy Muhammet ibn Ahmet Mustazhyr Muktafy Liemrillä ýazlypdyr. Ol 1136-1160-njy ýyllar aralygynda höküm sürüpdür. Muktafy Liemrillä seljuk türkmenleriniň täsiri astynda bolan halypalaryň biri.

beýik etsin, duşmanlaryny pes etsin, raýatlary onuň Allanyň parzlaryny, Resulynyň süňnetlerini ýerine ýetirişine guwansynlar we oňa öýkünsinler. Onuň haýyr-sogap işleriniň waspy, at-owazasy ähli ýer ýüzüne ýaýrasyn we geljekki nesillere ýatlama bolup galsyn. Oňa boýun bolanlaryň iki dünýäsi abat bolsun! Allatagala olary öz penasynda aman saklasyn! Goý, olar ahyretde şatlanjak adamlardan bolsun! Allatagala mukaddes ýerleri adamlar şatlyk we bagt gazanmagy üçin ýaratdy. Bu ýere zyýarat edenleriň ruhy tämizlenip, ýürekleri günädir şer işlerinden päklenýär. Ýaşayşa täze höwes döräp, misli täze lybas geýen ýaly bolýarlar. Şeýle raýatly döwleti dolandyrmak has-da ýeňildir. Bu döwletiň binýady berkdir, rysgaly egsilmezdir. Raýatlary sag-salamatdyr, bela-beterlerden amandyr. Bu raýatlar üçin döwletiň kada-kanuny ýüreginiň salgı berýän ýoly kimindir. Esasan hem, ylym ojaklaryny döretmekde, mukaddes ýerleri abadanlaşdyrmakda onuň kakasynyň (Alla ondan razy bolsun!) eden işleri örän uludyr. Ol segsen ýyllap yslama gulluk etdi we ömrüniň köp wagtyny tygşytly ýaşady. Emma ýaşan günleriniň aglabasynda raýatlaryna sahylyk etdi, adamlaryň kalbyna haýyr-yhsan işleri ornaşdyrdy, owadan binalary gurdurdy. Ylym ojaklaryna ýakyndan ýardam berdi. Eýýäm ýigrimi ýaşynyň içinde haýyr we şer işleriň çeşmesine göz ýetirmegi başardy. Pygamber süňnetini berjaý etdi. Goý, bu dünýäde, ahyretde-de onuň akybeti gowy bolsun, derejesi beýgelsin! Çirkdir şeriň mesgeni, dagynyk kabylaly, ýumrulan jaýlarda ýaşayan, aýal-gyzlaryny taşlap gidýän, öz-özlerine dürli kynçylyklar döredýän, çagalaryny ýetim goýýan türkleriň* watanyna eden ýörişi ýatdan çykmaýakdyr. Horasan we Horezm halklary bolsa öýlerinde arkaýyn ýatyp, sag-salamat we ähli howp-hatardan

---

¹ Bu ýerde türkler diýlip mongollar göz önünde tutulýar.

amandyr. Olaryň kalby çirkden, şer işlerden, küpürden päkdi, mal-mülki, baýlygy gulpsyz goragdady. Olara diňe Allatagala ybadat edip, şükür aýtmak galýardy, onuň (goý, Alla oňa rehmet etsin!) höküm süren ýyllary içinde seljuklar nesliniň başyndan bela inende ýa-da kyn günleri başdan geçirenlerinde nämedir bir zatdan gorkan çaganyň kakasyndan haraý isläp gelişi ýaly, ondan haraý islärdiler, ondan kömek talap ederdiler. Olaryň üstüne duşman ýygyn dartyp gelende, oňa çapar ýollardylar. Ol elinden gelen kömegi ederdi. Olara ýardam bermek üçin gylyç syrmaly bolsa gylyç syrardy. Ol kömege mätäç bolanlara kömek etmek üçin janyny, güýjüni gaýgyrmazdy. Şeýdip, ol Seljuk nesliniň maslahatçysyna we gorag galkanyna öwrüldi. Ol kömegi üçin mal-mülk ýa-da baýlyk talap etmedi, eýsem sogap gazanmagy umyt etdi. Ol adamlara ýerde jennetiň lezzetlerini döretmäge çalyşdy. Ol ömrüniň ahyrky günlerine çenli mukaddes ýerleri, ylym ojaklaryny abadanlaşdyrды, haýyr-sogap işler bilen meşgul boldy. Haçanda ol panydan baka, ýaradylanlaryň ýanyndan Ýaradanyň ýanyna göç edende, onuň ýerine Allatagalanyň nazar salan bendesi geldi. Ol onuň eden ýagşy işlerini, ahlagyny dowam etdirdi. Raýatlara ýagşy göz bilen seretdi. Ol Seljuklar nesliniň gapma-garşylygyny, ezýetini, şer işlerini aýyrmagy başardy. Olara döwlet gurmaga ýardam berdi. Olaryň döwletiniň at-abraýy arşa ýetdi. Ol her bir raýat kömege mätäç bolanda kömegini gaýgyrmady. Ol Hojandy we Samarkandy ýeňip, özüne tabyn etdi. Soňra Yragy dyza çökermegi başardy. Onuň eden işleri öz döwrüne we soňky nesle ýagşy ýatlamalary galdyrды. Onuň bu eden haýyr-sogap işleri üçin bu ynsanyň taýpasy uly hormata mynasyp boldy. Ondan soňkulara diňe onuň gazanan abraýynyň üstüne abraý goşmak galýar. Goý, Allatagala olary öz penasynda saklasyn, işlerinde üstünlik bersin, akyl-paýhaslaryny zyýada etsin,

raýatlarynyň kyn ýagdaýlaryny çözmäge görgür göz, eşitmäge eşitgir gulak bersin, Allatagala olary gaflat ukusyndan, duşman gylyjyndan, nadanlykdan, ýalan töhmetden, doňýüreklikden o dünýä bu dünýä aman saklasyn! Goý, olaryň ahyreti abat bolsun! Goý, olaryň ýeňiş tugy belentde parlasyn! Allatagala olaryň goşunyňy masgaraçylykly ýeňlişlerden aman saklasyn! Goý, olar zulumdan daşda durup, haýyr-yhsan işler bilen meşgul bolsunlar, möminleriň her bir işinde ýardam bersinler. Musulmanlaryň emläklerini çözüslardan gorasynlar.

Emma günleriň birinde duşman bilen ýüzbe-ýüz bolmaly bolar. Taraplar garpyşarlar. Şonda ene topragyňy, arassa howaňy goramaly bolar. Zalymlyk bilen höküm süren şa tagtyndan agdarylar, goşuny derbi-dagyn bolar, ojagynyň nury söner, ne goňsusy, ne-de dost-ýary ýardam berer. Ömrüni ýekelikde geçirer. Raýatlaryna zulum-sütem, günä-şer iş eden kapyr, pasyk adamyň akybeti şeýle gutarýandyr. Ol öz döwründe özüniň eden ähli uly-kiçi günälerine toba edip, zulumdyr sütem etmesini taşlan bolsa we geljekde-de sogap, haýyr-yhsan işlerini eden bolsa, raýatlaryň hormatyna mynasyp bolardy. Emma ol ýurtlary ýumurdy, raýatlaryna zulum-sütem etdi. Daş-töweregine özi ýaly zalymlary jemledi. Gylyçlar raýatlary duşmandan goramak üçin däl-de, zulum-sütem etmek üçin syryldy. Bu döwletiň raýatlary hökümdarlaryň zülüm-süteminden ýaňa gul-gyrnaga öwrüldi. Adamlaryň arasyna agzalalyk aralaşdy. Günleriň birinde Horezmiň we onuň daş-töweregindäki galalaryň başyna bela indi. 537-nji hijri* ýylynyň rabygulahyr aýynyň başlarynda Hira, Masyf galalarynyň daşyny duşman gurşap aldy. Bu galalar Horezm galalarynyň iň gadymysy we iň owadanydy. Galalaryň berk

---

* 537-nji hijri ýyly 1142-nji milady ýylyna gabat gelýär. 1141-1144-nji ýyllar aralygynda Horezmşah Atsyz bilen Soltan Sanjaryň arasynda birnäçe söweşler bolup geçdi.

diwarlary, asmana ýetip duran minaralary bardy. Minaranyň çürbaşy asmana ýetip, ýyldyzlaryň we bulutlaryň arasynda girip durdy. Bu minaralaryň depesine guşlar hem ýetip bilenokdy. Galanyň adamlary söweşe bişişendi. Olar misli enesiniň süýdüne derek gan emen ýalydylar. Bu gala Allatagala penakardı. Galanyň gaýduwsyz esgerleri baş gije-gündiz dynç alman söweşdiler. Olaryň batyrlygyny we edermenligini söz bilen beýan eder ýaly däldi. Söweş ýigrimi günläp dowam etdi. Iki tarapdan hem örän köp adam gyrylýardy. Galadakylaryň haly teňleşýardi. Olaryň azyk we suw ýagdaýy kynlaşýardy. Duşman özüniň öňde goýan maksadyna ýetip bilmejegine, bu galany gabap, goşuny ýadatmakdan we biderek gan dökmekden başga hiç zat gazanmajakdygyna düşüniپ, galany taşlap gitmeli boldy. Olar Allanyň ýeke-täkligine ynanyan edermen halkyň ýeňilmezekdigine giç düşüniپ galdylar. Duşman bu ýerden başga bir uly gala ýöriş etdi. Bu gala duşman üçin ölüm çeşmesi bolmalydy. Bu galada Allatagala iman getirýän, haýyr-yhsan işleri bilen meşgul bolýan, biri-birine dogan diýip ýüzlenýän, hormat-sylagyň nämedigine doly göz ýetirýän agzybir, ylymly adamlar ýaşaýardylar. Bu galanyň raýatlary hökümdarlaryna wepaly, gözsüz batyr esgerlerdi. Bu ýeriň adamlarynyň utanç-haýasy gelniň utanç-haýasy kimindi. Olaryň ýürekleri duşman görse ýolbarsyň ýüregi kimindi. Olaryň barysy at münüp, gylyç syrماغy başaýardylar. Myhmana güler ýüz berip, desterhan ýazmak olaryň adatydy. Olar azatlygy, erkinligi söýýän halkdy. Olaryň her biri gylyç we naýza bilen söweşmegiň tärlerini ýagşy bilýärdiler. Olar gorkyny bilmeýärdiler we ölüme dikarynlap seretmegi başaýardylar. Aýal-gyzlary ar-namysyny goramak üçin gylyç syrماغ, eziz janlaryndan geçýärdiler. Olar masgara bolup ýaşandan, söweş meýdanynda mertlerçe wepat bolanlaryny gowy görýärdiler. Ynha, bu gün ýowuz duşman olaryň parahat

ýaşap ýören eziz topragyna goşun çekip geldi. Duşman goşunynyň esgerleri, duşmanyň goşuny hakynda gelip gowşan habardakydan hem köpdi. Olaryň goşunynyň aňyrsy-bärisi göze ilenokdy. Galanyň ýaşajýylaryna uly howp abanýardy. Emma ýeňliş ölüme barabar masgaraçylykdy. Duşman obalary talaýardy, ähli adamlaryň mal-mülküni elinden alýardy. Olar ylym eýelerini öldürip, medreselerine ot berýärdiler. Ýagşyzadalaryň öýlerini ýumurýardylar. Duşman ne dine boýun bolýardy, ne-de onda utanç-haýa bardy. Emma galanyň ýaşajýylarynyň dini, Allatagala ynanjy bardy. Galanyň ýaş, batyr, edermen ýigitleriniň içinde biri has-da tapawutlanýardy. Ol ýigit ähli esgerleriň daýanjydy. Ol özüniň ähli mal-mülküni sarp edip, ýaş ýigitlere at-ýarag satyn alyp berdi we öz daşyna goşun ýygnady. Wagt azdy, duşman ýakynlaşýardy. Az salym säginmeklik-de onuň kowmuny howp astynda goýýardy. Kowma abanýan howp onuň öz janyny howp astynda goýup, çalt, tutanýerli we batyrlyk bilen hereket etmegini, belli bir karara gelmegini talap edýärdi. Mübärek remezan aýynyň ortasynda duşman galanyň derwezesine golaýlaşdy. Ol edermen ýigit ylym eýelerini we köpi gören dana ýaşululary ýanyna çagyryp, mejlis geçirip, olardan işleriniň dogry ýa-da nädogrulygyny sorady. Ol ýaşululardan duşmana garşy söweşmäge rugsat sorady. Akyldarlar we ýaşulular şerigatda-da, başga kada-kanunlarda-da üstüne ýygyn dartyp gelen duşmana garşy göreşmäge rugsat berilýändigini aýtdylar. Olar Allanyň şir ýürekli bendesine ýeňşi arzuw etdiler we oňa ak pata berdiler. Şeýdip, Allanyň bu ýagşyzada bendesi Allanyň penakärliğinde we goragy astynda duşmana garşy çykdy. Ýaş ýigidiň esgerleriniň atlary sil esgerleri dag ýa-da umman tolkuny, ýüzleri parlak ýyldyzyň nury kimindi. Olaryň serkerdesi tuguny belentden göterip, söweş hakynda oý-pikire batyp, goşunyň başyny çekip barýardy. Goşun duşman bilen

ýüzbe-ýüz boldy. Gök gümmürdäp, ýyldyrym çakdy. Söweş meýdanynda tozan turup, atdyr adamlaryň seslerinden ýaňa hiç zat eşiderli däldi. Esgerler gylyç oýnadyp, naýza urýardylar. Gylyç-gylyja degende uçgun çykyp, älem-jahan ýagtylyp gidýärdi. Manjanyklar işe girdi. Ýaýdan atylýan oklar doly ýaly ýagýardy. Ok degip ýaralanýanlar, wepat bolýanlar örän köpdi. Maslyk maslyga kaklyşýardy. Gan sil kimin akýardy. Söweş meýdanyndaky waka ýürekleri lertzana getirýärdi. Allanyň ýagşyzada bendesi duşmana ýolbarsyň oljasyna topulyşy kimin topuldy. Ol duşmanyň üstüne gözsüz batyrlyk, şir ýüreklik bilen hüjüm etdi. Onuň bu erjelligini Allatagala gözden salmady we Beýik, Eziz Allanyň ýardam bermegi bilen garaşylýan ýeňiş gazandy. Ol duşmany dyza çökerip, tuguny ýatyrdy. Duşmanyň baýdagy ýakylp, esgerleriniň köpüsi derýanyň girdabyna gark edildi. Olar masgaraçylyga, ar-namysa sezewar boldular. Duşmanyň diri galan goşuny gaçyp, Horezm diýarynyň çetinde ýerleşen Isgendergalanyň ýanyna bardylar we çadyr dikdiler. Galanyň ýaşaýjylary elli günläp gije-gündiz jan aýaman söweşdiler. Hiç bir tarap ýeňiş gazanyp bilmeýärdi. Duşmanyň söweşmäge mejaly galmady. Olaryň bar arzuw-hyýaly goşunlarynyň çym-pytrak bolşy ýaly çym-pytrak boldy. Olar halas bolmak üçin diňe aýak aldygyna gaçyp, başyňy gutarmalydygyna göz ýetirdiler. Olar at-ýaraglaryny taşlap, masgara bolup gaçýardylar. Olaryň gaçýan wagtynyň her bir sagady ýyla, her bir ädimi birnäçe parsaha dönýärdi. Olar Allanyň nazar salan bu diýaryna azat gelip gul, baý gelip gedaý, ar-namysly gelip, masgara boldular. Bu diýar Allatagalanyň penakärlik edýän we bereket beren diýarydyr. Allatagala Horezmiň sütünlerini berk edip, onuň gülläp ösmegine ýardam berendir. Bu diýarda höküm sürýän ýagşyzada Allanyň nazar salan we penasynda gorap saklaýan bendesidir. Bu diýaryň beýik-beýik daglary gorag, çöli we

düzlügi bereketdir. Goý, Horezm döwletiniň serheti Gündogardan Günbatara çenli giňesin! Bu döwletde höküm sürýän ýagşyzada bendäniň abraý-derejesi mundan hem beýik bolsun, onuň ady ebedilik galsyn we hormat bilen tutulsyn! Onuň şan-şöhratyny, at-abraýyny görüp bilmeýän içigalar Allanyň gazabyna duçar bolsun! Oňa hile gurmakçy bolýanlar, goý, guran duzagyna özleri düşsünler. Allatagala möminleriň emiriniň we musulmanlaryň ymamynyň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, ol Maşrykdan Magryp aralygyna emr edip, höküm sürsün! Ol Allatagalanyň musulman ymmatyna beren nygmaty bolsun. Goý, ol Muhammet pygamberiň we onuň ýagşyzada egindeşleriniň dogry, adyl ýoluny dowam etdiren iň sadyk bendesi bolsun!

IKINJI HAT*

Möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy, Allatagalanyň resuly bolan Muhammet alaýhyssalamyň yztutary Muktafy Liemrillä biziň dogaýy salamymyz bolsun. Ol gije-gündiz: «Alladan başga Hudaý ýokdur, ähli zady ýaradyjy, ähli zadyň rysgalyny berýän Alladyr we Muhammet onuň resulydyr. Goý, Muhammede, onuň maşgalasyna, nesline we egindeşlerine salawatlar bolsun!» diýip, sena aýdýandyr.

Allatagalanyň ýagşyzada bendesi Beýik Allatagala ynanýan, yslam dininiň kada-kanunyny bilýän, mukaddes Gurhany okaýan adamdyr. Möminleriň emiriniň, musulmanlaryň ymamynyň ata-babasynyň Allatagalanyň ýerdäki eminleri we onuň parzdyr sünnetini ornaşdyryjy, dogry ýoly görkeziji ynsanlar bolandyklaryna göz ýetirmek kyn dälidir. Olar öz raýatlaryna dogry ýol görkezip, haýyr-yhsan işler edip, raýatlarynyň hormatyna mynasyp boldular we abraý gazandylar. Olar haýyr-yhsan, sogap işleri bilen meşgul bolup, Hakyň we halkyň razylygyna mynasyp boldular. Olaryň din üçin eden ýagşy işleri sanardan kändir. Möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy hem şol asylly adamlaryň neslindendir.

Allanyň ýagşyzada bendesi hem ata-babalary kimin ýagşyzada ynsandyr. Ilki süýji miwe beren daragt soň hem süýji miwe berer. Çeşmäniň suwunyň gözbaşynda süýji bolşy ýaly, aýagynda hem süýjüdir. Ýagşy işler edip, adamlaryň hormatyna mynasyp bolan adamyň nesli hem ýagşy işleri edýändir. Goý, Allatagala onuň ýaşyny uzak, işini rowaç etsin

---

* Bu hat Bagdat halypasy Muktafy Liemrillä ýazylypdyr.

we ony penasynda aman saklasyn! Onuň höküm sürýän döwründe Horezm diýary gülläp ösdi, ylym ojaklary bina edildi. Onuň höküm sürýän döwleti adylyk ojağyna öwrüldi, beýik, kaşan binalar guruldy. Bu ýerde ýaşaýan raýatlaryň şatlygynyň we bagtynyň çägi ýokdy. Sebäbi Allanyň ýagşyzada bendesi doglan gününden bäri haýyr bilen şeriň, nep bilen zyýanyň, şatlyk bilen gaýgynyň nämedigini ýagşy bilýärdi we şonuň üçin ýagşy işler edip, olaryň (raýatlaryň) müdimilik söýgüsini we hormatyny gazanmaga çalyşýardy. Ol adalat, haýyr-yhsan oduny ýakyp, bu oduň her bir közüni goraýardy. Onuň otursa-tursa gije-gündiz bar pikiri halkyň hal-ýagdaýy hakyndady. Horezm Allanyň penasyndaky baý diýardy. Kapyrlaryň esasy göz dikýän ýerleriniň biri Horezmdi. Bu ýere goşun çekip gelen esger gula öwrülýärdi. Bu ýeriň tebigaty hem duşmana garşy göreşýärdi. Gyşda çozuş eden duşman sowukdan, tomusda çozuş eden duşman yssydan heläk bolýardy. Galanlary bolsa Allanyň ýagşyzada bendesiniň ýa-da onuň edermen esgerleriniň gylyçdyr naýzasyndan heläk bolýardylar. Allatagala özüniň ýagşy görýän bendesini hiç haçan kynçylykda goýmaýar, ol ony hemişe penasynda gorap saklaýar. Goý, Allatagala onuň emrini, at-abraýyny ýokary etsin! Onuň at-abraýy diýarynyň daşyna, Maşrykdan Magryba ýaýrasyn. Ähli işleri rowaç alyp, raýatlarynyň uly hormatyna we söýgüsine mynasyp bolsun!

ÜÇÜNJI HAT*

Möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy, Allatagalanyň pygamberiniň yztutary halypa Muktafy Liemrillä biziň dogaýy salamymyz bolsun!

Ýaşy uludygyna ýa-da kiçidigine garamazdan, ähli adamlara Muhammet alaýhys-salamyň aýak basan mukaddes ýerleri we başga musulman döwletleri Allanyň ýagşyzada bendesiniň goragy astynda özlerini arkaýyn duýup bilerler. Bu ýerler sag-salamatlygyň, abadanlygyň, ýagşy arzuw-hyýallaryň we haýyr-yhsan işleriň mekanydyr. Allanyň ýagşyzada bendesiniň döwleti bilen araçäkleşýän niýeti ýagşy goňşy döwletler özlerini arkaýyn duýýardylar. Goý, onuň dini we dünýewi işleri rowaç alsyn! Onuň bu dünýäsi we ahyreti abat bolsun! Onuň Horezmiň we yslam döwletleriniň araçäklerini duşmandan goramakdaky işleri rowaç alsyn! Allatagala oňa diniň duşmanlaryny we şeýtanyň ýaranlaryny gyrmakda ýardam bersin!. Boýunegmezek, zalym türkleri[†] özüne boýun etsin. Goý, olaryň goşuny derbi-dagyn edilip, tagtlary başyna ýumrulsyn! Goý, olaryň şer işlerinden Allatagalanyň özi gorasyn! Goý, olaryň özleri möminleriň emiriniň ýanyna baş egip, tagatyna girmäge gelsinler. Möminleriň emiriniň, musulmanlaryň ymamynyň geçirimliliginiň çägi ýokdur. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak edip, ýaman gözden we dilden aman saklasyn! Onuň ulamalara edýän kömegi we bina edýän kaşaň ylym ojaklarynyň ymaratlary üçin Allatagala oňa ýardam

---

* Bu hat hem Bagdat halypasy Muktafy Liemrillä ýazylypdyr.

† Bu ýerde hem mongollar göz önünde tutulýar.

etsin! Onuň dindarlygyny we takwalygyny Muhammet alaýhyssalamyň döwrüniň iň dindar sahabalarynyňky bilen deňemek bolar. Onuň öwrenýän we peýdalanýan ylymlarynyň sany-sajagy ýokdur. Häzir hem ol jennetiň ak guşy kimin günäsiz bolsa-da, Allatagalanyň parzy bolan hajy ýerine ýetirmäge Mekgä we ol ýerden hem Medinä gidip barýar. Onuň pygamberiň geçen ýerlerinde guran ylym ojaklary aýdymlarda wasp edilmäge mynasypdyr. Onuň din üçin eden bu hyzmatlaryny Allatagala kabul edip, onuň iki dünýäsini hem abat etsin! Goý, beýleki hökümdarlar hem onuň ähli haýry-yhsan, sogap işlerine öýkünsinler. Goý, Maşrykdan Magryba çenli onuň at-abraýy artsyn! Goý, Allatagala ony penasynda aman saklasyn!

DÖRDÜNJI HAT*

Möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy Allatagalanyň pygamberi Muhammediň yztutary, gije-gündiz Alladan başga Hudaý ýokdur diýip gaýtalamaga ýadamaýan we Allanyň pygamberi, mekgelileriň halasgäri Muhammede, onuň maşgalasyna we jennetiň ýaşaýjylary bolan egindeşlerine salawat aýdýan, Allanyň ýagşyzada bendesi Muktafy Liemrillä köp dogaýy salam bolsun!

Möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy Allatagalanyň iň soňky pygamberi Muhammet alayhyssalamyň yztutary Muktafy Liemrilläniň günbe-günden abraýynyň artyp, derejesiniň beýgelyändigigi uludan kiçä, ylymlydyr ylymsyza mälimdir. Onuň adyllygy, haýyr-yhsan işleri, geçirimliligi, sahylygy ylymlylygy we danalygy at-abraýyň we şan-şöhratyň magdanydyr. Onuň din we yslam döwleti üçin eden haýyr işleriniň akybeti jennetdir. Onuň mukaddes ýerlerde hökümdarlyk etmegi hem Allanyň nazar salan bendesiliginiň alamatydyr. Goý, Allatagala onuň päk kalbyna gara ýakynlaşdyrmasyň, onuň gadamyny berk edip, duşmanyň alyndan gorasyn! Onuň yslam dini we döwleti üçin edýän haýyr işleri ähli adamlary guwandysyn. Goý, onuň tugy belentde parlasyn! Goý, onuň ömür ody sönmesin!. Allatagala onuň ömrüni uzak etsin! Allanyň ýagşyzada bendesiniň yslam döwletiniň iň uly bölegi we ylym ojagy bolan Horezmi goramaga ýardam bersin! Bu ýer şerigatyň we ylmyň zynatly köşgüdir. Onuň özi, doganlary we ogullary her ýyl diniň

---

* Bu hat hem Bagdat halypasy Muktafy Liemrillä ýazylypdyr.

duşmanlary, şeýtanyň ýaranlary bolan türk diýaryndaky, çirk ojagyndaky ýaşajylaryň üstüne çozuş edip, olaryň edermen batyr ýigitlerini, ogullaryny gul, aýal-gyzlaryny gyrnak edip alyp gidýärler. Ol şeýdip, musulman ýurtlaryny olaryň şer işlerinden goraýar. Möminleriň mesgenini kapyrlaryň aralaşmagyndan aman saklaýar. Goý, Allatagala onuň edýän işlerine sogap ýazsyn, onuň geçirimliligine geçirimlilik goşsun! Goý, onuň başy dik, jany sag, at-abraýy zyýada, derejesi beýik bolup, päk kalbyndaky ýagşy niýetine ýetsin! Muhammet alaýhyssalamyň iň ýakyn egindeşleriniň hatarynda bolsun! Ynha, şu gürrüňleriň arasynda Allanyň guly öň bolan ýagşy rowaýaty ýatlamakçy bolýar. Allanyň ýagşyzada bendesiniň ata-babasynyň (goý, Allatagala olara geçirimlik donuny geýdirip, razylyk suwundan gandyrsyn!) synmaz Apbaslylar döwletini gurmakda eden işleriniň örän köpdügi we uludygy hemme ylym eýelerine mälimdir. Goý, Allatagala olaryň neslini aman saklasyn, döwletiniň sütünini berk etsin! Olar uzak ýyllar ömür sürseler-de, olaryň ömrüniň ýekeje wagty-da boş geçmedi. Allanyň ýagşyzada bendesi hem olaryň ýörelgeleri bilen gitdi we olaryň eden haýyr-sogap işlerini dowam etdirdi.

Onuň döwletiň çäginini giňeltmäge we yslam tuguny belende galdyrmaga berlen wagty çäklidi. Ol şu çäkli wagtyň içinde Horasany, Eýrany, boýunegmezek Mawerannahry boýun egdirmegi başardy. Ol ýerlerde sejde edýänlere we ylym öwredýänlere ezyet berlip, nähak gan dökülýärdi. Ol bu ýerlerde zulum oduny açurip, haýyr-sogap çyrasyny ýakdy. Ol bu ýeriň adamlaryny zulmat tününden ýagtylyga çykardy. Olary kyýamat azabyndan halas eýledi. Allanyň ýagşyzada bendesiniň ýeňşi ähli musulman ymmatynyň ýeňsidir, sebäbi ol Allanyň iň ýagşy gören pygamberi Muhammet alaýhyssalamyň işini dowam etdiripdi. Onuň tugunyň astynda

ähli musulman döwletleri jemlenipdi. Ol — şalaryň şasy, soltanlaryň soltanydyr. Onuň päk ýürekliligi, ynsanperwerligi, erjelligi, adylygy raýatlaryny oňa sadyk gul kimin boýun edýärdi. Beýik soltanlaryň biri edermen Muhammet ibn Mahmyt ibn Muhammet ibn Mälik şa oňa wepaly bolmaklyga kasam etdi. Goý, onuň işi rowaç alsyn we Allatagala ony öz penasynda saklasyn! Ol soltanlaryň arasynda döwrüniň iň edermenini we adyl soltanydyr. Allanyň ýagşyzada bendesiniň akgöwünliligi, adylygy, sabyrlylygy we hak ýoly tutanlygy sebäpli oňa garşy çykýan zalymlyry ýok etmek üçin onuň töweregine adamlar jem bolýardylar. Möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy, älem-jahany bina eden Allatagalanyň iň soňky pygamberi Muhammet alaýhyssalamyň yztutary Muktafy Liemrilläniň ömri uzak, işleri rowaç bolsun! Goý, Allatagala onuň abraýyna egsilmez abraý goşup, ony penasynda aman saklasyn! Goý, Allatagala ony we onuň ýaranlaryny, raýatlaryny dogry ýoldan azdyrmasyň we ähli bela-beterlerden, howp-hatarlardan aman saklasyn!

Allatagala özüniň ýagşy gören bendesine döwletiniň araçagini giňeltmäge ýardam berdi, oňa duşmanlaryny ýeňmäge ýeňiş bagyş etdi. Goý, onuň ömri uzak, derejesi beýik bolsun! Allanyň iň soňky pygamberi Muhammediň aýak basan mukaddes, keramatly ýerlerine hökümdar bolmak Allatagalanyň bendesine beren uly nygmatydyr. Onuň bu döwlete hyzmat etmegi uly dereje we at-abraýdyr. Onuň ata-babasy hem bu döwleti döretmek, gülläp ösdürmek üçin şirin janyny aýaman söweşdiler we uly işleri alyp bardylar. Goý, Allatagala olaryň sogap işleri üçin rehmet etsin, olaryň dolanyp barjak ýerleri jennet bolsun! Allanyň ýagşyzada bendesi pygamberimiz Muhammet alaýhyssalamyň ýaşan ýerlerini abadan, parahat mekana öwürdi. Goý, Allatagala onuň derejesini beýik etsin! Goý, Allatagala bu döwleti bela-

beterlerden, bahyl duşmanyň alyndan gorasyn! Goý, bu döwletiň serhedi mundan beýläk hem giňelsin! Goý, Allatagala Soltanyň ogly soltana mundan beýläk hem uly ýeňişleri bagyş etsin! Şu wagt mukaddes, keramatly ýerleriň serhedini giňeltmegiň wagty gelip ýetdi. Raýatlar Beýik Soltanyna ynanyp, ondan uly ýeňişlere garaşýardylar. Sebäbi Allatagala oňa duşmany ýeňmäge ýardam berip, ony duşman howpundan aman saklaýardy. Onuň ähli işlerinde üstünlik berip, ýüregine düwen ýagşy niýetine ýetirýärdi. Onuň raýatlaryna köp rysgal-döwlet bagyş etdi. Döwletiň köp ýerlerinde pitne ody tutaşanda, ol ody söndürmäge ýardam berdi. Pitneçileriň, pasyklaryň elinden ýagşyzadalary we ylym eýelerini halas etdi. Olaryň bet pygyllarynyň amala aşmagyna ýol bermän, olary derbi-dagyn etdi. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç, derejesini belent, döwletiniň sütünini berk etsin! Goý, onuň at-abraýy Maşrykdan Magryba çenli dolsun. Allatagala ony penasynda aman saklasyn!

BÄŞINJI HAT*

Möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy Allatagalanyň ýerdäki emini Muhammet alaýhyssalamyň yztutary Mustanjyt Billä köp dogaýy salam bolsun! Ol gije-gündiz: «Alladan başga Hudaý ýokdur, Allatagala älem-jahanyň ýaradyjysy, diniň ýardamçysy, kapyr we onuň ýaranlaryny ýumrujy, älem-jahana emr ediji, ol ebedidir, Muhammet onuň resulydyr» diýýär. Goý, Muhammediň, onuň maşgalasynyň we egindeşleriniň jaýy jennet bolsun!» diýip, sena aýdýar. Goý, onuň ömri uzak bolup, ýagşy niýeti rowaç alsyn! Goý, ol adylygyň, sahylygyň we geçirimliligiň magdany bolsun!

Möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy Muktafy Liemrilläniň ýaradylanlaryň arasyndan Ýaradanyň ýanyna göç etmegi ähli ýagşy-ýamany saýgarýanlary, uludyr kiçini, akyl we ylym eýelerini gynandyrdy. Allatagala ondan razy bolsun we oňa rehmet etsin! Goý, onuň jaýy ata-babalarynyň ýanynda jennetde bolsun! Goý, olaryň yslam dini we döwleti üçin eden haýyr-yhsan işleriniň öwezine Allatagala olary ýalkasyn, jennetiň iň sapaly ýerinden jaý bersin! Möminleriň emiri musulmanlaryň ymamy Muktafy Liemrillä ýagşy-ýamany, agygarany, haýyrdyr şeri saýgarýardy. Onuň höküm süren döwründe döwlet gülläp ösdi, döwletiň binýady berk boldy. Döwlet adylygyň, haýyr-yhsanyň ojagy boldy. Şerigat we döwlet kanunlary pajarlap ösdi. Medreseler we ylym ojaklary

---

* Bu hat Bagdat halypasy Ýusup ibn Muhammet Muktafy Mustanjyt Billä ýazylypdyr. Ol 1160-1170-nji ýyllar aralygynda höküm sürüpdir. Mustanjyt Billä seljuk türkmenleriniň täsiri astynda bolan halypalaryň biri.

bina edildi. Ýolagçylar we kerwenler heläkçilikden aman boldular. Döwletiň serheti giňäp, çozup gelen duşman ýesir edildi.

Döwletiň iň kiçijik obalarydyr galalary hem berk goraldy. Bu gün külli musulmanyň başyndan bela indi. Maşrykdan Magryba çenli ýas eşigini geýdi. Ähli musulmanlar ýürek-bagryny paralap, gan agladylar. Adamlaryň gözýaşı sil kimin akýardy. Halypanyň wepat boldy diýen habary ýaýranda adamlaryň gulagy gapylp, olar şol wagt hiç zat aňşaryp bilmediler. Gündiziň günü zemine tümlük aralaşdy. Köpler üçin asman bilen ýer çaknyşyp, ahyrzaman gopana döndi. Goý, Allatagala ondan razy bolsun we oňa rehmet etsin! Köp adamlar halypanyň wepat bolmagy bilen din we döwlet pese gaçar diýip gorkdular. Olaryň gorkusy ýerliklidi. Emma musulmanlaryň bagtyna we duşmanyň betbagtlygyna tagta möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy Mustanjyt Billä geldi. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, ol bu döwleti ömrüniň iň soňky gününe çenli dolandyrsyn! Onuň tagta gelmegi bilen adamlaryň gaýgy-gamy şatlyga, ýasy toýa öwrüldi. Ýürekleri köşeşip, ýene-de ýaşaýyşa höwes döredi. Adamlar öňki halypanyň wepat bolanyňa gynansalar-da, täze halypa örän şatlandylar. Sebäbi raýatlar möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy, Allatagalanyň pygamberi Muhammediň yztutary Mustanjyt Billäniň öňki halypanyň haýyr işlerini dowam etdirjekdigine we döwleti abadanlaşdyryp, gülläp ösdürjekdigine ynanýardylar. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, mertebesini belent etsin! Goý, Allatagala ony penasynda aman saklasyn! Goý, ol uzak wagtlap tagtyň bezegi bolsun, raýatlary howp-hatardan aman saklasyn! Ähli haýyr işleriň çeşmesi bolsun! Allanyň bendelerine bolsa serhedini gorap, halypa wepaly bolmak galýar. Horezm diýary çirk mesgeni — türk watany

bilen araçakleşýär. Allanyň bendesi sähel bir ýere sapara çyksa, olar Horezme çozup, raýatlary talaýardylar. Emma Allanyň bendesi olary derbi-dagyn edip, küpür işleriniň soňuna çykdy, mukaddes we keramatly ýerleriň serhedini gorap saklady. Möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy Mustanjyt Billä geçirimli we paýhaslydyr. Goý, Allatagala onuň döwlet sütünini berk, ömrüni uzak etsin! Goý, ol ömrüniň ahyrky müddetine çenli höküm sürsün! Mustanjyt Billäniň halypa bolandygy hakyndaky habar Horezm diýaryna gelip gowşanda, Allanyň ýagşyzada bendesi ähli abraýly adamlaryny jemläp, olar bilen mejlis geçirdi. Soňra bu habara şatlanyp, üç gije-gündizläp raýatlaryna saçak ýazyp, toý tutdy. Adamlar bu habara şat bolup, biri-birine buşladylar. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, tuguny belent etsin! Oňa öçmejek şan-şöhrat we at-abraý bersin! Goý, Allatagala Maşrykdan Magryba çenli onuň emri ýörär ýaly etsin we ony penasynda aman saklasyn!

ALTYNJY HAT*

Bu hat ägirt uly, ýeňilmezek, sütüni berk yslam döwletiniň wezirine ýazylandyr. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak etsin! Goý, ol iň soňky demine çenli bu ägirt uly döwlete, möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy Muktafy Liemrillä (goý, Allatagala onuň abraýyny mundan beýläk hem beýgeltsin!) päk ýürek bilen hyzmat etsin! Bu ýeňilmezek döwletiň wezirine Horezm diýaryndan köp dogaýy salam bolsun. Men Allatagaladan weziriň ömrüniň uzak bolmagyny, Allatagalanyň ony penasynda gorap, aman saklamagyny dileg edýärim. Goý, ol ata-babalaryndan gelen keremli häsiýetleri, okan ylymlary, danalygy bilen Allatagalanyň ýagşyzada bendesine hyzmat edip, uly abraý gazansyn! Goý, ol ýagşy nesihatlary, parasatly pikirleri bilen Allatagalanyň ýagşyzada bendesiniň danalygyna danalyk, parasadyna parasat goşsun! Goý, ol halypanyň ýakyn ýardamçysy, maslahatçysy, diniň goragçysy, zulum-sütemiň duşmany we raýatlaryň dosty bolsun!

Onuň wezirlige gelmegi bilen yslam döwletine parahatlyk aralaşdy. Raýatlar özüni arkaýyn duýdylar. Onuň parasatlylygy, danalygy, adylygy meni diýseň guwandyrdy. Şeýle adamlaryň Allatagalanyň pygamberi Muhammet alayhyssalamyň aýak basan mukaddes topragynda Allatagalanyň ýagşyzada bendesine hyzmat etmegi meni guwandyrýan zatlaryň biridir. Mübärek Apbasylylar döwletine päk ýürek bilen janyny pida edip, möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamynyň aladasyny ýeňledýän adama Allatagaladan uzak ömür, beýik mertebe we at-abraýynyň zyýada bolmagyny dileg edýärim. Goý, Allatagala ony penasynda aman saklasyn!

---

* Bu hat Bagdat halypasynyň wezirine ýazylypdyr.

ÝEDINJI HAT*

Ägirt uly, ýeňilmezek, ylymyň gözbaşy, Apbasylylar döwletiniň halypasy, möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy Allatagalanyň pygamberi Muhammediň yztutary Muktafy Liemrilläniň (goý, onuň ömri uzak, tугy belent, başy aman bolsun!) wezirine Horezm diýaryndan köp dogaýy salam bolsun. Goý, Allatagala weziriň ömrüni uzak, abraýyny belent etsin! Goý, onuň şan-şöhraty ähli musulman ýurtlarynda zyýada bolsun! Goý, ol halypanyň ýakyn ýardamçysy we nesihatçysy, adyllygyň çeşmesi, zalymlaryň duşmany, ylym eýeleriniň ýarany bolsun!

Meniň bu haty ýazmak bilen weziriň kyn işini ýeňletmek, oňa özümiň hormatymy we sylagymy bildirmekçi boldum. Ol bu döwletiň ýykylmaz sütüni we berk diregi boldy. Onuň peýdaly, dana, parasatly, paýhasly pikirleri möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamynyň danalygyna danalyk, paýhasyna paýhas goşdy. Ol raýatlaryň kiçijik müşgil işlerine-de uly alada bilen ähmiýet berdi. Onuň haýyr-yhsan işleri öwgä mynasyp işlerdir. Ol maňa hat alyşmagy tekliپ etdi. Men oňa hat ýazdym. Sebäbi meniň ýazan her bir setirim oňa bolan hormat-sylagymdan doludy. Onuň Muhammet alaýhyssalamyň ýaşan ýerlerinde onuň yztutarlaryna hyzmat etmegi ony öwgä we hormata mynasyp edýär. Onuň mübärek Apbaslylar döwletine edýän hyzmaty üçin Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin, ony öz penasynda aman saklasyn!

---

* Bu hat hem Bagdat halypasynyň wezirine ýazylypdyr.

SEKIZINJI HAT*

Goý, Allatagala ägirt uly, ýeňilmezek ylym we adyllygyň ojagy bolan döwleti, ondaky weziriň Yokary Mejlisiniň mütdetini uzak, işini rowaç etsin! Goý, Allatagala bu döwletiň rysgal-döwletini zyýada, derejesini beýik etsin! Goý, bu döwletiň şan-şöhraty Maşrykdan Magryba çenli dolsun! Geçen ýyl men Ýokary Mejlisden we onuň ýolbaşçysy döwletiň ýardamçysynyň öz mübäreke elleri bilen ýazan hatyny aldym. Goý, onuň at-abraýy ýokary bolsun, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Goý, onuň meşhurlygy yslam döwletleriniň-de daşyna ýaýrasyn!

Onuň ýazan hatynyň her bir sözünde umman ýaly many bardy. Bu haty okadygyňça, danalygyňa danalyk, aklyňa akyl goşulýar. Onuň ýazan hatlaryndan men bu ynsanyň päk göwünli, ýagşy ahlakly adamdygyna we onuň her bir nesihatynyň ýerlikli, tapylgysyz maslahatdygyna göz ýetirdim. Onuň beryän nesihatdyr maslahatlary hatda-da öz beýikligini ýitirenokdy. Weziriň ýolbaşçylyk edýän Ýokary Mejlisi döwletiň beýik bolmagyny, onuň şan-şöhratynyň, at-abraýynyň zyýada bolmagyny gazanýar. Meniň we meniň diýarymyň rayatlarynyň möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy Mustanjyt Billäniň ähdini kabul etmegim bilen bu diýarda ýaşaýan ähli musulmanlar özlerini arkaýyn duýdular. Goý, onuň ömri uzak, mertebesi belent bolsun! Goý, onuň döwletidir şäherleri, galalarydyr obalary gülläp össün! Möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy tagta çykan güni meniň üçin we

---

* Bu hat hem Bagdat halypasynyň wezirine ýazylypdyr.

diýarymyň raýatlary üçin iň bagtly gün boldy. Onuň bize tabyn bolmagymyzy talap edip, ýazan hatyny alanymyzda, biziň şatlygymyzyň çägi bolmady. Men möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamynyň ady ýazylan kagyzy altyn we gymmatbaha daşlar bilen bezemegi emr etdim. Goý, onuň ömri uzak, mertebesi belent bolsun! Goý, onuň tagtda oturjak mütdeti ömrüniň ahyryna çenli dowam etsin! Oňa tabyn bolmak — raýatlara dogry ýol görkezip, olary ýagşy, haýyr-yhsan işlere gönükdirmekdir. Ol tabyn bolmagymyzy talap edip ýazan hatynyň gijä galmagynyň sebäbini ýurtda bolup geçen pitne odunyň tutaşmagydygy bilen düşündirýär. Bu hat meniň şatlyk oduny tutaşdyrýan we gaýgy-gam oduny öçürýän çeşmäm boldy. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, onuň ägirt uly döwleti Allatagalanyň penasynda aman bolsun! Goý, Ýokary Mejlis halypa dana, parasatly nesihatlar berip, onuň danalygyna danalyk, parasatyna parasat goşsun! Goý, Ýokary Mejlisiň we onuň ýolbaşçysynyň işi rowaç alsyn! Haçanda ol Horezm diýaryna mübäreke gadamyny basanda, raýatlaryň şatlygynyň çägi bolmady. Onuň nurly ýüzi adamlara gülüp bakanda aý kimin şöhle saçdy. Onuň her bir sözlän sözi adamlaryň gulagynda aýdym bolup ýaňlandy. Ol Horezmde bolan wagtynyň ýekeje sagadyny hem boş geçirmän, döwlet işlerine meşgul boldy. Men onuň kyn işini ýeňletmek üçin öz ýakyn adamym, hajyplarymyň emiri Kemaleddini onuň hyzmatyna gönderdim. Ol meniň saýamda önüp-ösen, kemala gelen we terbiýe alan ýigitdir. Goý, ol Allanyň ýardam bermegi bilen size uzak wagtlar hyzmat etsin! Onuň size sadyklyk bilen gulluk etjekdigine we siziň ynamyňyzy ödejekdigine ynanýaryn. Onuň üme düşüňýän we bir diýeniňi iki gaýtalatmaýan ýiti akyly, düşüňjesi bardyr. Onuň bu ägirt uly we ýeňilmezek döwlete hyzmat edip, mynasyp ýerini tapmagyny Allatagaladan dileg edýärim. Goý,

bu döwletiň we onuň halypasy, möminleriň emiri,
musulmanlaryň ymamynyň ömri uzak, işi rowaç bolsun,
Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn!

Köneürgenç. Törebeghanym mawzoleýi (XIV asyr).

DOKUZYNJY HAT

Bu hat Beýik şa Şirwanşa Agzamyň wezirine ýazyldy.

Kim-de kim möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamyna boýun egip, oňa tabyn bolsa, goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, möminleriň emiriniň, musulmanlaryň ymamynyň ömür tanapy uzyn bolsun, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Biziň emirimiz size hat ýazyp, onda iki zady, ýagny alada etmekligi we alada etmezligi sargady. Onuň alada etme diýmegi onuň ähdini kabul eden diýara duşman çozar diýip alada etme diýmegidir. Alada et diýmegi bolsa raýatlaryň we olaryň gündelik durmuşynyň aladasyny et diýdigidir. Goý, Allatagala biziň emirimiziň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Ýagşy we haýyr-yhsan iş edýän adamlar Beýik Allanyň penasyndadyr.

ONUNJY HAT

Bu hat Yspyhan emirine ýazyldy, goý, onuň ömri uzak we mertebesi belent bolsun! Goý, Allatagala ony görüner-görünmez belalardan we agzalalyk pitnesinden aman saklasyn!

Bize Yspyhan tarapdan gelýän adamlardan, kerwenlerden Yspyhan emiriniň adyllygy, keremliligi, haýyr-yhsan işler edýändigini, dana we parasatly, dine hormat goýýan adamdygy hakyndaky habarlar gelip dur. Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn we oňa ýardam bersin!

Yspyhan diniň we döwletiň merkezi, milletiň we ymmatyň daýanjy, dogry ýoluň we ylymyň ojagy bolan şäherdir. Bu şäher abadanlygyň we asudalygyň, owadan kaşaň jaýlaryň we adyllygyň, haýyr-yhsanyň we ynsanperwerligiň mekanydyr. Allatagala bu şähre we onuň golaýyndaky etraplaryna asudalyk we rysgal-döwlet bagyş etdi. Bu şäher älemde in bir öwgüli şäherleriň biridir. Oňa haýran galyp goşgy ýazmadyk şahyr, waspyny ýetirmedik aýdymçy ýokdur. Bu ajaýyp şäheri öwüp goşulan goşgular onuň raýatlarynyň sanyna barabardyr.

Ajaýyp günleriň birinde bu şäheriň emirinden bize hat gelip gowuşdy. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak etsin we ony öz penasynda aman saklasyn! Ol hatynda biziň bilen ýakyn aragatnaşyk saklamak we özüniň her bir etjek işini maslahatlaşmak isleýändigini ýazypdyr. Biz hem uzak wagtdan bári onuň bilen ýakyn aragatnaşykda bolmak we her bir döwlet işinde onuň bilen maslahatlaşmak isleýärdik. Emma biziň hökümdarymyzyň edýän döwlet işlerine günün dowamyndaky wagat azlyk edýärdi we şol sebäpli biziň ýazmaly hatymyz biraz gijä galdy. Biz onuň tutýan ýolunyň, alyp barýan parasatly

syýasatynyň dogrudygyny makulladyk. Onuň islendik meselede biz bilen maslahatlaşmaga ýüz tutup biljekdigini aýtdyk. Ýagşy işleri ileri tutýan, haýyr-yhsan iş edýän adamlar hemişe biziň ýaranlarymyzdyr. Goý, Allatagala biziň ýaranlarymyzyň ömrüni uzak we işlerini rowaç etsin! Goý, Allatagala olara penakär bolsun!

ON BIRINJI HAT

Bu hat 545-nji hijri* ýylynda Yspyhan emirine ýazyldy. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak we işini rowaç etsin! Goý, Allatagala bu beýik ynsany öz penasynda aman saklasyn!

Bize gelyän ýagşy adamlardan, uzak ýol söküp gelen kerwenlerden, jahankeşde derwüşdir galandarlardan bu ynsanyň çaksiz adyllygy, päk ýürekliligi, danalygy, parasatlylygy, diniň daýanjydygy, keremlidigi we haýyr-yhsan işleri edýändigini hakyndaky habarlar çar tarapdan gelip dur. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Yspyhan we onuň etraplary ylmyň we medeniýetiň, asudalygyň we abadanlygyň, ýagşy syýasatyň we adyllygyň merkezidir. Bu şäherde zulum ody haýyr-yhsan çeşmesiniň suwy bilen söndürilýär. Küpürlik we pasyklyk agajy diniň ýiti gylyjy bilen çapylyp taşlanylýar. Bu şäheriň adamlaryny agzybirlik gurşap alýar. Goý, Allatagala Yspyhany we onuň raýatlaryny öz penasynda aman saklasyn! Goý, bu ýere duşmançylyk bilen gelenler öz alyna çolaşsynlar!

Ýakyn wagtda biz Yspyhan emiriniň hatyny aldyk. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Bu hat ýagşy we jaýdar manyly aýdylan sözlerden doludy. Bu hatdaky her bir sözi gyzyla gaplaýmalydy. Bu hatyň üsti bilen ony ýazanyň beýik ahlakly, atly-abraýly, şan-şöhratly, asylzada adamlaryň neslinden gelip çykandygyna göz ýetirmek bolýar. Goý, Allatagala onuň kyn işlerini ýeňil etsin, üstünlik onuň hemrasy bolsun, myrat-maksadyna ýetsin, onuň at-abraýynyň we şan-

---

* 545-nji hijri ýyly 1150-nji milady ýylyna gabat gelýär.

şöhratynyň çägi bolmasyn! Biz hem onuň hatyna jogap ýazyp, özümiziň bu hak ýolda ýolumyzyň birdigini we onuň bilen aýrylmaz ýoldaşdygymyzy aýtdyk. Goý, Allatagala bu hak ýolumyzdaky kynçylyklary ýok etsin we hak ýoluny tutýanlary öz penasynda saklasyn!

ON IKINJI HAT*

Bu hat hem Yspyhan emirine ýazyldy. Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn we ähli görüner-görünmez apatlardan gorasyn! Goý, onuň hökmirowanlyk mütdeti uzak bolsun! Goý, onuň rysgal-döwleti egsilmez bolsun!

Akyl eýelerine we pähim-paýhasly adamlara Yspyhan emiriniň örän adyl, ýiti akyly adamdygy, zulum-şer işleriň duşmany, haýyr-yhsan işleriň tarapdary, diniň sütüni, ylym ojaklarynyň daýanjydygy mälimdir. Onuň her bir haýyr işi Allatagalanyň sogabyna, bendesiniň öwgüli sözlerine mynasypdyr. Onuň ylymlylygy we adyllygy Yspyhanda we onuň töwereginde ýaşayanlarda arkaýyn, parahat ýaşamaklyk duýgusyny döredýär. Onuň her bir ýagşy işleri hakynda bize habarlar gelip durýar. Onuň damarynda akýan asylzada atababalarynyň gany ony päk, dogry we hak ýoluna gönükdirýär. Goý, onuň ömri uzak bolsun we Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Ol bize ilkinji bolup hat ýazdy we şeýdip dostluk gapysyny açdy. Biz hem onuň başlan ýagşy işini dowam etdirdik we onuň görkezen dogry ýoly bilen ýöredik. Onuň bu görkezen ýoly bizi dostluga we doganlyga getirdi. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç we tuguny belent etsin! Goý, Allatagala ony öz penasynda gorap, aman saklasyn!

---

* Bu hat Yspyhan emirine ýazyldy.

ON ÜÇÜNJI HAT

Bu hat Horasanyň Balhdaky müftisi, Merwiň ylym ojagy bolan Soltan medresesiniň mugallymy ymam Ezizeddine ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!

Horasan müftüsi Ezizeddin (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak etsin we ony öz penasynda aman saklasyn!) yslam dini we döwleti üçin örän uly iş edip, bu eden işleri üçin az gürlän adamdyr. Ýaňy dogan aýyň günbe-günden nur saçyp, görk-görmege gelşi ýaly, onuň abraýy hem günbe-günden artyp, şan-şöhrata eýe bolýardy. Onuň at-abraýynyň galyşy misli hurma agajynyň güne tarap ösüşi kimin ýokary galýandyr. Goý, Allatagala onuň abraýyna abraý goşsun we ony kalbyndaky pāk arzuw hyýalyňa ýetirsin!

Meniň eşidişime görä, ylym ojagy Soltan medresesinde talyplar beýik ulamalaryň elinde ylym öwrenýärler. Bu medresäniň abraýynyň uly bolmagy, şan-şöhratynyň döwletiň çäginde çykmagy, medresäniň mugallymy Ezizeddiniň edýän işleri bilen baglydyr. Döwletiň ösmegi, onuň daşky duşmandan aman bolmagy we raýatlaryň durmuşyny mundan beýläk hem gowulandyrmak üçin ylym eýeleri gerekdir. Bu medresäniň çäginde bolsa örän köp ylymly adamlar çykdylar. Olar hem öz gezeginde döwletiň pajarlap ösmegine öz goşantlaryny goşdular. Ezizeddin meniň üçin hormat-sylaga mynasyp adamdyr. Meniň oňa bolan guwanjymyň çägi ýokdur. Beýle adamlar başgalara göreldä we ähli işlerinde ýolbaşçy bolmalydyr. Men ähli işlerimde onuň aklyna daýanyp, onuň maslahatyna gulak goýasym gelýär. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn we onuň ähli işlerinde ýardamçy bolsun!

ON DÖRDÜNJI HAT

Bu hat Nyşapur medresesiniň mugallymy we Nyşapur müftüsi Fahreddin Abu Sabyt ibn Abdyleziz Abdyljemmar Kufa ýazyldy.

Fahreddine meniň buýsanjym artyk,
Sahawatyň barýar gün-günden artyp,

Ony meniň bilen duşursa Rahman,
Ömürboýy razy bolardym hökman.*

Allatagalanyň mübärek aýy bolan remezan aýynyň başlarynda bize bir hat gelip gowuşdy. Bu hat beýik yslam döwletiniň sütüni, diniň daýanjy, ylymyň çeşmesi bolan adamdan gelipdi. Bu hatyň her bir manyly sözi dür dānesi kimindi. Onda ýazylan her bir söz bilbili uzakly gün saýradyp oturmaga ukyplydy. Bu haty bagy-bossanlykda okanyňda güller açylp, saýrak bilbiller sesini goýýardy. Ol tümlüge aý kimin nur saçýardy. Bu haty ýazan adama diniň dogry ýoldan gitmegi we döwletiň pajarlap ösmegi doly baglydyr. Goý, onuň ömri uzak bolsun we edýän işleri rowaç alsyn! Men birnäçe gezek oňa öz hyzmatymy hödürledim we birnäçe gezek oňa buýsanýandygymy we öwgülerimi hat üsti bilen ýetirdim. Biziň aramyzda hat alyşmak, maslahatlaşmak ýola goýuldy. Indi men özümiň döwlet işlerimde kynçylyk ýüze çykanda ygtybarly adama ýüz tutup biljegime ynanyryn. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin we ony öz penasynda aman saklasyn!

---

* Kitabdaky goşgy böleklerini tараşлан Kasym Nurbadow.

ON BÄŞINJI HAT

Bu hat abraýly alym Mejidilmülk Eziz Togra ýazyldy. Men bu haty ýazmak bilen onuň ömrüniň uzak, abraýynyň belent bolmagyny Beýik Alladan dileg edýärim. Onuň bu panyda ýaşan müddeti ylmyň we medeniýetiň ösüşi onuň abraýy we derejesi kimin össün. Ol bu älem-jahanyň we ylmyň örki, ylmy mejlisleriň görküdür. Onuň gatnaşan mejlisinde adamlaryň ýüzündäki nuruna nur, ýüregindäki ylmyna ylym goşulýar. Onuň ylmy, edebi, medeniýeti meni dogry ýola gönükdirýär we meniň ruhuma ruh, şatlygyma şatlyk goşýan çeşme bolup durýar. Onuň ýerlikli we dogry nesihatlary şeytanyň meniň ýüregimde ýakan bet niýetli oduna sepilen suw kimindir. Ol iň abraýly we batyr, edermen ynsanlaryň biridir. Goý, Allatagala ony öz penasynda gorasyn we duşmanyň bet niýetlerinden aman saklasyn! Goý, Allatagala oňa uzak ömür bagyş etsin! Ol öz üstüne ýagşy ýoly we utanç-haýany yük edip aldy. Oňa pany dünýäniň lezzetleri haramdyr we ol aýşy-eşretlerden mahrumdyr. Ol diniň goragçysy, ýagşy adamlaryň ýardamçysy we daýanjydyr. Ol özüniň akylynyň sadyk guludyr. Men onuň din we ylym üçin eden hyzmatlaryny göz önünde tutup, oňa uly hormat goýýaryn. Oňa hamdy-sena aýdyp, ömrüniň uzak, işiniň rowaç bolmagyny Beýik Alladan dileg edýärim. Goý, Horezm diýarynda onuň abraýy mundan beýläk hem beýik bolsun! Onda bar bolan ýagşy asylzadalyk, keremlilik, ahlaklylyk, wadasyna wepalylyk häsiýetleri we ylmy ony has uly abraýa eýe edýär we mertebesini beýgeldýär. Köp adamlaryň ondan görelde alyp, oňa öýkünmäge haky bardyr. Onuň ýagşy häsiýetlerini sanap aňyrsyna çykar ýaly dälidir.

Häzirki zamanda zalymlaryň zulum işler bilen, ylymsyzlaryň nadanlyk bilen meşgul bolýan wagtynda onuň ýagşy-sogap işleri tümlüge ýagty saçýan parlak ýyldyz kimindir. Men bu haty ýazmak bilen oňa özümiň hormatymy we çäksiz söýgümi beýan etdim hem-de islendik işinde ýardam gerek halatynda onuň maňa çekinmezden ýüz tutup biljekdigini duýdurdym. Alla ýol berse, çäksiz söýgüden we hormatdan doly bolan bu hat iň soňky hat däldir. Şeýle asylzada, abraýly ynsan meniň hatyma jogap ýazsa, meniň garyp köňlümi şat eýlärdi we meniň mertebämi beýgelderdi.

ON ALTYNJY HAT

Bu hat diniň buýsanjy, musulmanlaryň ymamy Buhara häkimine ýazyldy. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, abraýyny belent etsin!

Men möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamynyň (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin we ony öz penasynda aman saklasyn!) tabynlygyna girenimden soň meniň diýarymyň gyşy bahar paslyna, tümlügi nura, gaýgy-gamy, ýasy toýa öwrüldi. Raýatlarym onuň berk goragy astynda asuda ýaşap başladylar. Meniň kalbyma rahatlyk aralaşdy. Diýarymyzyň üstünde parlak ýyldyz nur saçdy. Raýatlar adaty ýaşayşa dolanyp gelip, olaryň şatlygynyň çägi bolmady. Emma şonda-da meniň kiçijik diýarymda kiçi müşgil işler ýüze çykýar. Eger meniň kiçi diýarymda şeýle müşgil işler ýüze çykýan bolsa, diýmek, möminleriň emiriniň, musulmanlaryň ymamynyň uly ýurdunda nämeleriň bolup biljegi saňa mälimdir. Häzirki wagtda men ondan hatyma jogap alamok. Onuň halyndan habarym bolmazlygy meni gaýgy-gama batyrýar. Men gijedir-gündizi oňa nämedir bir zat bolandyr öýdüp oý-pikirde geçirýän. Eger Allanyň ýagşyzada bendesi maňa hat ýazsa, meniň gaýgy-gamly, ünjüli kalbym köşeşerdi we onuň başynyň aman, janynyň sag-salamatdygyny bilerdim. Men Beýik Allatagaladan onuň başynyň dik, janynyň sag, ömrüniň uzak, işiniň rowaç bolmagyny we Allatagalanyň ony öz penasynda aman saklamagyny dileg edýärim.

ON ÝEDINJI HAT

Bu hat ýaman işleri bilen musulman dininiň garşysyna çykýan, möminlere töhmet atyp, olary masgaralamaga çalyşýan adama ýazyldy. Goý, Allatagala onuň tobasyny kabul etsin!

Eý maly-mülküň we genji-hazynanyň talapkäri, sen her bir eden işiň bilen jennetden daşlaşyp, dowzaha ýakynlaşýarsyň. Seniň hökümdarlyk etmegiň hem gara bulutlaryň günüň öňüni tutuş ýalydyr. Bulut ýagys ýagdyryp ýene-de gider, sen hem şol bulut ýaly, näçe zulum-sütem etseň hem, ahyrynda ýene-de gitmeli bolarsyn. Her zadyň çägi we müddeti bardyr. Seniň edýän her bir işiňi nury oçen daň ýyldyzyna meňzetmek bolar. Megerem sen özüň ýaşaýşyňdan we durmuşyňdan, özüňi alyp barşyňdan, diniňden we dünýäňden, başlangyjyňdan we ahyryňdan göwnühoş bolsaň gerek. Seniň nadan sözleriň daş-töweregiňe adam ýygnaýar. Olar seniň nadan sözleriňe gulak goýýarlar we bu sözleriň nadanlygyny bilip hem oňa haýran galýarlar. Seniň sözüň köp bölegi samsyk sözler bolsa, galan bölegi hem adamlary aldamak üçin hiledir. Sen hem tagta mündüň. Tagta münmek Muhammet alayhyssalamyň sünnetidir. Emma sen ol ýere münüp, onuň ymmatyna sögdüň, özüň ýaly betpälleri bolsa ol ýerde oturdyp, ýaman betpygyllyga ýolladyň. Eý, musulman dininiň garşysyna çykýan, olary masgaralamaga çalyşýan şeýtan ýarany, heý seni ýaman işlerden saklaýan diniň, zulum-sütem etmekden elini çekdirýän utanç-haýaň, seni bu işlerde kötekleýän keremli aslyň yokmydyr, sen özüňi ähli gaýyp zatlary bilýän, ähli içki syrlary okaýan adam ýaly alyp barýarsyň. Eý, adam çagasy, häzir bol, seniň başlangyjyň nem bolup, ahyryň hem

maslykdyr. Seniň özüňde bardyr öýdüp ýören häsiýetleriň diňe Beýik Allatagala mahsusdyr. Allatagalanyň keramaty bolsa diňe onuň ýoly bilen ýöreyän adamlara berilýändir. Seniň ýaly nadanlara beýle häsiýetler mahsus bolýan däldir. Seniň ýaly nadanlar özüniň azaşan ýoluny dogrudyr öýdüp, bu ýoly öz raýatlarýna-da salgy berýärler. Seniň bu ýoluňa düşenler haýyr bilen şeriň tapawudyny bilmeýärler. Eý, nadan, Alladan gork we küpür işlerden el çek. Akylyňdaky gara pikirlerе дәl-de, pāk pikirleriňe gulluk et. Allanyň gazabyna duçar bolmazlyga çalyş, sebäbi onuň gazabyna duçar bolýanlara hiç-hili çykalga ýokdur. Allatagala beýikdir we şer bilen haýry tapawutlandyryjydyr. Eý, nadan, bu dünýä iň soňky gelinmeli ýer дәldir. Bu dünýä panydyr. Mundan soňra ýagşy bilen ýamany seljerip, kime halat-serpaý ýapylyp, kime bolsa azap-ezýet berilýän ýere — ahyrete barmalydyr. Entäk giç bolmanka Allanyň ýoluna düş. Sen salyh, ýagşy adamlardan дәlsiň. Emma nesihat dinleýjilerden bolmaga çalyş.

ON SEKIZINJI HAT

Bu hat zamanyň görnükli wekili ymam Efifeddin Sehlä ýazyldy. Goý, onuň abraýy belent bolsun!

Häzirki zamanda Gurhanda aýdylýan zatlara garşy gidilýän, yzy üzülmeyän duşmançylyk döwründe şeýle ýagşyzada adamlaryň bardygy meni diýseň begendirýär.

Allatagalanyň bu bendesi şeýle bulagaýlyk döwürde Gurhana gulluk etdi we öz daş-töweregine ýagşyzada adamlary jemledi. Ol azaşan adamlary tümlükden halas edip, Allatagalanyň hak, nurly ýoluna ýollady. Ol ula uly kimin, kiçä kiçi kimin ýagşy nesihatlar berdi, olary hak ýoluny tutmagy ündedi. Alladan gorkmaýan, zulüm edýän adamlar oňa duşmançylyk etmäge çalyşdylar. Emma Allatagala özüniň bendesini kyn günde goýýan däldir. Ol öz bendesini penasynda gorap saklaýandyr. Beýik Allanyň ýaranlarynyň jaýy jennetdir. Olaryň duşmanlarynyň jaýy bolsa dowzahdyr.

ON DOKUZYNJY HAT

Bu hat ymam Efifeddine ýazyldy. Goý, Alla onuň abraýyny mundan hem zyýada etsin! Men ýazýan bu setirimde häzirki zamanda bolup geçýän bulaşyklyklar, jenaýatlar hakynda ýatlap geçesim gelýär. Şeýtan adamlara jenaýat donuny geýdirdi we olary şer işlere höweslendirdi. Bu adamlar dini, dünýäni we ahlagy ýatlaryndan çykarýarlar. Bu bolup geçýän wakalar meniň kalbymy lertzana getirýär. Meniň ömrümiň köpi geçip, azy galdy. Indi men pany bilen hoşlaşyp, Beýik Allatagala bilen duşuşyga taýýarlanmalydyryn. Eýýäm men perişdeleriň çakylygyny diňe gulagym bilen däl-de, eýsem tenim bilen hem duýýaryn. Häzirki wagtda bolup geçýän şer işler meni uly ünjä goýýar. Men ömrümiň ahyrynda raýatlaryň menden nägile bolmagyndan gorkýaryn. Meniň şeýle kyn ýagdaýymda Efifeddin ýaly ymamlar we ýagşyzadalar azaşan adamlara olary hak ýoluny salgy berip bilerler. Hezret Aly: «Adamlaryň kalby daryganda dili süýjeýändir» diýýär. Men hem şu kyn ýagdaýda asylzada, ýagşyzada adamlaryň kömegine mätäçdirin. Goý, Allatagala Efifeddin we şolar ýaly ýagşyzadalaryň ömrüni uzak we işlerini rowaç etsin, ony öz penasynda aman saklasyn! Goý, adamlary günädir-şerden öwüt-ündew bilen goraýan we haýyr-sogap işlere gönükdirýän ýagşyzadalara Allatagala jenneti bagyş etsin!

ÝIGRIMINJI HAT

Bu hat hadys alymy pylana ýazyldy. Muhammet alaýhyssalamyň hadyslaryny gürrüň berip, adamlara dogry, hak ýoluny salgy berýän bu ynsanyň ömri uzak, işi rowaç bolsun. Ol döwletiň daýanjy we musulmanlar üçin berlen nygmatdyr. Şeýle adamlaryň biziň döwrümüzde ýaşayanlygy üçin Beýik Allatagala öwgüler bolsun!

Bu hadys alymyna (goý, Alla onuň ömrüni uzak etsin!) meniň çäksiz hormatym we onuň dilinden Muhammet alaýhyssalamyň hadyslaryny diňläp görmegi isleýändigim aýandyr. Ol iň bir uly ylym eýeleriniň we hadys ynamlarynyň biridir. Köp alymlar we ynamlar hadys ylymyny öwrenmek we Muhammet alaýhyssalamyň hem-de onuň egindeşleriniň (goý, Alla olardan razy bolsun!) ömür beýany bilen tanyşmak üçin ynamly çeşme hökmünde oňa ýüzlenýärdiler. Goý, Allatagala yslam ymmaty üçin şeýle adamyň ömrüni uzak etsin! Onuň ylym-bilimi gözyetmez ummandyr. Onuň şek-şübhesiz, doly we dogry gürrüň berýän hadyslaryny diňläniňde bilbiller saýrap oturan gül-gunçaly бага giren deň bolýarsyň. Onuň adamlary dogry ýola gönükdirmek, olaryň imanyny kämil etmek üçin edýän işlerinde Alla oňa ýardam bersin. Onuň ömrüni uzak bolsun we bu haty okanda Allatagala onuň kalbyna biziň diýarymyza gelip, zyýarat etmek duýgusyny guýsun. Meniň diýarymyň islendik künjeginde onuň üçin, ähli mümkinçilikler bolan uly we giň ymarat tapylar. Bu ymaratda ynsan oturanda-turanda, dynç alanda gerek boljak ähli zatlar bolar. Ol biziň diýarymyza gelip, mübärek gadamyny bassa we bize Muhammet alaýhyssalamyň hadyslaryny eşitdirse bizi

örän begendirerdi. Beýle ylym eýesi we hadys alymy biziň hatymyza we haýyşymyza jogap edip, biziň diýarymyza mübäreke gadamyny basar diýip umyt edýäris. Ýagşy we haýyr iş edýänleriň sogabyny berýän Alladyr. Goý, Allatagala şeýle adamlaryň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, Allatagala olary öz penasynda aman saklasyn!

ÝIGRIMI BIRINJI HAT

Bu hat ymam Hasan Kattana ýazyldy. Uzak sapardan Horezme gelýän kerwenlerden, ýurt gezen derwüşlerden, bu ymamynyň öz işlerinden we sapak bermekden boş wagty et ýmek we meniň edýän işlerimi köteklemek bilen meşgul bolýandygyny eşidýäriň. Ol özüniň kitaplarynda maňa töhmet atýar. Heý beýle işler ylym eýesine we ymama laýykmydyr?! Heý töhmet edýän we ýalan sözleýän şeýle adam musulmanlara ylym-terbiýe bermäge, abraý-derejä mynasypmydyr?! Haçanda bolsa kyýamat gopar we ähli yns-jyna täzeden jan berlip, Allatagalanyň gaşyna sorag-jogap üçin ýygnalar. Kim ýaman iş edip, günä gazanan bolsa, ol Sakar dowzahynyň oduna oklanar. Kim ýagşy işler edip, sogap gazanan bolsa, perişdeler ony egnine mündürüp, jennete alyp giderler. Eger men nähak gan döken bolsam, kişi malyna göz gyzdyran bolsam, kimdir birini günäsiz öldüren bolsam ýa-da kimdir biriniň hakyny iýen bolsam Allatagala meniň jezamy berer. Allatagala maňa ylym, at-abraý, dereje berdi. Men ähli işlerimde Allatagalanyň kitabyna, Muhammet alayhyssalamynyň sünnetine daýandym, ähli işlerimde raýatlaryň we musulman ymmatynyň bähbidini aradym. Meniň bu işlerim üçin münlerçe kitaplar ýazyldy. Meniň dilim diňe «Lä iläh illalla» diýen sözi aýtdy, emma seniň diliň ýalan söze we töhmete endik etdi. Alladan gork, sebäbi her bir sözün we işiň üçin kyýamat günü jogap berjegini ýatla. Alladan başga Hudaý ýokdur. Ähli adamlary - ýagşy adamy ýagşy işi bilen, ýaman adamlary ýaman işleri bilen äşgär ediji Alladyr.

ÝIGRIMI IKINJI HAT

Bu hat hem oňa ýazyldy. Goý, ol gowşak, azap-ezýetiň mekany, zulum-sütemiň watany bolan döwletinde uzak döwran sürsün! Eger ol özüniň gahar-gazap oduna suw sepip, özüni köşeşdirse onuň gürleýän gürrüňi mana eýe bolardy we her bir işi akylyna, dinine laýyk gelderdi. Onuň mertebesi we abraýy beýik bolardy. Emma men onuň ýazan sözlerini hatynyň gysgalygyny geçirýärim, sebäbi ýeňlip, maly-dünýäsi talanan, ýüregine bitmez ýara salnan, iň ýakyn adamlary tarapyndan haýynlyk edilen adam özüni başgaça alyp baryp bilmez. Onuň bilşi ýaly (goý, onuň mertebesi beýik bolsun!) Merw söweşi iň esasy söweşleriň biri boldy. Bu söweşe ähli tarapdan esger jemlendi. Horezm esgerleriniň hataryna dürli ýerlerden dürli-dürli gatlagyň adamlary gelip goşuldylar. Olaryň esasy maksady Merwiň baýlyklaryny talap, olja almakdy. Merwiň näkes ogry-jümrileri hem gijelerine çykyp baý ýa-da wezipeli adamlaryň öýlerini talaýardylar. Olara hiç kim garşylyk görkezip bilenokdy, saklap hem bilenokdy. Emma meniň bu ýere talaňçylyk üçin gelmändigime Alla şaýatdyr. Eger kim-de kim maňa bu ýere talaňçylyk etmäge geldiň diýse, onda ol adam kapyr bolar. Men bu ýeri basyp alyp, talaňçylyk hem etmedim, ýekeje kitaby hem almadym. Günleriň birinde men onuň öýüne gadam basanymda, bu öýüň ylym ojagydygyna göz ýetirdim. Onuň öýündäki kitaplaryň sany-sajagy ýokdy. Öýüň bosagasyndan törüne çenli kitapdy. Men bu kitaplary başga ýere göçürmegiň örän kyn boljagyna göz ýetirdim we nähili ýagdaýda bu öýe giren bolsam, şonuň ýaly hem boş çykyp gaýdypdym. Onuň öýündäki ähli baýlygy şol öňki duran

ýerinde el degrilmän galdy. Men onuň kitaplarynyň ýekejesini-de, hat-da ol kitaplaryň ýekeje sahypasyny hem ellemedim. Men Merw söweşinden öň hem, soň hem ony (goý, Alla onuň abraýyny belent etsin!) talamak ýüregimde ýokdy. Men özümiň ýanymdakylara-da talaňçylyk etmäge ýol bermedim. Alla menden, men hem Alladan razydyryn. Eger-de şu sananlarymdan ýekejesini eden bolsam ýa-da meniň ýakyn adamlarymyň şol işler bilen meşgul bolanyny bilen bolsam, onda men aýakýalaňaç halda Allanyň mukaddes öýüne zyýarata gidip, günämi geçmegini dileg ederin.

Eger-de meniň özüm ýa-da egindeşlerimiň biri talaňçylyk bilen meşgul bolan bolsa, ýa-da men olaryň eden işlerini goldan bolsam, goý, meniň ähli maly-mülküm Alla ýolunda garyp-gasarlara sadaka bolsun! Eger-de men saňa nirededir bir ýerde zyýan ýetiren bolsam, goý, onda meniň ähli gul-gyrnagym azat bolsun! Eger-de men saňa duşman bolan bolsam, goý, onda meniň öýlenen we indi öýlenjek aýallarym üç gezek talak bolsun! Meniň bu zatlary ýazmagymyň sebäbi meniň imanlylygymyň alamatydyr. Ähli adamlar üçin parahatçylyk we howpsuzlyk getirip biljek ýaraşykdyr. Yslam dini hem iki doganyň arasy bozulanda ýaraşyk ündeýändir we ilkinji ýaraşyk teklipe edene köp sogap ýazylýandygyny aýdylýar. Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn we mertebesini beýik etsin! Meni we ony bir dinden we şerigatdan ýaradan Allatagala öwgüler bolsun. Goý, onuň abraýy Maşryk we Magryp aralygyna dolsun! Megerem, bolup geçen wakalar onuň ýüregine ýara salandyr. Ýara öz wagtynda melhem edilmese ötüşer we soňra hiç hili tebib hem hassanyň janyny halas edip bilmez. Men oňa (goý, onuň ömri uzak bolsun!) iki sany ýol goýdum. Biri ýaraşyk baglaşyp, ýagşy aragatnaşyklary ýola goýmak. Ikinjisi bolsa gatnaşygymyzy mundan beýläk hem ýaramazlaşdyryp, özüniň halyny

teňleşdirmekdir. Bu ýollaryň haýsy birini saýlap almak onuň öz elindedir. Birinji ýoly saýlap alsa dogry ýol bilen gider we biziň sylag-serpaýymyza, towpyga mynasyp bolar hem-de ýagşyzada adamlaryň hataryna goşular. Ikinji ýol ony heläkçilige getirer.

Köneürgenç türkmenleriniň hökümdary Muhammediň döwrüniň mis teňnesi.

ÝIGRIMI ÜÇÜNJI HAT

Bu hat ýene-de oňa ýazyldy. Goý, Allatagala oňa rehmet etsin we onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, onuň parlak ýyldyzy öçmesin we rysgal-döwleti kesilmesin! Onuň dogaýy salamy we mübärek haty Horezme geldi. Goý, Allatagala bu ýagdaý üçin öwgüler bolsun! Adamlary dogry ýola gönükdirýän we olaryň ähli işlerine gözegçilik edýän diňe Beýik Allatagaladyr.

Haçanda onuň mübärek haty gelip gowşanda men ýerimden turdum-da, hat gelen tarapa ýüzümi öwürdim we iki elimi ýokary göterip, Allatagala öwgüdir-sena aýtdym. Men Allatagalanyň bagtynyň maňa gülüp bakandygyna göz ýetirdim we şol wagtyň özünde Horezm diýarynyň ähli emeldarlarynyň we abraýly adamlarynyň öýüme gelmekleri üçin çapar ýolladym. Horezmiň bir ýerinde serdar, serkerde ýa-da abraýly oba ýaşulusy bolsa şol sagatda öýüme ýygnap, bu şatlykly habary buşladym. Men olara onuň möhüri basylan mübärek hatyny görkezdim. Men şol zamanyň özünde şirin owazly we ýiti ylymly kätibi çagyrmagy emr etdim. Men bu hat okalanda kätip hemme adamlara görüner we sesi eşidiler ýaly öýümiň ortasynda münber gurdurdym. Bu mübärek hat okalyp başlandan adamlar haty diňlemek üçin demini hem almaýardylar. Hat okalyp başlandan, ony ýazanyň ýiti akyly we örän ylymly, edep-terbiýeden habarly adamdygy aýan boldy. Bu haty diňleýänler misli şirin owazly bilbilniň sesini diňleýän kimin boldular. Emma haty soňuna çenli diňläniňde kyýamat gopan kimin boldy. Ol hatyny ýagşy sözler bilen başlan hem bolsa soňunda onuň sözlerinden urşuň sowuk şemaly öwüsýärdi. Ol özüniň sögünç sözleri bilen meni hassa

hala salmak isleýärdi. Emma onuň sögünçleri we aýdýan şyltak sözleri maňa hiç hili täsir etmedi. Ol özüni ylymly görkezip, meniň kalbyma ýara salmak isledi. Emma onuň zulumdyr-süteme gaplanan sözleri meniň kalbyma ýara salyp bilmedi. Ol özüni Döldüliň eýesi we Ýelýeliň (ýer ady) atlysy saýýar, ýa-da özüni asmanyň ýyldyrymy hem-de zeminiň in batyr adamydyr öýdýär. Ol zäherli ýylan we şeytanyň ýaranydyr. Ol maňa : «Sen teniňden akýan deriň bilen meniň ganymy sordun» diýýär. Emma adamlaryň ganyny sorup, etini süňkünden aýyrmak seniň işiňdir. Goý, Allatagala günä iş edip, ony boýun almaýanlara rehim etsin! Sen uludan kiçä, azat adama we gul gyrnaga ezyet berdiň. Ol adamlar saňa jogap berip bilmän, ähli gahar-gazaplaryny içinde sakladylar we hassa boldular. Sen bolsa özüňi şu zamanyň in batyr we adyl adamy hasap etdiň. Haçanda sen bazara çykanyň-da, çagalar seniň ýanyň bilen ylgaşyp, seniň üstünden gülerdiler. Akylsyz adamyň özüne „uly abraýa eýedirin» diýmegi meniň üçin geňdir. Adamda dag ýaly abraý bolanyndan kiçijik daşjagaz ýaly akyl bolany gowudyr. Batman ýaly ylym bolanyndan, mysgal ýaly adamsakçilik bolany ýagşydyr. Haçanda şu aýdan häsiýetlerim ol adamda bar bolsa, onda onuň ýaman güman, ýalan gürlmek ýaly dertleri dep bolardy. Kerwen ýolagçylaryndan we derwüşlerden maňa habar gelip gowuşdy. Olar maňa ol adamyň ne dirini, ne-de ölüni sylaýandygyny, baý ýa-da garyp diýmän talaýandygyny aýtdylar. Eý Allam, zalyma ynsap ber we zulum edilýäni zalymyň süteminden gora.

Wagt geçýär, zaman üýtgeýär. Emma akylly-başly adam islendik döwürde hem akylly-başlylygyna galýar. Gadymy kitaplaryň birinde şeýle hekaýa bar. Gadym zamanda bir halypa gije ýatanda düş görýär. Ol düşünde ýakyn adamlaryň biriniň özüni öldürenigini görüp, ukudan hopugyp turýar. Ol şol wagtyň özünde ol adamy ýanyna getirmegi we kellesini almagy emr edýär. Ol adam özüni halypaň ýanyna

eltmeklerini sorayar. Ony halypanyň ýanyna eltenlerinde, ol halypadan özüni näme üçin ölüme höküm edýändigini sorayar. Halypa oňa: «Men düýş gördüm. Düýşümde sen meni öldürdiň. Şonuň üçin hem men seni ölüme höküm etdim» diýýär. Onda ol adam: «Eý, möminleriň emiri, Ýusup alayhyssalam pygamberdigine garamazdan düýş görse, ýorgutçylary çagyryp düýşüni ýordurar eken. Soňra belli bir netijä geler eken. Sen hem şonuň ýagşy däbine eýerseň bolmadymy?» diýýär welin, halypa gülüp goýberýär we ol adamy azat edip, oňa halat-serpaý ýapýar. Ynha, ähli akyly, dana adamlar islendik halatda akyly-başly hereket edýärler. Sen hem indi gaflat ukusyndan oýan. Sebäbi adam garrap, ömrüniň köpi geçip, azy galanda, onuň gulagyna: «Watanyňy, dogduk depäni, maşgalaňy, dost-ýaryňy, goňşy-galamyňy, maly-mülküni terk etmeli wagtyň golaý geldi» diýen ses eşidilip başlaýar. Eger sen dogry ýola düşüp, haýyr işler bilen meşgul bolmasaň, megerem seniň üçin jähennemde uly ot ýakylan bolsa gerek. Ýagşy iş edip, ondan lezzet almak ýaly lezzet ýokdur. Adamyň ölümi hem günün dogup-batyşy kimindir. Sen hem adamyň gündelik işlere meşgul bolup, günün batyşyny duýman galyşy ýaly ömrüň geçeninden gapyl galma. Wagt geçer, hiç zady yzyna dolap getirip bolmaz.

Bir goja, segsen ýaşa ýetip çalaran-garran,
On alty ýaş istedi, indi giçdi, wah, arman.

Men bu sözleri gepiň gerdişine görä aýtdym. Sen bolsa ýalňyş ýoldan gidip, soň ökünmeli bolma. Gylyç hem gynyndan ýönelige çykarylýan däl. Wada wepaly bolup, asuda ýaşamak iň ajaýyp zatlaryň biridir. Men möminleriň emirine ak ýüreklik we sadyklyk bilen hyzmat ediji adamlardandyr.

ÝIGRIMI DÖRDÜNJI HAT

Bu hat Horezmiň buýsanjy, alym, ymam Mahmyt ibn Omar Zamahşara* ýazyldy. Men şu diýarda we şeýle beýik adamyň watanynda ýaşaýandygyma örän begenýärim. Bu adam din we ylym üçin eden işleri bilen Allatagala ýakyn adamlaryň biri boldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç, mertebesi belent bolsun! Ol adamyň elinden hasasy gaçanda hasasyny ýerden galdyryp bereniň iki dünýäsi hem abat bolar we kalbyna düwen maksadyna ýeter. Eger meniň sähelçe boş wagty bolsa, onda men bu Allatagala ýakyn adamyň hyzmatynda bolardym, onuň köwşüni çykaryp, münjek malyny otlaga goýberip, suwa ýakyp gelerdim. Emma ykbal maňa beýle bagty miýesser etdirmedi. Onuň hyzmatynda bolup, kyn işini ýeňilleşdirmek her bir ynsan üçin uly abraý, buýsanç we mertebedir. Onuň abraýy onuň ömründen has uzak ýaşar. Bu Allatagala ýakyn ynsanyň eden haýyr işleriniň we ýazan kitaplarynyň sany-sajagy ýokdur. Goý, onuň ýagşy işleri üçin Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn we ähli işlerinde ýardam bersin!

---

* Abulkasym Mahmyt ibn Omar Zamahşary 1075-1144-nji ýyllar aralygynda ýaşap geçen beýik türkmen alymy.

ÝIGRIMI BÄŞINJI HAT

Bu hat ymam Abu Sagyt Harawa ýazyldy. Bu edebiýatçy alym yslam ymmatynyň göwher daşy we yslam dininiň buýsanjydyr. Beýle adamyň biziň döwürdeşimiz bolmagy biziň üçin iň uly nygmatlaryň biridir. Ol yslam dininiň daýanjy we goragçysydyr. Onuň her bir sözi misli lagly-merjendir. Onuň aýdýan manyly sözleriniň bahasy ýokdur. Bu adamyň Balh we Nyzamyýe medreseleri üçin eden işleri örän uludyr. Onuň mejlisine gatnaşmagyň özi uly mertebedir.

Abu Sagydyň mejlisi
Buýsandyrrar geljek nesli.

Ol geçmişiň buýsanjydyr,
Geljek nesliň daýanjydyr.

Abu Sagyt özüniň wagyz-nesihaty we haýyr-sogap işleri bilen yslam ymmatyny dogry ýola gönükdürmekde örän uly işleri etdi. Ol dile çeperligiň - belagat ylmynyň, danalygyň we edebiýat ylmynyň şasydyr.

Barça ylymlaryň enesi—edep,
Ajama, araba gerekli mekdep.

Men ömrümiň her bir gününü hem sagadyny oňa öýkünmäge çalyşyryn. Ol adamyň meniň üçin eden haýyr işleriniň hetdi-hasaby ýokdur. Meniň oňa hamdy-sena aýtmagymyň we oňa doga etmegimiň sebäbi, ol meniň

edebiyat ylmyna gözümi açdy, ylym şerbetinden gandyryp,
meni abraý donuna büredi.

Abraý-derejämi göteren sensiň,
Maksatly ak ýola ataran sensiň.
Maňa bilim berip, ylym öwredip,
Şeýtanyň alyndan gutaran sensiň.

Horasan diýarynda bolup, seniň mejlisiňe gatnaşan adamlar
seniň manyly dürdäne sözeleriňi gaýtalap, gürrüň berip
ýadanoklar. Goý, bu adamyň işi rowaç alsyn we Allatagala ony
öz penasynda aman saklasyn!

ÝIGRIMI ALTYNJY HAT

Bu hat şahyr, ymam Muarra iki şahsy wasp eden goşgusy üçin ýazyldy. Ol iki şahsyň biri keremlileriň keremlisi, ikinjisi nadanlaryň nadanydyr. Onuň keremli diýip sypatlandyranynyň hiç-hili abraý-derejesi ýokdur. Onuň daş sypaty erkek adamyň sypaty bolsa-da, onuň özi zenan kişidir. Içki sypaty bolsa hunsadyr.* Ikinji wasp edýäniň batyr, edermen diýip sypatlandyrýarsyň. Emma onuň batyrlygy söweş meýdanynda däl-de, zenanlara bagyşlap aýdym aýtmakdadyr. Edermen, batyr ýigitler duşmana garşy gylyç syrýp, söweşýändir, emma ol dep çalyp nadanlary güýmeýändir. Eýsem seniň olarda wasp edýän ýagşy häsiýetleriň şularymy!? Olar pasyklygyň we şeriň ojagydyrlar. Eger sen ýagşy adamy görmek we wasp etmek isleseň, pylanyny wasp et. Ol maşgalasynyň çyragy, keremliligiň nusgasy, beýik danalaryň penasy, ar-namysyň goragçysydyr. Onuň danalygynyň we ylymlylygynyň çägi ýokdur. Ol adyllygyň ýarany we zulum-sütemiň duşmanydyr. Men seniň wasp edýän adamlaryňda zenana meňzeşlikden başga zat tapmadym. Galan erbet häsiýetlerden hem olary Allanyň özi gorasyn.

---

¹ Hunsas – iki jynslylyk (germofrodit).

ÝIGRIMI ÝEDINJI HAT

Bu hat şahyr, ymam Nugmany Alawy Hasan Nyzama ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, onuň ýaşayan döwletiniň binýady berk bolsun! Onuň abraý derejesi ýokary galsyn. Onuň ylym we haýyr-yhsan işleri üçin meniň minnetdarlygymy kabul etsin.

Gözlerim zar bolanda seň nurana keşbiňe,
Ýene söýgi goşulýar göreçdäki yşgyma.

Beýik Allatagaladan onuň işiniň rowaç bolmagyny, bu dünýe we ahyretde Allatagalanyň nygmatyna eýe bolmagyny dileg edýäris. Maňa onuň nurly ýüzüni ikinji gezek görmek miýesser etsin. Onuň pygamberlere laýyk hüý-häsiýeti ony has-da beýik abraýa eýe etsin. Oňa Horezmşanyň (goý, Allatagala onuň abraýyny we şan-şöhratyny beýik etsin!) ýanynda bolup, oňa hamdy-sena aýdyp, oňa dogra edip girmek teklipl edilipdi. Onuň dile çeperligi we çäksiz ylmy Horezmşanyň abraýyna abraý, mertebesine mertebe goşar. Beýik asylzada we keremli ynsan biziň teklibimizden yüz döndürmez diýip, Beýik Alladan umyt edýäris. Onuň edep-terbiýesi, ylmy, abraý-derejesi biziň ýanymyza gelmegi bilen has-da zyýada bolar. Ondan esasy talap edilýän zat, onuň Horezmşanyň gaşynda bolup, ony şöhratlandyrmakdan we onuň abraý-derejesini öňküsinden hem zyýada etmekden ybaratdyr. Goý, Allatagala arap we ajamlaryň galamgärleriniň abraýyny beýik etsin we olaryň şan-şöhratyny asyrlardan-asyrlara aşyrsyn!

ÝIGRIMI SEKIZINJI HAT

Bu hat yslam äleminiň şasy, diniň we dünýäniň daýanjy, adyl, ýeňiji, möminleriň ýardamçysy, pukaralaryň howandary, zulum edilen biçäräniň penakäriniň, Maşrykdan Magryp aralygyndaky wezirine (goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!) ýazyldy. Ol özüniň peýdaly maslahatlary we nesihatlary bilen halypamyzyň danalygyna danalyk, parasadyna parasat goşýar. Onuň nesihatlary we maslahatlary bilen Muhammet alaýhys-salamyň ymmatynyň döwleti pajarlap ösýär.

Size mälim bolşy ýaly, Beýik patyşamyzyň bize ykta^{*} beren obasy şu güne çenli gülläp ösýär. Ol ýeriň adamlary hiç bir aladasy gündelik hojalyk işleri bilen bagtyýar meşgul bolup ýördüler. Emma pylanynyň (goý, Allatagala onuň eden işleri üçin jezasyny bersin!) suwuň sakasyny bentlemegi bilen ýagdaý düýpgöter üýtgedi. Bu obada janly-jandar, ot-çöpler heläk boldy. Ýaşayyş ol ýeriň adamlary üçin örän kynlaşdy. Soňra suwy bentlän ol adam bendi açyp goýberip, obanyň galan adamlaryny hem suwa gark edip, heläk etdi. Obany harabalyga dönderdi. Goý, Allatagala oňa geçirimlilik etsin! Diňe siziň ara goşulmagyňyz we ýardam bermegiňiz bilen ol zalymy jezalandyryp we bu obany täzedan janlandyryp, ol ýeriň adamlaryna şatlyk we asuda ýaşayyşy gaýtaryp bolar. Haýyr-yhsan edýänleriň işi rowaçdyr we iki dünýäsi hem abatdyr.

---

¹ Ykta – peşgeş.

ÝIGRIMI DOKUZYNJY HAT

Bu hat Gürgen hākimi Sadreddin ibn Nyzameddine (goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!) ýazyldy.

Sadreddin, elbetde, ýolbars balasy,
Nyzammeddin nesli abraý eýesi.

Mazendaran hökümdary, uly abraý-derejäniň eýesi—
Sadreddiniň mübärekgaty bize gelip gowuşdy. Goý, Allatagala
onuň ömrüni uzak etsin we ony öz penasynda aman saklasyn!
Goý, onuň raýatlarynyň rysgal-döwleti zyýada bolsun!

Seniň abraý-derejäni görüp, saňa halkyň hormat-sylag
goýuşyny eşidip, saňa guwanýaryn we päk ýüregim bilen seniň
abraýyňa şatlanýaryn. Beýik keremli ynsanlaryň nesli hem
keremli we beýik bolýandyr. Allatagala seniň edýän işlerinde
güýç-kuwwat bersin! Sen kakaň arzuw edip, ýetip bilmedik
derejesine ýetdiň we onuň ýörelgesini gaýtalap, has-da uly
abraýa eýe bolduň. Beýik adamlaryň ýolundan ýöräp, olaryň
göreldesine eýerýän ynsanyň özi hem beýikdir.

Sadreddin, sen synmajak bir galasyň,
Zamanaň buýsanjy, bize penasyň.

Gapyň açyk, her gün mün myhmanyň bar,
Öňünde ýazylgy desterhanyň bar.

Seniň ýaşan ömrüň manyly ömür,
Uly abraýyň bar – synmajak ömür.

Sen ylymly adam ýanynda–dana,
Her sözüň eýedir, bir uly mana.

Gündizlerne raýatlar seň aladaň,
Gijelerem şol aladaň–ýañadan.

Edep bilen halka görelde bolduň,
Il içinde abraý köşgüni saldyň.

Şirin goşgy okar şanyňa diller,
Seni taryp edip saýrar bilbiller.

Haýyr işleň çägi ýokdur, ummandyr,
Muňa duşmanlaryň bagry girýandyr.

Är kişiden är kişiler dogulýar,
Halal süýt emenler hut şeýle bolýar.

Hatyň meniň üçin şatlykly hatdyr,
Seniň bu dünýäde barlygyň bagtdyr!

Özüň barkaň, meniň başym amandyr,
Seň barlygyň meniň synmaz galamdyr.

Beýik Alla hasyl edip maksadyň,
Abraý bilen penasynda saklasyn.

Goý, Allatagala şeýle adamlary öz penasynda saklasyn we
olaryň her bir işinde ýardam bersin! Goý, onuň tugy belentde
parlasyn!

OTUZYNJY HAT

Bu hat ymamlaryň ymamy Horezm hatybyna* ýazyldy. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak etsin! Goý, bu Maşryk we Magrypdaky hatyplaryň hatybynyň abraý-derejesi beýik, işi rowaç bolsun! Bu beýik ynsan abraý çeşmesi, buýsanç daragty we keremliligiň bagy-bakjasydyr. Ol ylym eýesi we ýumşak häsiýetli, adyl adamlaryň biridir. Şeýle ynsana öýkünmäge we onuň ýörelgesi bilen ýöremäge mynasypdyr. Beýik alymlar we uly ymamlar onuň ýanyna gelip, maslahat alýarlar we ondan ylym öwrenýärler. Çözügsiz meseleleriň açary, kyn ýagdaýa düşeniňde çözüdi bu ynsanyň elindedir. Goý, bu ynsanyň yslam dini we ymmatyna eden hyzmatlary üçin Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn we ömrüni uzak etsin! Goý, Allatagala onuň abraý-derejesini we şan-şöhratyny beýik etsin! Goý, Allatagala ony duşmanlarynyň alyndan aman saklasyn we onuň işini rowaç etsin! Goý, onuň tugy belentde parlasyn!

---

* Hatyp-wagzçy.

OTUZ BIRINJI HAT

Ýene-de oňa ýazyldy. Goý, bu ýagşyzada ynsanyň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, ony Allatagala öz penasynda saklasyn we onuň her bir işinde ýardam bersin! Goý, bu beýik ýagşyzada ynsany Allatagala duşmanyň alyndan gorasyn! Allanyň ýolunda sadyklyk bilen hyzmat edip, ýolundan azaşanlara hak ýoly salgy berýän bu ynsanyň tugy belentde parlasyn!

Häzirki wagtda, ýagny yslam dininiň tugy asmanda parlaýan we diniň dünýäniň ähli künjeginde pajarlap ösýän we ornaşýan wagty bu ynsanyň yslam dini we Muhammediň ymmaty üçin eden haýyr işlerine minnetdarlyk bildirmän bolmaz. Onuň möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamy üçin eden hyzmatlary hem örän köpdür. Onuň goşan goşgulary sanalgysy hem bolsa, uly mana we mazmuna eýedir. Onuň ýazan iki jilt «Fykh» kitaby musulman ymmaty üçin tapylgysyz gollanmadyr. Eger Süleýman pygamber özüniň sansyz goşuny bilen bu ynsanyň medresesiniň ýanyndan geçip barýarka, onuň öňünden garynja çykan bolsa, Süleýman bu ýagşyzada ynsana seredip, garynjany basgylap we döweläp geçerdi.

Yslam görki, hatyplaryň hatyby,
Danalaň ýanynda ýetik tarypy.

Sen rahat – Muhammet ymmaty rahat,
Sen wagyz edýärkäň, ilimiz abat.

Ylmyň tutaşan ot, ýetirer heser,
Sözüň gyndan çykan gylyçdyr, keser.

Medresä çar ýandan gutlaglar ýagdy,
Medresäň abraýny çar ýana ýaýdy.

Munda öwredilýär Mustapaň dini,
Oň dana sözleri bezeýär ili.

Gutlag sözlerimiz – bir gury owaz,
Edýän işiňize dünýä maly az.

Medresede jemle köp alymlary,
Alymly döwletiň artsyn abraýy!

Goý, Allatagalla beýle ýagşyzada ynsany öz penasynda
gorap aman saklasyn we onuň iki dünýäsini hem abat etsin!

OTUZ IKINJI HAT

Bu hat diniň daýanjy, alymlaryň alymy, Maşryk we Magrybyň meşhur ynsany Salyh ibn Bilala ýazyldy. Ol kazylaryň kazysy, yslamyň görki we Allanyň musulmanlara beren nygmatydyr. Goý, onuň ömri uzak we abraýy belent bolsun!

Ol miweli daragtyň synmaz şahasy we gül-gunçaly bagyň bägülidir. Onuň nesihatlarynda we maslahatlarynda, dana-parasatly sözlerinde dowzahdan halas bolup, jenneti bolmak ýaly nygmatlar bardyr. Allatagalanyň ony ulamalaryň alymy edip ýaratmagy musulmanlara hak ýoluny salgy bermegidir. Ony musulmanlara görelde edip ýaratmagy bolsa onuň ýörelgesinden ýöremegi ündemegidir. Goý, bu ýagşyzada ynsanyň we onuň nesliniň abraýy ýokary bolsun! Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Bu ynsanyň belent mertebesi we eden haýyr-yhsan işleri hakynda aýtsaň, tä, diliň gurap ýadaýança aýdyp oturmalydyr. Biz bu ýagşyzada ynsana laýyk lakam dakmagy we ony mundan beýläk Mugyzeddin (Diniň yzzaty, abraýy) diýip atlandyrmagy makul bildik. Goý, Allatagala onuň abraýyny mundan hem zyýada etsin! Şalaryň we hökümdarlaryň kätipleriniň kimdir biriniň abraýyny galdyrmak we kagyzlaryny zynatlamak üçin oňa owadan lakam dakmaga haklary bardyr.

Mugyzeddin nesliň abraýy, şany,
Buýsanjy, şatlygy, süýji wysaly.

Salyh adamlaryň nesli-de salyh,
Salyhlaryň ömri şöhratly taryh.

Bu beýtlar ýagşyzada ynsanyň keremli häsiýetleri we onuň edýän haýyr-yhsan işleri üçin bagyşlandy. Goý, onuň işi rowaç bolsun!

OTUZ ÜÇÜNJI HAT

Bu hat Jemaleddin Asgat ibn Mansur Hekimā ýazyldy.

Jemaleddiniň ýaşlykda ýetikdi boý-syraty,
Garran çagy ýene ol ýaşululaň zynaty.

Maňa pylanyň haty gelip gowuşdy. Goý, Allatagala onuň abraýyny beýik we işini rowaç etsin! Men bu haty okanymda gözel baglara, beýik daglara syýahat edip, bu ýer-lerde asuda ýaşaýan halklary gördüm we Muhammet alaýhysslamyň hatyrasy üçin bu ýerleriň aman bolup, asuda ýaşamagyny Beýik Alladan dileg etdim. Goý,

bu mukaddes ýerler duşmanyň alyndan we hilegärleriň mekirliginden aman bolsun! Emma ol maňa ýazan hatynda (goý, Alla onuň ömrüni uzak etsin!) meniň aýşy-eşretiden el çekip, haram işlerden daşda durup, diňe haýyr-yhsan işleri bilen meşgul bolýandygymy ýatlamandyr. Ynsany hak ýoluna gönükdürýän we ony abraýa mynasyp edýän zat haýyr-yhsan işleridir. Men ömrümiň ilkinji günlerinden kanagat etmek we sabyr-takatly bolmak ýaly häsiýetlere endik etmäge çalyşdym. Bu häsiýetleri ynsany bagtyýar edýändir we utançly ýagdaýlardan başyny aman alyp çykýandyr. Bu häsiýetli adam üçin maly-dünýäniň we aýşy-eşretiň lezzeti ýokdur. Men özümde şeýle häsiýetleriň bardygyna diýseň begenýärim we özümüň dost-ýarymy we ýakynlarymy hem şeýle häsiýetli görmek isleýärim. Ýöne hiç bir zada seretmezden, men seniň indiki ýazjak mübärek hatlaryňa sabysyzlyk bilen garaşýaryn. Goý, bu ynsanyň ömri uzak, işi rowaç, abraýy beýik bolsun we Beýik Alla ony öz penasynda aman saklasyn! Goý, onuň

rysgal-döwleti zyýada, yslam dinini zemine inderen we oňa Muhammedi pygamber edip saýlan Allatagala öwgüler bolsun!

Aýralyk uzaga çekdi. Örän göresim geldi. Iki sany sulhy alyşýan adam uzak görüş-mände olaryň ýüregi gysyp, köňüllerine gaýgy-gam aralaşýar. Emma ara daş we ýollarda uruş we talaňçylyk köpdür. Ýurtda bolýan pitnedir-gozgalaňlar hem sapara çykmaga mümkinçilik bermeýär. Her hili ýagdaýda-da seniň mübärek, nurana ýüzüňi görüp, togap etmegi beýik Alladan dileýärin. Nesip bolsa, ähli kynçylyklar aýrylyp, ýagdaý gowulaşanda, ýene-de seniň mübärek öýüne gadam basaryn we ylym eýesiniň, adyllyk daragtynyň we buýsanç çeşmesiniň ýanynda bolaryn. Onuň ylymly, hikmetli sözlerini diňläniňde ynsanyň kalbynda nämeleriň gopýandygyny dil we galam-kagyz bilen beýan edip bolýan dälidir. Meniň ösmegime, kemala gelmegime ýardam beren, abraý-dereje atyna atlandyryp, önümde belli maksat goýan we maňa ýaşayyşy tanadyp, haýyr-yhsan şerbetini içiren şu ynsandyr. Bu adam adyllyk derýasynda ýüzüp, ylym deňzine çümýändir. Oňa öýkünip, bu ynsana buýsanmak gerekdir. Onuň danalygy ummandyr we onuň ýaşayan ýeriniň raýatlary asuda we amandyr. Meniň sanap geçen häsiýetlerim ondaky bar bolan ýagşy häsiýetleriň ýarysydyr. Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn we onuň ähli işlerinde ýardam bersin! Men onuň ýörelgesi bilen ýöräp, oňa öýkünmäge çalyşmagym hem onuň haýyr-yhsan işler bilen meşgul bolup, hak ýoly bilen ýöreýändiginiň subutnamasydyr. Meniň öz doganym Omary onuň ýurdunda bu ynsanyň penakärliginde goýmagym hem onuň salyh we keremli ynsandygyna şaýatlyk edýär. Men bu ynsana ýakyndan ýardam bermäge we onuň kyn işini ýeňletmäge mydam taýýardyryn. Men onuň işiniň rowaç bolmagy üçin Beýik Alladan dileg edýärin. Meniň pikirim, zikrim onuň bilendir. Goý, bu ähdine wepaly, ýagşyzada ynsany Allatagala öz penasynda aman saklasyn!

OTUZ DÖRDÜNJI HAT

Bu hat hem oňa ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak bolsun!

Ol din nurudyr, boldur ýagtysy,
Her ynsan üçin açyk gapysy.

Ol Hak ýolunyň çyn mugallymy,
Külli musulmana çyn doganlygy.

Alymlar üçin – abraýly ynsan,
Nadanlar üçin – ýeňilmez duşman.

Sönmez çyragısyň, sen ymmat üçin,
Göwherden täçsiň bar millet üçin.

Sen synmaz goşun – tapylmaz taýy,
Sen Allanyň bize inderen Aýy.

Bu ýagşyzada ynsanyň haty bize gelip gowuşdy. Goý, onuň ömri uzak, edýän işleri rowaç bolsun! Goý, onuň abraý-derejesi zyýada bolup, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Bu ýagşyzada ynsan dost-doganynyň ýardamçysy we ýurduň ymamdyr, ylymly adamlaryň howandarydyr. Kimdir biriniň başyna iş düşende ilki bilen ýardam sorap ýüzlenilýän adam bu ynsandyr. Ýurdy dürli pitnelerden gorap, halky hak ýoluna gönükdürmek hem bu keremli ynsana baglydyr. Ol özüniň ýagşy häsiýetleri bilen ogluna we kowmuna göreldede bolup, olary mekirlilik, hilegärlik we bahylçylyk ýaly

häsiýetlerden daşlaşdyrdy. Olar goňşusyna duşmançylyk etmän, kyn ýagdaýynda dostlukly elini uzatdylar. Olar ýaşan ömrüni Gurhana uýup, şerigata tabyn bolyp, kanagatly we sabyr-takatly ýaşadylar. Men taryhda bolup geçen bir wakany okadym. Bir gezek Reşit Rafyg ibn Leýsiň özüne tabyn bolmagyny talap edip, Nasyr ibn Saýýary onuň ýanyna goýberýär. Emma Rafyg ibn Leýs onuň talabyndan boýun gaçyrýar we Reşide iki beýt goşgy ýazyp goýberýär.

Özüňi oda ur, eger, oňarsaň,
Hiç çekinme sen masgara bolardan.
Asylzadalaryň adaty şeýle,
Nasyr Saýýar, Rafyg Leýs hem şolardan.

Adam üçin masgaraçylykdan gaçyp, ar-namysy üçin göreşip, panyny taşlap bakyny saýlamagy ol ynsanyň edermen we batyrdygynyň alamatydyr. Eý Allahym, Muhammet alayhyssalamyň hatyrasy üçin meniň dilegimi kabul et we asylzada we keremli ynsanlary öz penaňda aman sakla, olaryň ar-namys üçin alyp barýan göreşlerinde ýardam ber!

Men bu ynsanyň hatyny alyp okanymda hoşboý ysly бага girip, şirin owazly bilbilleriň owazyny diňläň ýaly boldum. Onuň haty gysga ýazylan hem bolsa, onuň her bir sözi uly mana eýedir. Bu ynsanyň galamy dürdäne sözleri ýazmaga we manyly jümleleri düzmäge endik edendir. Bu ynsan ulamalaryň we ýagşyzada ynsanlaryň arasynda uly hormata eýedir. Onuň eden haýyr-yhsan, sogap işlerini bir günde ýatlap gutarmak mümkin däl. Ynha, bu gün hem duşmanlaryň garşysyna göreşmäge pata bermek bu ýagşyzada ynsanyň paýyna düşdi. Ulamadyr ymamlara ýolbaşçylyk etmek ýeňil iş däl. Emma duşmana garşy söweşe gitjek goşuna pata berip, olara ak ýol arzuw etmek örän kyndyr. Emma bu ýagşyzada ynsan

hökümdaryň (goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, onuň tугy belentde parlasyn!) ýeňilmezek goşunyna ak pata berende, bu öwgüli goşunyň söweşden ýeňiş bilen dolanyp geljegi ikiüşsyzdy.

Goşun 548-nji hijri ýylynyň* zülhijje aýynyň ortasynda şäherden çykdy. Hökümdaryň goşunyna garşy çykyp, hak ýolundan azaşanlara Muhammet ibn Kureýş serkerdelik edýärdi. Bu hak ýolundan azaşan pasyklar hökümdaryň goşun bilen özlerine garşy çykandygyny eşidip, Dehistanyň Seýf Amat diýen obasynda jem boldular. Hökümdar uly goşuna baş bolup, bu oba ýakynlaşandan pasyklaryň serkerdesi otly köýnek geýen dek boldy. Hökümdaryň goşuny gözsüz batyrlardan we gaýduwsyz edermen ýigitlerden düzüldi. Goý, onuň ömri uzak we işi rowaç bolsun! Goý, bu azaşanlara garşy söweş onuň abraýyna abraý goşsun! Hökümdaryň garşysyna azaşanlaryň serkerdesi pasyk ýaranlaryny alyp çykdy. Bu söweş 549-nji hijri ýylynyň† muharram aýynyň 6-synda bolup geçdi. Duşman hökümdaryň ýeňilmezek goşuny tarapyndan sähel salymyň içinde ýer bilen ýegsan edildi. Olardan nam-nyşan galmady, hiç haýsysy aman sypmady. Hökümdaryň ýeňilmezek goşuny başbütin we uly olja bilen yzyna dolanyp geldi. Bu söweş onuň abraý-derejesini öňküden hem zyýada etdi. Olaryň söweşini hiç bir şygır bilen wasp edip aýdyp bolmaz derejededi. Goý, Allatagala olaryň ömrünü uzak, işlerini rowaç etsin! Goý, Allatagala olary öz penasynda aman saklasyn we her bir işlerinde olara ýardam bersin!

---

¹ 548-nji hijri ýyly 1153-nji milady ýylyna gabat gelýär.

¹ 549-nji hijri ýyly 1154-nji milady ýylyna gabat gelýär.

OTUZ BÄŞINJI HAT

Ähli günälerden päkleýji, ähli gaýyp zatlary biliji, ähli nygmat, güýç-kuwwat eýesi Beýik Allatagaladyr. Adamlary hak ýoluna gönükdürmek we olara günä işleri etmezligi ündemek üçin pygamberleri iheren, esasan hem, yslam dinine Muhammet alaýhyssalamy iň soňky pygamber edip saýlan Allatagala öwgüler bolsun!

Men Allanyň ýagşyzada bendesiniň sadyk hyzmatkärleriniň biridirin. Goý, onuň ömri uzak, abraýy belent bolsun! Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Men onuň ýesiri we sadyk guly kimin hyzmat etdim. Emma bary biderek boldy, söwdam oňmady, gözümden ýaş dynman akdy, bagrym girýan boldy. Bu ýagdaýdan nähili çykalga tapjagymy, nämeden başlajagymy bilmedim, ýagdaýdan baş alyp çykmagyň ýoluny gözledim. Meniň ýaranlarym köpeldi, ýagdaýym gowulaşdy, umydym zyýada boldy. Men gije-gündiz Beýik Alladan bela-beterden we ýalan töhmetden goramagyny diledim. Haçanda men onuň mübärekgapysyny taşlap gaýdanymda, meniň ýüregimde harasat gopdy, güýç-kuwwatdan galyp, mejalym gaçdy. Sabyr-takadymy ýitirdim. Sapar meniň üçin örän agyr geçdi. Ýolda ýüregime garakçylar talar ýa-da ýurtda pitne turar diýen gorky aralaşdy. Uzak ýoly gaýgy-gam bilen geçirdim. Men ýolda bir garry adam bilen söhbetdeş boldum, ol meniň gaýgy-gamymy aýryp, meni az-kem köşeşdirmegi başardy. Ol örän ylymly we edep-terbiýeli ynsandy. Ol maňa: «Adam aman ýaşamak üçin Alladan penäkärlik gözlemelidir. Ol oňa öwgi-sena aýdyp, ondan dileg etmelidir» diýdi. Men onuň aýdanyny dogry tapdym.

Kitaplaryň birinden şeýle wakany okadym. Muhammet alaýhyssalamyň döwründe Hasan ibn Sabyt Ensary diýen bir adam ýaşapdyr. Ol örän gorkak eken. Medinäniň golaýynda gorkunç bir gala bolupdyr. Bu galada bolsa bir bedroý ýehudy adam ýaşaýan eken. Bir gezek Muhammet alaýhyssalam Hasany gala iberýär we ol gorkmaz ýaly onuň ýanyna maşgalasyny - aýallaryny we çagalaryny goşup goýberýär. Olar bilen Safyýa bint Abdylmuttalyp hem gidýär. Olar gala baryp girenlerinde galanyň gapysynda ýehudy otyrdy. Ol gala girýänleri we çykýanlary synlaýardy. Safyýa bint Abdylmuttalyp Hasana: «Eý, Hasan, pygamberiň emrini ýerine ýetir» diýende, ol gorkusyna: «Eý, Safyýa bint Abdylmuttalyp, meni öz günüme goý» diýip gygyrýar.

Gorky köp adamlara mahsusdyr. Bu derdiň dermany ýokdur.

Meniň kyn ýagdaýymyň çözgüdini kazylaryň kazysy Allanyň ýagşyzada bendesi Jeleddin tapdy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Bu ynsan şäheriň gorag galasy, miweli daragtyň süýji tagamly miwesi, bagyň solmaz bägüli we saýrak dilli bilbilidir. Men onuň ýanyna baranymda buluda bürenen gün, nury öçen aý we şöhlesiz ýyldyz kimin bolup bardym. Emma onuň ýerlikli maslahatlaryndan, tapylgysyz nesihatларыndan soň gaýgy-gamym dep bolup, şatlygymyň çägi bolmady. Bedenime güýç-kuwwat, ýüregime rahatlyk aralaşdy. Maňa ýardam beren we meni kyn günlerde halas eden bu ýagşyzada ynsanyň ömri uzak, abraý-derejesi belent bolsun! Goý, Beýik Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn!

Jeleddin yslam dininiň tугы,
Asla ýokdur onuň ylmynyň çägi.

Ahli döwürleriň beýik alymy,
Danalaryň iň meşhury, mälimi.

Jelaleddin nurly aýyň ýagtysy,
Zalym sütemkäriň ganym ýagysy.

Bagş edýäriň baýlygymyň barysyn,
Ol hakda ýagşy söz, müdimi galsyn.

Goý, Allatagala Jelaleddini öz penasynda aman saklasyn!
Onuň abraý derejesini belent edip, oňa ähli işinde ýardamçy
bolsun! Goý, onuň kalby mydama şatlyk duýgusyna gaplansyn.
Goý, onuň tugy belentde parlasyn!

OTUZ ALTYNJY HAT

Jeleleddin wagyz ýyldyzy erer,
Hem dili şirindir, hem gepe çeper.

Ylym oňa togap edýär gaşynda,
Abraý-dereje – onuň daşynda.

Ol şygyryň, hem kasydaň piridir,
Daglaryň arslany, babyr – şiridir.

Her aýdany ýörelgedir – ýodadyr,
Ol keremli ynsan, ýagşyzadadyr.

Hak ýoluny yzarlasa eger kim,
Jeleleddin ýoly – ýoludyr Hakyň.

Kazylaryň kazysy, ymamlaryň ymamy, hatyplaryň hatyby
Jeleleddiniň ömri uzak, işi rowaç, abraý-derejesi belent bolsun!
Men onuň hyzmatlaryna çäksiz minnetdardyr. Onuň ylmy
gözüetmez ummandyr. Onuň pikiri, parasady beýik daglar
kimindir. Ol (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak etsin!)
möminlere görelede we yslam dininiň buýsanjydyr. Onuň abraý-
derejesi üçin oňa diňe bir dost-ýary däl-de, duşmanlary hem
hormat goýýar. Ol azaşanlary dogry ýola gönükdirip,
ýykylanlara ýerinden turmaga ýardam berýändir. Allatagala
ony diniň daýanjy, keremli we ýagşyzada adamlaryň biri edip
ýaratdy. Ol ulamalaryň mugallymy we olaryň buýsanjydyr.
Onuň ýolundan ýöräp, onuň maslahatdyr-nesihatyna gulak

goýýanlar dowzah odundan halas bolanlardyr. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn!

OTUZ ÝEDINJI HAT

Jelaleddin – adyllygyň şöhlesi,
Jelaleddin – ylmyň şirin çeşmesi.

Sen bagda açylan päkize gülsün,
Sen bagda saýraýan şeýda bilbilsin.

Dost-ýarlar şatlygyň, hemdem – höwürin,
Myhman gelse, ganat beklär göwüniň.

Parladan sen şanyň–şöhratyň tugun,
Ylym binasynyň tutansyň düýbün.

Sen bolmasaň ýow goşuny ýeňilmez,
Bolsaň, şa goşunnyň başy egilmez.

Sen yslam dininiň gorag galkany,
Dana sözleň galkyndyrar halkyňy.

Uludan kiçä, ylymly we ylymsyz adamlara Jelaleddiniň in bir sylanylýan we öwgä mynasyp ynsandygy mälimdir. Ähli alymlar we ymamlar onuň daşynda halkadyr. Ol dile çeperleriň we hatyplaryň daýanjydyr. Ol belagat ylmynyň in ýokary derejesine ýetendir. Ol öwgä we abraý-derejä mynasypdyr.

Goý, Jelaleddiniň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Ol adam bedeninde gezip ýören hazynadyr we ylym ojaklaryny dikeldijidir. Ol döwrüniň ýeke-täk, tapylgysyz alymydyr we

täzelikçisidir. Onuň ylmy gözüetmez deňizdir. Men onuň ýanynda bolanymda gaýgy-gamym dep bolup, kalbym şatlanýar we bedenime asudalyk, rahatlyk aralaşýar. Gözlerim nurlanyp, onuň her bir sözünden lezzet alýaryn. Bu ynsan magdan dürüdir hem ylym hazynasydyr. Onuň her bir manyly sözünü lagly-merjene çalyssaň hem azdyr. Goý, bu asylzada we keremli ynsanyň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Musulmanlaryň göreldesi möminleriň buýsanjy bolan bu ynsany Beýik Alla öz penasynda aman saklasyn.

OTUZ SEKIZINJI HAT

Jeleleddin kowmuň buýsanç serpaýy,
Misli sen on dördi gijäniň aýy.

Nygmatyň egsilmez, nanyň gytalmaz,
Seniň ylym gyljyň, asla kütelmez.

Musulmana mydam gujagyň açyk,
Myhmana, dost-ýara saçagyň açyk.

Sensiň bu ymmatyň takwa ymamy,
Baky buýsandyryň sen musulmany.

Ylym-şerigatyň sensiň esasy,
Goşunyň, alymlaň daýanç hasasy.

Ähli älem-jahany, yns-jyny ýaradan, güýç-kuwwat, nygmat eýesi, rysgal-döwlet beriji Allatagala öwgüler bolsun. Adamlary tümlükden nura çykaran, azaşan ýolundan hak ýoluna gönükdiren, çirk öýüni ýykan, yslam tuguny parladan, yslam döwletiniň düýbünü tutan beýik Allatagalanyň iň soňky pygamberi Muhammet alaýhyssalama, onuň maşgalasyna we egindeşlerine salawatlar bolsun. Allanyň ýagşyzada bendesi, pukaralaryň penakäri, alymlaryň we ymamlaryň howandary, uly abraýyň eýesi bolan Horezmşanyň ömri uzak, işi rowaç bolsun. Ol abraýyň we şan-şöhratyň binasy, hamdy-senanyň öýjügidir. Allanyň ýagşyzada bendesi diniň goragy we sütünidir. Ol ylymlynyň gadyrdan dosty, nadan-zalymyň

duşmanydyr. Bu döwletiň beýik ynsanlarynyň biri, alymlaryň bezegi, kazylaryň kazysy, hatyplaryň hatyby, yslam dininiň göwher daşy Jelaleddindir. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç, ylmyny, abraý-derejesini zyýada etsin! Häzirki wagtda ähli ylym eýeleri we abraý-derejeli adamlar bu ynsandan görelde alyp, oňa öýkünýärler. Onuň ylmy, utanç-haýasy, dini ony uly hormata mynasyp edýär. Tekepbirlik, bahyllyk we ýalançylyk ýaly häsiýetler oňa nätanyşdyr. Ol alymlaryň daýanjy we buýsanjydyr. Onuň goşgusyny diňlänler uzak ýerden suwsap gelip, süýji suwdan agzyny aýyryp bilmän suw içişi ýaly goşgy diňleýärler. Beýik Horezmşanyň döwleti onuň arkadagy we howandary boldy. Goý, onuň ömri uzak we işi rowaç bolsun, tugy belentde parlasyn! Goý, onuň abraýy zyýada bolsun, asyrlardan asyrlara müdimlik galsyn! Goý, Beýik Allatagala Jelaleddiniň ömrüni uzak, abraýyny zyýada etsin, ony öz penasynda aman saklasyn!

OTUZ DOKUZYNJY HAT

Bu hat Samarkant ymamy Abu Kasyma Horezmiň esgerleri ol ýerde bolýan wagty oňa nesihat hökmünde ýazyldy.

Samarkant ymamynyň haty bize gelip gowuşdy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala ony ýakyn adamlarynyň hilesinden we duşmanlarynyň alyndan öz penasynda aman saklasyn! Biziň hökümdarymyzyň ýüreginiň erbet, gara niýetlerden päkdigine we bu döwletiň ýeňilmezek ägirt uly döwletdigine Beýik Allatagala şaýatdyr we ol bu döwletiň hem-de onuň hökümdarynyň penakäri we ýardamçysydyr. Biziň döwletimiziň tuguny belentde parladyp, bu döwlete egsilmez nygmat we rysgal-döwlet beren Beýik Allatagaladyr. Zulum, şer ýoluny däl-de, adyl hak ýoluny saýlap bizi şol ýoldan ýöreden Beýik Allatagala öwgüler bolsun. Hak ýolundan ýörän, haýyr-yhsan işleri bilen meşgul bolan adamlaryň iki dünýäsi hem abatdyr. Hak ýolundan ýörän ynsanlar aby-köwser suwundan içip, jennetiň hüýrleri bilen oýnaşarlar.

Samarkant hökümdaryna mälim bolşy ýaly (goý, onuň ömri uzak bolsun we ony Alla öz penasynda gorap saklasyn!), biz hökümdarlyga mekirlilik bilen ýa-da kimdir birini ýolundan azaşdyryp gelmedik. Biziň kakamyz we atamyz (goý, Allatagala olara rehmet we jaýlaryny jennet etsin!) öz döwürleriniň in beýik we abraýly hökümdarlary bolupdylar. Olar panydan baka göç edenden soň hem uly hormat we ýagşylyk bilen ýatlanýan hökümdarlardyr. Olar özleriniň boş wagtyňy hem raýatlarynyň müşgil işleriniň çözgüdini agtarmaga meşgul boldular. Olaryň esasy işi adyllyk we

haýyr-yhsan işlerini ýerine ýetirip, küpür we zulum ojaklaryny ýumurmak boldy. Beýik Allatagala olara hak ýoluny, ýagşyzadalaryň ýoluny salgy berdi. Olar yslam dininiň tuguny belentde parladyp, raýatlarynyň şatlygyny gazandylar. Olar panydan baka, ýaradylanyň ýanyndan Ýaradanyň ýanyna göç edenden soň, olaryň ýerine biz geldik we olaryň keremli, haýyr işlerini dowam etdik. Olaryň adyllyk ýolundan ýöräp, haýyr-sogap gazandyk. Şeýdip, Beýik Horezm döwleti biziň döwrümüzde iň beýik döwletleriň hataryna goşuldy. Goý, Allatagala bu döwletiň binýadyny berk etsin! Horezm zulum edilenleriň gaçybatalgasyna, abraýly we wezipeli adamlaryň jem bolan döwletine öwrüldi. Bu döwlete ýaman niýet bilen gelenler ýagşy niýet bilen yzyna dolanýarlar. Gaýgy-gamly adamlar bu ýere gelseler, gaýgy-gamdan saplanyp, olaryň kalbyny şatlyk duýgusy gaplap alýar. Bize şeýle nygmatly döwleti bagyş eden Beýik Allatagala öwgüler bolsun! Meniň bu sözleri ýazmagymyň sebäbi, Mawerannahryň emirleri hem şeýle ýagdaýa düşüpdiler. Goý, Allatagala olaryň halyny gowulandyrsyn we olaryň ýagşy niýetlerini hasyl etsin! Ol ýer zulum-sütemiň ojagy, şer we küpür işleriň çeşmesi boldy. Ol ýerde yslam dini kemsidilip, şerigat düzgünleri depelendi. Şonuň üçin hem biz asmanyň ýyldyzlaryndan we çölün çägesinden köp esger jemläp, azaşanlaryň diýaryny şerden, zulum-sütemden we pyssy-pujurlykdan arassalap, hak ýoluna gönükdirmek üçin bu diýara geldik. Haçanda bu ýerleri hapalardan päklänimizden soň, arassa, hak ýoluny tutýan adamlara bu diýary dolandyrmagy ynandyk. Pylany (goý, onuň şan-şöhady zyýada bolsun!) öz ýurdunyň iň abraýly adamlarynyň biridir we oňa biziň niýetimiz mälimdir. Ýurduňa çagaňa seredeniňden hem eziz seretmelidir we çagaňy erbetlikden goraýşyňdan hem sak goramalydyr. Mertebeli we keremli ynsanlar özüniň abraý-derejesine laýyk jogap

berýändirler. Şalaryň gyljy uruş üçin syrylandan soňra yzyna-gynyna salynýan däldir. Pylana edýän we etjek işleri üçin minnetdarlygymy bildirýärin.

Köneürgenç türkmenleriniň hökümdary Muhammediň döwrüniň altyn dinary.

KYRKYNJY HAT

Bu hat ymamalaryň birine ýazyldy. Onuň haty bize gelip gowuşdy. Goý, onuň ömri uzak, abraý-derejesi belent bolsun! Ol özüniň hatynda zalym ykbaldan we bu zamanda bolup geçýän bet pygyllardan nalap, özüniň çykalgasyz hal-ýagdaýy we maly-mülküniň harap bolandygy hakynda ýazýar. Gijeden soň gündiz gelyändir. Abraý-dereje nesilden-nesile geçýändir. Kyn ýagdaýynda Beýik Alla sygynyp, oňa dogra-dileg etmelidir. Ähli gaýyp zatlaryň açary onuň elindedir. Áýyplardan päkleýji, nygmat we rysgal-döwlet eýesi Allatagaladyr. Men seniň hatyňy başga ýurtda ýaşayan kesekiniň öz ýurduny küýseýşi ýaly küýsäp okadym, çagasyny ýitiren ata kimin naladym. Meniň sözlerime, belki-de şübhelenýänsiň, emma gerek bolsa meniň şeýle hala düşenimiň şaýatlary hem bardyr.

Pylanynyň öz ýurdunda abraýly we eziz adamdygy, öz kowmunyň aksakgaly we buýsanjy bolandygy bize mälimdir. Ähli adamlar oňa maslahat salyp, onuň diýeni bilen bolýardylar. Ol hem diňe adamlara haýyr-yhsan etmäge çalyşýardy. Bu wagt onuň haly teň hem bolsa, Allanyň eradasy bilen ýene-de ýagşy hala geler. Kynçylykdan soň ýeňillik, guraklykdan soň ygal gelyändir. Men bu haty oňa päk ýüregim we çäksiz muhabbetim bilen nesihat üçin ýazdym. Onuň bitiren hyzmatlary hormata we hamdy-sena mynasypdyr. Ýagşyzada ynsanlaryň gazanan abraýy, şan-şöhraty müdimilikdir. Şeýle adamlar işsiz hiç ýere çykman, diňe öýde oturan çagy gözüniň nury oçýär, kalby darygýar, öz-özünü kötekleyär we aklyndan azaşmagyna getirýär. Men bu ynsany (goý, Allatagala onuň

ömrüni uzak etsin!) bu sypatlar bilen sypatlandyrman, şeýle sypatlardan goramak isleýärin. Goý, onuň abraý-derejesi zyýada we işi rowaç bolsun! Goý, onuň durmuşy çeşmäniň suwunyň süýji bolşy ýaly lezzetli bolsun!

KYRK BIRINJI HAT

Bu hat älem-jahanyň danasy Abu Bereket Attaýýyp Bagdada ýazyldy. Goý, bu älem-jahanyň iň abraýly ymamynyň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, bu ýagşyzada ynsany Allatagala öz penasynda aman saklasyn! Ähli Yrak iline we ol ýerdäki janly-jandara biziň dogaýy salamymyz bolsun. Bu ýagşyzada ynsanyň ylymda beýik danadygy bize aýandyr. Onuň yslam dininiň binýadyny berkleşdirýän kitaplary bize mälimdir. Bu ynsan adamlara özüniň ylmy bilen ýagty saçyp, ýol görkezýär. Ol pygamberiň aýak basan mukaddes ýerleriniň goragçysydyr. Ol Bagdadyň düri, gözýetmez deňzi, beýik dagy we onuň döwründe deňi-taýy bolmadyk alymydyr. Iň abraý-derejeli adamlar hem onuň abraýyna gözi gidýärdiler we onuň ýörelgesi bilen ýöräp, oňa öýkünýärdiler. Bu ýagşyzada ynsana (goý, Alla onuň ömrüni uzak etsin!) mälim bolşy ýaly, Horezm diýary hemişe alymlaryň mekany, danalaryň mesgeni we meşhur tebipleriň watany bolup hyzmat etdi. Şeýle alymlaryň biri ýaşan asyrynyň ýeke-täk alymy ymam Abu Mudyr Assybnydyr. Alymlaryň alymy, abraýlylaryň abraýlysy Ysmaýyl Gürgenli (goý, Alla oňa rehmet etsin!) hem bu diýardan çykandyr. Ol özüniň ylmy bilen diňe bir Horezmde däl-de, Horasan we Yrakda hem meşhurlyk gazandy. Şunuň ýaly ylmy bilen nur saçan ýyldyzlardan soň şu wagtda Horezm diýary meşhur tebiplerden boş galdy. Häzirki wagtda Horezm diýarynyň raýatlary, tebipçilik ylmyny öwrenýän talyplar peýdalanar we maslahatlaşar ýaly meşhur, ylmly tebibe mätäçdir. Şonuň üçin hem biziň tabyn bolup, tebipçilik bilen meşgul bolýan, bize sadyklyk bilen hyzmat edýän tanymal

adamlarymyzyň biri bolan pylanyny tebigçilik ylmyny kâmil öwrenmäge siziň ýanyňyza iberýäris. Haçanda ol bu ylmy kâmil ele alanda oňa Horezmde — biziň diwanymyzda uly wezipeleriň biri garaşýar. Abraý-dereje we şan-şöhrat gazanmak onuň öz elindedir. Allanyň ýagşyzada ynsanyndan bolsa biziň bu müşgil işimizi çözmekde güýç-kuwwatyny gaýgyрман, oňa ýardam bermegini soraýarys. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Onuň bizden we biziň diýarymyzdan nämedir bir zada mätäç bolan ýagdaýynda biz onuň hyzmatyndadyrys. Bu ýagşyzada ynsanyň özüniň mübäreك hatlary bilen bizi şatlandyrmagyny soraýarys. Goý, onuň ömri uzak bolsun we Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn!

KYRK IKINJI HAT

Bu hat älem-jahanda belli bolan tebip Abu Hasan ibn Tilmize ýazyldy. Goý, onuň abraý-derejesi zyýada bolsun! Bu ynsanyň alymdygy, esasan hem, tebipçilik ylmynda kâmil derejä ýetendigi ylym eýelerine mälimdir. Bize gelip gowşan habarlara we ony gören ynsanlaryň şaýatlyk etmegine görä, bu adam uly abraýyň eýesidir we hamdy-sena mynasypdyr. Goý, Allatagala onuň ylmyny we abraý-derejesini zyýada etsin! Goý, Allatagala ony duşmanlarynyň alyndan aman saklasyn we onuň ähli işlerinde ýardam bersin! Siziň bilşiňiz ýaly, Horezm diýary ähli wagtda alymlaryň mekany, danalaryň mesgeni we sungat ussatlarynyň watany bolup hyzmat etdi. Alymlaryň alymy, tebipleriň ussady, uly abraýyň eýesi Ysmaýyl Gürgenli hem bu diýardan çykandyr. Goý, onuň mukaddes ruhy jennetde aram tapsyn! Ol özüniň çäksiz ylmy, tapylgysyz kitaplary bilen Maşryk we Magryp aralygynda deňsiz-taýsyz meşhurlyk gazanyp, uly abraýa eýe bolandyr. Bu diýardan başga-da birnäçe meşhur alymlar çykandyr. Bu alymlaryň döwri Horezmiň iň gülläp ösen döwri boldy. Ol döwürde alymlar göwher daşy ýa-da bagyň açylan hoşboý ysly bägüli kimin Horezm diýaryna bezeg berdiler. Bu diýaryň abraýyna abraý goşdular. Häzirki wagtda Horezm diýary alymlardan boşap galdy. Olaryň ylym ýyldyzlarynyň nury öçdi. Şu wagtda Horezm diýary ussat tebibе, tebipçilik ylmyny doly ele alan ynsana mätäçdir. Ol adam tebipçilik ylmynyň gizlin syrlaryny açan, ähli derdiň dermanyny bilýän adam bolmalydyr. Siziň şägirtleriňiziň we talypalaryňyzyň içinde şeýle adam bar bolsa, ony Horezm diýaryna goýbermegiňizi soraýarys. Ol biziň

hyzmatymyzda we biziň penakärliğimizde bolar. Ol geljek adamyň biziň howandarlygymyzda bolup, ýagşy ýaşawyşda ýaşajakdygyna kepil bolýarys. Eger iberiljek siziň abraýly we döwletli nebereleriňiziň biri bolsa has hem ýagşy bolardy. Her halda-da, siziň iberjek adamyňyz biziň üçin abraý-derejeli ynsanlaryň biri bolar. Goý, Allatagala siziň ömrüňizi uzak, işiňizi rowaç etsin! Goý, Beýik Allatagala sizi öz penasynda aman saklasyn!

KYRK ÜÇÜNJI HAT

Bu hat Balhyň ylym eýeleriniň biri ymam Omar Bistama ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, onuň abraý-derejesi belent bolup, Beýik Allatagala oňa ähli haýyr-yhsan işlerinde ýardamçy bolsun! Onuň ylym ojaklaryny dikeltmek üçin edýän işleri rowaç alsyn. Meniň bu haty gysga ýazmagymyň esasy sebäbi özümiň uzyn we peýdasyz hatym bilen onuň onsuz hem çäkli wagtyny almak islemedim. Bu ýagşyzada ynsan az wagtlyk Horezm diýaryna gelende biziň söhbetdeşimiz boldy. Onuň bilen söhbetdeşlik mahalynda bu ýagşyzada ynsanyň ylym we edep görendigi we özüni alyp barmagyň, dile çeperligiň tilsimlerini doly ele alandygyna göz ýetirdim. Onuň geçirýän mejlisiniň we alyp barýan ýolunyň hakyň ýoludygy bize mälim boldy. Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Onuň bilen söhbetdeş bolup geçiren gijämi buýsanç bilen ýatlaýaryn. Häzirki wagtda ol özüniň dogduk mekanynda, haýyr-yhsan işlerini alyp barýan ýeri bolan Balha sag-aman dolanyp bardy. Ol özüniň gysga wagtlyk saparynda öňünde goýan ähli maksatdyr islegine ýetendir diýip umyt edýäris. Goý, onuň abraý-derejesi zyýada bolsun! Goý, onuň alyp barýan ähli işleri rowaç alyp, tugy belentde parlasyn!

KYRK DÖRDÜNJI HAT

Bu hat Nyşapur ymamy, Omar Haýýamyň giýewsi Muhammet Bagdada ýazyldy. Bu ynsanyň biziň döwletimiz üçin eden hyzmatlarynyň sany-sajagy ýokdur. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!

Remezan aýynyň gutarmagyna iki gün galanda galanyň daşynda duran esgerleriň biri hoş habar bilen geldi. Ol günü bu ýagşyzada we keremli ynsanyň mübärek haty bize gelip gowuşdy. Bu haty okanyňda abraý-derejäniň, ähdiň nämedigine düşünýärsiň. Onuň ýazan manyly sözlerini okanyňda ylym çeşmesiniň süýji suwundan içip, belagat ylmynyň gül-gunçaly bagyna giren dek bolýarsyň. Şeýle ynsanlaryň bu älemde bardygy üçin Beýik Allatagala şükür aýtdym we onuň abraýynyň zyýada, ömrüniň uzak bolmagyna hem-de şeýle ynsan bilen duşuşmagy dileg etdim. Ol özüniň mübärek hatynda mal-dünýä hakynda kalam agyz ýazmandyr. Ol özüniň uzak wagtdan bäre alyp barýan gündelik işinde dini meseleler we ylym bilen meşgul bolýandygyny aýdýar. Onuň ýazan hatyndan ynsanyň öwgä mynasyp, hak ýolundan ýöräp, haýyr-yhsan işler bilen meşgul bolýandygy bize mälim boldy. Bu ynsanyň maly-dünýä gyzykman, baýlyga bolan höwesini ylyma gönükdirendigi köre hasadyr. Allatagala bu ynsana ylym nygmatyny açilipdir. Ol hem bu nygmat bilen adamlara göreldä bolup hyzmat edýär. Goý, onuň ömri uzak bolsun! Bu ýagşyzada ynsan özüniň hatynda hökümdaryň mejlisinde möhüm wezipäni ýerine ýetirip, oňa ýakyndan ýardam berýändigini ýazýar. Onuň bu edýän işi adamkärçilik häsiýetleriniň iň ýokary derejesidigini aňladýar. Eger bu

ýagşyzada ynsana meniň kömegim gerek bolsa onda men oňa elimde baryny edip, hyzmat etmäge we oňa tabyn bolmaga doly taýýardyryn. Eger oňa Nyşapurda esger kömegi hem gerek bolsa, maňa emr edip biler. Şeýle ýagşyzada ynsanlaryň hyzmatynda bolmak biziň üçin abraý-derejedir.

KYRK BÄŞINJI HAT

Bu hat wezipeli adamlaryň birine arap şahyry dogrusynda ýazyldy. Goý, bu keremli ynsanyň, edebiýat äleminiň parlak ýyldyzynyň ömri uzak bolsun! Ol Horasanda doglan hem bolsa, kemala gelip abraý-derejä ýeten ýeri Horezm diýarydyr. Ol bize keseki adam däldir. Ol meniň daýzamyň ogludyr. Goý, onuň asylzada ata-babasyna Allatagala rehmet etsin! Goý, ol özüniň sygyrlary we kasydalary bilen uly abraý-dereje gazansyn!

KYRK ALTYNJY HAT

Bu hat kazy ymam Ýakup Jündä ýazyldy.

Kazylar içinde bardyr abraýy,
Milletiň içinde hormaty uly.

Asly keremlidir, bir ýagşyzada,
Dost-ýara, maşgala yşgy zyýada.

Bu ýagşyzada ynsanyň haty bize gelip gowuşdy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala ony duşmanlarynyň alyndan, ýurtda bolýan pitnelerden öz penasynda aman saklasyn! Bu ynsan özüniň ylmy, abraýy bilen tümlüğe ýagty saçýar. Ol sungat bagynyň açylan bägüli, dile çeperligiň lagly-merjenidir, adyllygyň parlak ýyldyzydyr. Men onuň mübärekg hatyny alanymda päk kalbym bilen çaga kimin begendim.

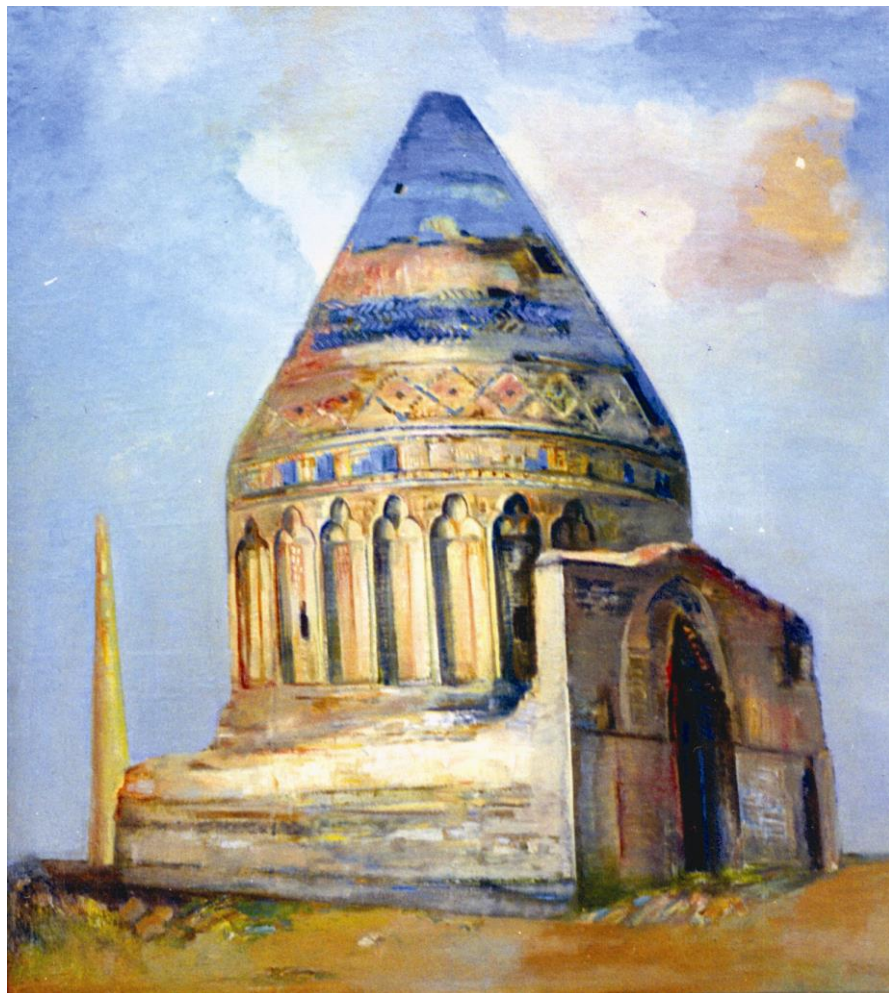
Jelaleddin baky abraý eýesi,
Ynsan ýardamçysy, söýget – söýesi.

Ylym ýyldyzy ol, baýdyr taglyma,
Ylym nurun saçýar, maşryk-magryba.

Ylymda ýol alyp bilmez uly il,
Jelaleddiniň ylmy kämildir – kämil.

Ýagşyzada ynsanlaryň buýsanjy bolan bu adam özüniň haýyr-yhsan işleri bilen özüni we onuň dost-ýaryny hak

ýolundan ýöredýär. Goý, Allatagala onuň haýyr-yhsan işleri
üçin öz penasynda aman saklasyn we ähli işlerinde ýardam
bersin!

**Köneürgenç türkmenleriniň hökümdary Soltan Tekeşiň
mawzoleýi.**

Allamyrat Muhammedowyň çeken suraty.

KYRK ÝEDINJI HAT

Men bu ýagşyzada ynsanyň haýyşy bilen (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin!) ol nadany azaşan ýolundan halas edip, hak ýoluna gönükdirmäge çalyşdym. Ol adam özüni alym saýyp, daş-töweregine özi ýalylyry jemläp, wagyz-nesihat edýän hem bolsa, ol nadanlaryň nadany, pasyklaryň pasygydyr. Onuň daş-töweregine jemlenenler onuň ýalan sözüne ynanýardylar we ony abraýly alym sypatynda görüp, oňa buýsanýardylar. Men olara hak ýoluny salgy berip, wagyz-nesihat edenimde, olar guduzlan it ýa-da gana suwsan çybyn kimin maňa topuldylar. Olar meniň donumy otlap, derimi soýjak boldular. Men olaryň hak söz aýdanynda gulaklarynyň ker, ýalňyşlyklaryny görkezeniňde gözleriniň kör bolýandygyna düşündim. Özleriniň ýalňyşlygyny boýun almaly bolanda dilleri lal bolýar. Men dymdym, sebäbi dymmaklyk bu ýagdaýda ýeke-täk çykalgady. Men ol nadanyň ýagşy maslahaty diňleýän, peýdaly nesihata gulak goýýan adam dældigine göz ýetirdim. Maňa öz ýagşyzada dostuma bu nadan bilen bolman, başga ýoldan ýöre diýip maslahat bermekden başga çäre galmady. Agyrýan dişiň alajy diňe ony sogurmakdyr.

KYRK SEKIZINJI HAT

Bu hat synmaz döwletiň sütüni, bu döwletiň daýanjy bolan keremli ýagşyzada ynsana (goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!) ýazyldy. Allatagala bu nygmaty we bereketi üçin öwgüler we şükür aýdýarys. Bu ýagşyzada ynsan (goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Beýik Alla ony öz penasynda aman saklasyn!) özüniň mübäreke hatynda esasy iki zada üns bermegimizi, ýagny onuň ogluna hormat-sylag etmegi we raýatlaryň halyndan habar almagy we olara rehim-şepagatly bolmagy ündeýär. Men onuň bu iki emrine geň galdym. Birinji emrini geň görmegimiň sebäbi, men onuň bilen ýakyn dostlukda we söhbetdeşlikde bolandygym üçin bu ýagşyzada ynsanyň mertebesi, ýolbars çagasy, asylzadalaryň dowamy bolan onuň ogly meniň üçin iň sylanýan adamlaryň biri bolup, kalbymyň künjeginde we gözümiň üstünde ýer aldy. Ikinji emrini geň görmegim bolsa, bu ýagşyzada ynsan bilen hat alşyp ugranym bäre, ol maňa her gezek bu sargydyny sargaýar. Alla şaýatdyr, raýatlaryň müşgilligi meniň müşgilligimdir. Olary ýagşy gününde meniň hem günüm ýagşydyr. Olaryň halynyň teň bolan ýerinde meniň hem halym teňdir. Bu ýagşyzada ynsan (goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!) maňa raýatlary söýüp, olaryň söýgüsini gazanmagy öwreden adamdyr. Eger-de men ýalňyşan bolsam, onda täzedan olaryň söýgüsini gazanmaga çalyşaryn.

Ymamlara hak ýoluny görkezip, ýagşyzadalaryň buýsanjy, alymlaryň daýanjy bolan bu ynsanyň ömri uzak, işi rowaç bolup, goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn!

KYRK DOKUZYNJY HAT

Alym adam nirä gitse-de, özüniň ylmy bilen abraý-dereje gazanyp, hormat-sylag donuny geýýändir. Ol ylmy, dana pikirleri bilen mertebesini beýgeldip, şan-şöhrat suwundan ganyp, hasapsyz baýlyk, genji-hazyna toplap bilýändir. Onuň bilimi, dana pikirleri sandykda duran göwher daşydyr, oňa garyplyk, açlyk howp salýan däldir. Emma nadan adam hemişe gaýgy-gamlydyr. Olar mydama kimdir birinden nägiledir, kimdir biriniň hyzmatyndadyr. Eger beýle adamyň eline nähilidir bir ýol bilen baýlyk düşäýse, ol özüni hökümdar saýar, häsiýetinde gopbamsylyk peýda bolar. Emma tiz wagtda ol bu baýlygyň soňuna çykar we ömrüniň ahyryna çenli baýlygy ýitirendigini kimdir birinden görüp, ökünip gezer. Geň zat, akyl-paýhasyň zyýada ýa-da nakys bolmagy kimdir birini abraýa, şan-şöhrata, wezipä we baýlyga ýetirse, kimdir birini abraýdan düşürip masgara edýär we ony garyplyga getirýär.

ELLINJI HAT

Bu hat abraýly adamlaryň birine ýazyldy. Ýagşyzada ynsanyň ýazan haty bize gelip gowuşdy. Goý, onuň ömri uzak, abraýy belent bolsun! Ol özüniň mübäreke hatynda bize öwgi-sena aýdandan soňra, özüne juma namazyny okamak üçin dogduk obasynda gitmäge rugsat bermegimizi soraýar. Biz onuň haýyşyny dogry tapdyk we onuň özüniň obasyndaky adamlara göreldede bolup, diniň parzyny—juma namazyny obasyndaky metjitde okamaga rugsat berdik. Juma namazy iň bir uly ybadatlaryň we sogaply namazlaryň biridir. Onuň adamlaryň arasynda juma namazyny ýerine ýetirmegi din üçin hem, döwlet üçin hem, ol ýeriň musulmanlary üçin hem parzdyr. Biz öz tarapymyzdan oňa bu metjide namazlyk almaga, münber ýasap bermäge, ýagşy hutbaçy we şirin owazly kary tutmaga ýakyndan ýardam bereris. Goý, bu metjide gelýänler Apbaslylar nesline öýkünip, gara lybas geýsinler. Bu lybas olary namaz wagtynda we namazdan soň hem ýaman pikirlerden gorar. Goý, olar hutba aýdanda yslam dininiň şehitleri we ýagşyzadalary bilen birlikde biziň hem adymyzy tutsunlar, bize dogra-dileg etsinler. Haýyr-yhsan işleri edip, hak ýolundan ýöreýän ynsanlar Beýik Allanyň penasyndadyr!

ELLI BIRINJI HAT

Öwgä mynasyp diýip wasp edilýän, abraý-derejeli diýip tanalýan, maksady haýyr-yhsan işlerini etmek we ylym ojaklaryny dikeltmek bolan bu ýagşyzada ynsanyň haty bize gelip gowuşdy. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Onuň ähli edýän haýyr-yhsan işinde ýardamçy bolup, ony öz penasynda aman saklasyn. Onuň şanyna aýdylan ähli öwgüler we senalar azdyr. Bu ýagşyzada ynsan (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak etsin!) hak ýoluny we şerigaty bizden gowy bilýär. Biz onuň şer işlerden goranmak üçin berýän her bir nesihatyna gulak goýýarys we şu haty onuň edýän ähli haýyr-yhsan işlerini goldap we oňa minnetdarlygymyzy bildirip ýazýarys. We onuň mundan beýläk hem haýyr-yhsan işlerini edip, musulmanlary hak ýoluna salmagy dowam etdirmegini arzuw edýäris. Biz we biziň egindeşlerimiz bu ynsanyň maslahatlaryna gulak goýýarys we onuň ähli ýagşy işlerini goldaýarys. Nesip bolsa, onuň edýän haýyr-yhsan işleri tiz wagtdan öz miwesini berip başlar.

ELLI IKINJI HAT

Çaparyň hoş gördük, diýdik hyzmatdyr!
Oňa hormat, ugradana hormatdyr.

Uzak wagtlap bu ýagşyzada ynsandan hat-habar bolmazlygy meni ünjä goýdy. Men uly abraýyň eýesi, ylym çeşmesi bolan bu ýagşyzada ynsanyň mübärekg hatyna garaşyp goşgy düzdüm.

Eý, ylym eýesi, abraýly dana,
Kän intizar boldum seniň namaňa.

Uzak garaşdyran bu hatyň seniň,
Hassa kalbymyza kuwwatyň seniň.

Haçanda onuň mübärekg haty bize gelip gowşanda, meniň kalbym rahatlyk tapdy we şatlygymyň çägi bolmady. Ol özüniň hatynda birnäçe adamyň bu ýagşyzada ynsana duşmançylyk gözi bilen seredýändiklerini ýazýar. Ol bu adamlaryň kalbynyň içigaraçylykdan, aýdýan sözleriniň we edýän işleriniň duşmançylykdan doludygyny aýdýar. Emma bu ýagşyzada ynsan olaryň duşmançylyklaryna, içigaraçylygyna özüniň keremliliği bilen jogap berýär. Ol özüniň ýagşy işleri we abraýy bilen bu zandýýaman adamlara göreldede görkezýär. Bir şahyr şeýle diýýär.

Söýgüli pygamberlerin Beýik Allatagala,
Jeňden aman goýmady. Ýeri,näme, men daga?!

Ýusup alayhyssalam Allanyň pygamberi we abraýly ynsanlaryň biri bolsa-da, duşmançylykdan aman bolmady. Äşe (Alla ondan razy bolsun) pygamberiň aýaly, ähli möminleriň enesi we Abu Bekr Syddygyň gyzy bolup, oňa hem töhmet atyldy. Dana ynsan özüne edilýän duşmançylyga, atylýan töhmetlere üns bermeýär, ýalan gürrüňiň we töhmetiň ömri çybynyň ömri ýaly gysgadyr. Keremli adamyň gulaklary töhmet we paýyş söz aýdylanda ker bolýandyr. Töhmeti, ýalan sözi ünssüz goýup, gaýtawul bermedik halatynda ol töhmet atýan has erbet ýagdaýa düşýär. Men bolsa öz tarapymdan bu zatlara päsgel bermeýändigim üçin geçirimlilik soralaryn we özümiň günämi ýuwmak hem-de aýbymy ýapmak üçin seni ýanyma çagyřaryn. Bu ýerde sen duşmançylykdan aman bolup, kalbyň rahatlyk tapar. Meniň bu haýyşym bu ýagşyzada ynsanyň ýanynda iň ýeňil işleriň biridir.

ELLI ÜÇÜNJI HAT

Bu hat ymamlaryň ymamy Zyýadeddine ýazyldy. Zyýaeddiniň yslam dininiň we musulmanlaryň iň abraýly adamlarynyň, ähli älem-jahanyň alymlarynyň şasy, Maşryk we Magrypdaky hatyplaryň hatyby, gury ýerdäki we deňizdäki ymamlaryň ymamydygy hökümdarymyza aýandyr. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç, abraý-derejesi zyýada bolsun! Goý, Beýik Allatagala onuň rysgal-döwletini mundan hem köpeltsin!

Dilsiz daglar we lal baglar bu ýagşyzada ynsanyň yslam dini we musulmanlar üçin bitiren hyzmatlaryny görende bu ynsanyň waspyny ýetirmek üçin dil açmaga çalyşýar. Beýik daglar bu ýagşyzada ynsany görende gys pasyl hem bolsa gök ota bürenýär, baglar gülläp başlaýar. Şeýle ýagdaýda bu ýagşyzada ynsanyň Allanyň nazar salan ynsanlarynyň biridigi nadana-da aýan bolýar.

Biz ol obadan daşdygymyz we aranyň uzaklygy sebäpli ol ýerde ýaşaýanlaryň halyndan habar alyp bilemizok. Biz ýakyn wagtda ol ýere adam ibermekçi, eger olar bu obanyň adamlarynyň ýüzlerinde şatlyk, sözlerinde hamdy-sena tapsalar, onda bu olaryň ýagşy ýaşaýyşda ýaşap, durmuşdan göwnihoşduklarynyň alamatydyr. Eger bu diýýänlerimiň tersine bolsa, onda olaryň durmuşy hem şeýledir. Biz bu obany bu sadyk gulumyza ykta berenimize kyrk bir ýyl boldy. Emma şu aralykda bu ýerdäkileriň halyndan habar almaga ne şanyň, ne soltanyň, ne-de Ýokary Mejlisiň adamlary geldi. Emma adamlaryň halyndan habar alyp, olaryň müşgil işlerini çözmek olaryň esasy wezipeleriniň biridir. Şeýle ýagdaýda raýatlaryň halyny dogry we doly bilmek üçin ol ýeriň hökümdary bilen

raýatlaryň halyny soramaga barýanyň arasynda hiç hili dogan-garyndaşlyk ýa-da dostluk bolmaly däldir. Şu maksat bilen iň abraýly kazylaryň biri, ymam, kazyýet täji Ahmet ibn Ýakup Sawugrandyny (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, abraý-derejesini zyýada etsin!) ol ýere iberýäris. Onuň ol ýeriň hökümdary bilen hiç hili garyndaşlygam, dostlugam, duşmançylygam ýok. Onuň ol ýeriň raýatlary hakynda diňe hakykaty aýtjakdygyna biz berk ynanyrys. Bu emr Ýokary Mejlisiň emridir. Oňa garşy çykmaga hiç birimiziň hak-hukugymyz ýokdur. Ynanylan wezipä hyýanat etmek dinde-de, adamkärçilik gatnaşyklarynda-da ýazgarylýandyr. Raýatlaryň müşgillerini aýryp, olaryň ýaşayşyny gowulandyrmak her bir hökümdar üçin parzydyr.

ELLI DÖRDÜNJI HAT

Bu hat Horasan diwanynyň wezipeli emeldarlarynyň birine ýazyldy. Goý, Allatagala bu ýagşyzada ynsanyň, yslam dininiň ýardamçysynyň, bu ýeňilmezek döwletiň parlak ýyldyzynyň ömrüni uzak, işini rowaç etsin!

Men onuň bagtyýarlygyndan jyda düşenimden soň gözümden ganly ýaş dynman akdy, bagrym para-para boldy. Ondan jyda düşenimden soňra gözüm garaňkylap, bu uly şäher göwnüme dar göründi. Sabyr-takatymy, akyl-huşumy ýitirip rysgal-döwletden kesildim. Men gije-gündiz kalbym gaýgy-gamdan saplamagyny Allatagaladan dileg etdim. Ähli zady başaryan, güýç-kuwwat eýesi diňe Allatagaladyr.

Uzak bolmadyk wagtda hökümdarymyzyň (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak etsin!) bu ýagşyzada ynsany bu welaýatyň esasy we ynamly wezipeleriniň birine belländigini eşidip, şatlygymyň çägi bolmady. Men gije-gündiz okan dileglerimiň Alla dergähinde kabul bolandygyna göz ýetirdim. Men bu keremli ynsanyň mübärek gadamyny ýene-de biziň topragymyza basmaga çagyryýaryn. Biz keremli ynsanlar biziň topragymyza aýak basanda işleriň ugruna bolup, rysgal-döwletimiziň zyýada boljagyna ynanýarys. Goý, Allatagala ýagşyzada ynsanlary öz penasynda aman saklasyn!

ELLI BÄŞINJI HAT

Bu hat ymamlaryň ymamy Zyýaeddine ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala onuň abraý-derejesini zyýada etsin we öz penasynda aman saklasyn!

Bu ýagşyzada ynsan yslam dininiň parlak ýyldyzy, tümlige ýagty saçýan aýydyr. Ol hak ýoluny görkeziji we musulmanlaryň buýsanjydyr. Onuň ýolundan ýöränler şer-günä işlerden we dowzah odundan amandyr. Ol diniň ýardamçysy, kazylaryň kazysydyr. Goý, Beýik Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Emma onuň keremli haýyr-yhsan işleri wezipeli adamlaryň gözüne ilmedi we degerli baha berilmedi. Olaryň bu ýagşyzada ynsanyň haýyr-işlerine üns bermezlikleri onuň kalbyny gaýgy-gamdan doldurdy. Häzirki wagtda hökümdarymyzyň (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak etsin we ony öz penasynda aman saklasyn!) ony öz penakärligine almagy bilen bu ýagşyzada ynsan özüniň mertebesine laýyk abraý-derejä eýe boldy. Onuň geçen günlerdäki ähli gaýgy-gamlary dep bolup, onuň ýerini şatlyk, durmuşa bolan söýgi duýgusy eýeledi. Ol özüniň ähli güýç-kuwwatyny ylma bagyşlady. Goý, haýyr-yhsan işleri bilen meşgul bolýan ynsanlaryň ömri uzak, işleri rowaç bolsun!

ELLI ALTYNJY HAT

Uludan-kiçä, ylymlydyr-lylymsyza keremli ynsanlaryň egindeşi, yslam dininiň ýardamçysy we söýegi, ylym ojagynyň diregi bolan bu ýagşyzada ynsanyň abraý-derejesi we çäksiz haýyr-yhsan işleri mälimdir. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Bu ýagşyzada ynsanyň öýi arza-şikaýat diňlenýän we müşgil işleriň çözülýän öýüdir. Bu öýe giren özüniň gaýgy-gamyndan, aladasyndan saplanyp, ýüregi giňäp, rahatlanyp, şatlanyp çykyp gidýär. Ol haýyr-yhsan işler eden wagty maldünýäsini gaýgyрмаýar. Onuň haýyr-sogap işleri bu ýagşyzada ynsanyň halal süýt emen, asylzada, keremli, edep-terbiýe we ylym-dereje gören adamdygynyň alamatydyr. Bu ýagşyzada ynsan garyp-pukaranyň howandary, biçäräniň penakäridir. Onuň haýyr-yhsan işleri süýji suwly çeşmedir, abraý-derejesi beýik dag kimindir. Ol dawa-jenjeliň we uruş-jenjeliň, adamlaryň arasyndaky zulum-sütemiň duşmany we adyllygynyň tarapdarydyr. Raýatlaryň aladasy üçin aladaly adamyň däl-de, bu ynsanyň saç-sakgaly agaryandyr. Meniň oňa bu haty ýazmagymyň sebäbi, onuň edýän haýyr-yhsan işinde Alla oňa kuwwat bermegini we ony öz penasynda aman saklamagyny dileg edýärim. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun we onuň tугy belentde parlasyn!

ELLI ÝEDINJI HAT

Bu hat Zyýaeddin Döwletşaha ýazyldy. Araplaryň we Ajam döwletleriniň pälwany, Horezm döwletiniň parlak ýyldyzy, nygmat daragty — Zyýadeddiniň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Beýik Alla ony we Horezmi öz penasynda aman saklasyn!

Men ondan aýralygyma enäniň çagasyndan, bedeniň ruhdan aýrylanda gözünden ganly ýaş döküşi ýaly, ýüregimi para-para edip, bagrym girýan bolup gynanýaryn. Men onuň mübärek hatyny alyp, onuň sag-salamatdygyny bilenimde, Beýik Alla öwgi aýdýaryn we şükür edýärim. Goý, Allatagala ony duşmanyň alyndan, mekirleriň hile-sinden öz penasynda aman saklasyn! Onuň salamatlygynda musulmanlar salamatdyrlar. Bu ýagşyzada ynsan özüniň keremli häsiýeti we haýyr-yhsan işleri bilen ähli musulmanlara göreldedir we olaryň buýsanjydyr. Onuň eden we häzir edýän haýyr-sogap işleri üçin ony biziň diýarymyzda hemişe hoş gördük. Onuň bu ýerlere gelip, mübärek gadamyny basmagy biziň üçin sylag-hormatdyr. Goý, Allatagala ýagşyzada ynsanlary öz penasynda aman saklasyn!

ELLI SEKIZINJI HAT

Men bu haty ýazanymda gözüm garaňkylap, elim sandyrady, pikirim bulaşyp, mejalym gaçdy. Men kä ýazdym, käte ýazmagymy goýdum. Elim kä diýenimi etdi, kä diýenimi etmedi. Kelläm, pikirlerim bulaşdy, kalbym darykdy we şol wagt sabyr-kanagatymy ýitirdim. Meniň hatymyň we sözlerimiň bulaşyklygy üçin bu ýagşyzada ynsandan geçirimlilik etmegini soraýaryn. Şu wagtky müşgüllikler aradan aýrylyp, kalbym rahatlyk tapandan soň manyly we uzyn hat ýazmagy wada edýärin. Men ol hatymda hat ýazmagyň ähli edebini saklap, bolup geçýän wakalary gürrüň bererin. Meniň ol hatym şalaryň şasy, diniň we döwletiň sütüni, arap we ajam şalarynyň daýanjy bolan hökümdarymyza öwgüdir-senadan doly bolar. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Biziň yslam dinimizi kämilleşdiren Ýokary Mejlisiň daýanjy, diniň abraýy we şan-şöhraty bolan Mazendaran weziriniň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Men onuň uzak garaşdyran iki sany mübärek hatyny aldym. Bu hatlar meniň imanymy, yslamymy kämilleşdirip, maňa güýç-kuwwat we goltgy berýär. Goý, bu diniň daýanjy, uly abraý eýesi, Mazendaran weziriniň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, onuň edýän ähli haýyr-yhsan işlerinde Beýik Alla ýardam bersin!

ELLI DOKUZYNJY HAT

Bu hat döwletiň daýanjy, uly abraýyň eýesi, Maşryk we Magryp wezirleriniň şasyna ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!

Eger agaçlaryň görki onuň ýapragynda bolsa, onda bu ynsan ýagşyzada ynsanlaryň görki we zynatydyr. Agaçlar gys paslynda özleriniň görkünden jyda düşýändir. Emma bu ynsan ýylyň islendik wagtynda-da özüniň görkünü saklaýar. Bir şahyr şeýle diýýär:

Eý gojaman agaç, ýaşyl daragt,
Nämä ýapraklaryň dökýäň her wagt.

Saýaň lezzetlidir – ýene ýaz gelse,
Ýaprakdan boýuňa düzülýär şelpe.

Ýardam ýetirmese ynsan ynsana,
Ondan agaç ýagşy geçmez ol sana.

Ýagşy adatlara eýerip, keremli edebi saklap, asylzadalygyňy we abraý-derejäňi ýitirmejek bolsaň, gulagyňy erbet we paýyş sözlere endik etdirmegin. Ýalan-paýyş sözler we töhmetler dana adamyň we ylym eýesiniň ýüregini paralaýar, pikirini zaýalaýar. Yslam dininiň nury, ylmyň daýanjy, musulmanlaryň ýardamçysy we goragçysy, azaşanlary dogry ýola gönükdiriji, ylymlylygy we danalygy bilen tanalýan, ýiti akyl-paýhasly, musulmanlaryň ýol görkezijisi,

parlak ýyldyzy we buýsanjy, edep-ekramly asylzada bolan bu ýagşyzada ynsan Alla tarapyn kalby abraý-dereje bilen zynatlanyp, gara, bet niýetlerden päklenendir. Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn we onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Bu ýagşyzada ynsan ylym ojaklarynyň diregi, belagat ylmynyň saýrak bilbilidir. Onuň haýyr-yhsan işlerini sananyňdan, asmandaky ýyldyzlary sanamak ýeňildir. Şeýle ýagşyzada ynsanyň ýanyna baryp, gürleşip bolmaýar we ol özüniň batyr serkerdelerine üns bermeýär diýen gürrüňlere ynanasym hem gelmeýär. Eý Allam, bizi şer işleri etmekden, zalymyň zulmundan we ýalan gürründen özüň gora! Eý, Allam, ýagşyzada ynsanlary öz penaňda aman sakla!

ALTMYŞYNJY HAT

Goý, Pylanynyň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, bu ylym eýesini, abraýly, tanymal ynsany Allatagala öz penasynda gorap saklasyn!

Ynsan nähili gowy ýaşasy, ýagşy lezzetli ömür süresi gelse-de, oňa ýetmek örän kyndyr. Emma ylym eýesi bolup, hor ýaşamak mümkin däldir. Alym adamy zalym hem, zaman hem ýagşy ýaşaaýşdan mahrum edip bilmez. Alymy ýagşy, lezzetli ýaşaaýşdan mahrum edip biljek diňe ajaldyr. Alym özüniň ylymy bilen maly-dünýä, hormat-sylag we abraý-dereje gazanyp biler. Meniň bu sözleri ýazmagymyň sebäbi bu ýagşyzada ynsan Allatagalanyň söýüp, oňa ylym bilen abraý-derejä we mertebä ýetiren ynsanydyr. Onuň ylmy we danalygy ony uly hormata we sylaga mynasyp edýär. Häzirki zamanyň bulagaýlyk wagtynda şeýle keremli adamlaryň yslam dini we döwleti üçin bitiren we bitirmeli hyzmatlary ägirtidir. Diňe şeýle ylymly, dana adamlar bulagaýlyk döwürlerden baş alyp çykyp bilerler we beýlekilere-de dogry ýol salgy bererler. Men oňa bu diýara gelip, emiriň derejesindäki abraýa eýe bolmagyny teklipl edýärim. Onuň özüniň we maşgalasynyň biziň diýarymyza gelmegi biziň üçin uly sylag-hormatdyr. Ol biziň ýanymyza gelse, Allatagala aýtjak hamdy-senamyzyň we şükürimiziň çägi bolmazdy. Diňe ýagşyzada ynsanlar öwgä mynasypdyrlar.

ALTMYŞ BİRİNJİ HAT

Kalbymdaky döwrüň apatlarynyň we pitneleriniň öçürip bilmedik köne dostlugyny we söýgüsini bildirip, Pylana bu haty ýazýaryn. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala onuň bagtyýarlyk köşgündäki bagt hüjresini aman saklasyn! Aýlar-günleriň geçmegi bilen ýyllar hem geçýär. Emma näçe ýyl geçse-de, ara näçe uzak hem bolsa päk ýürekdäki dostluk müdimilik galýar. Daragtyň miwesiniň gitdigiçe süýjeýşi ýaly, biziň dostlugymyz hem gitdigiçe berkeýär.

Ýüregimde, kalbymda köp söýgüler solandyr,
Saňa söýgim öňküsi, öçdi diýsem ýalandyr.

Emma bu ýagşyzada ynsan maňa nähili eziz hem bolsa, men oňa haty az ýazmaly bolýaryn. Bu ýagşyzada ynsanyň haýyr-yhsan işleri örän kändir, wagty çäklidir we meniň hatymyň ony beýleki jogapkärli işlerden goýmagy, musulmanlary peýdadan galdyrmagy mümkindir we onuň gyzylndan gymmatly wagtyny zaýalar.

Goý, Allatagala bu ýagşyzada ynsany öz penasynda aman saklasyn! Ynha, indi bu ýagşyzada ynsan ähli ylym eýeleriniň we abraýly adamlaryň jem bolýan ýerine — hökümdaryň (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak etsin!) ýanyna gitdi. Bu ýagşyzada ynsan ylym çeşmesidir we onuň abraýy gözýetmez deňizdir. Goý, bu ýagşyzada ynsan baran ýerindäki ähli abraýly ynsanlara görelde we olaryň buýsanjy bolsun! Goý, Allatagala ony duşmanyň alyndan we pitnesinden öz penasynda aman saklasyn! Goý, ol ähli alymlaryň we danalaryň iň ýakyn maslahatçysy bolsun!

ALTMYŞ IKINJI HAT

Haçanda Pylanyň dogry, hak ýoluň tarapyny tutup, bütin ömrüne arzuwlap ýören ýerine ýetendigini eşidenimizde örän begendik. Bu ýagşyzada ynsan ömrüniň ýekeje wagtyny hem bihuda geçirmän, haýyr-yhsan işler bilen meşgul bolup, şer işlerden daşda durdy we bu gün şol haýyr-yhsan işleriniň miwesini gördi. Onuň eden işlerine ähli musulmanlaryň öýkünmäge we buýsanmaga doly haklary bardyr. Goý, bu ýagşyzada ynsanyň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Bu ýagşyzada ynsanyň eden haýyr-yhsan işleriniň sogabyny Maşrykdan Magryp aralygyndaky musulmanlara paýlasaň, olaryň ählisi günäden saplanardy. Biz bu ynsanyň diniň daýanjydygyna we musulmanlaryň buýsanjydygyna berk ynanýarys. Onuň ýolundan ýöränler we onuň maşgalasydyr ýaranlary şer işlerden amandyr. Goý, onuň ýagşy pikirleri, päk niýetleri rowaç alsyn! Goý, ähli ylym eýeleri we danalar bu ýagşyzada ynsanyň maslahatyna mätäç bolsunlar. Goý, bu ynsan yslam dini we döwleti, külli musulman bähbidi üçin jan aýaman hyzmat etsin! Goý, ol özüniň görelde ýoly bilen ähli ylym eýeleriniň we danalaryň buýsanjy bolsun!

ALTMYŞ ÜÇÜNJI HAT

Pylanynyň ýeten derejesini görüp, biz ylmyň, hak ýolunyň uly abraýa we hormatly wezipä ýetirip biljekdigine göz ýetirdik we bu ýagdaýy özüme parsat edindik. Ol özüniň ýagşy işleri bilen musulmanlara görelde bolup ýaşady.

Biz bir obany we onuň etraplaryny dolandyrmaly kaza mätäçlik çekdik we bu örän jogapkärli wezipäni oňa ynandyk. Bu wezipede ondan hak ýoluny tutup, adamlaryň arasynda adyl höküm çykarmagy, olary günä, şer işlerden gorap, haýyr-sogap işlere gönükdirmegi, ýetimiň hakyny iýýänlere, zulum-sütem edýänlere ýowuz jeza bermegi, nebsine haý diýip, mal-dünýä kowalaşmazlygyny talap etdik. Zulum-sütem edýänler, ýetimiň hakyny iýip, haram mal-dünýä kowalaşýanlar Allatagalanyň gazabyna duçar bolýandyr. Beýik Allatagala adamlara özüniň hak ýoluny görkezmek üçin inderen eziz kitabynda «Ýetimiň hakyny iýýänler — garynlaryna ýanyp duran köz salan ýalydyr» diýýär. Şonuň üçin onuň etmeli işi dini jähtden hem, dünýewi jähtden hem örän möhüm we gije-gündiz jan aýaman, ýadawlyk derini döküp işlemeli wezipedir. Ýurduň hökümdary, kazysy, alymy we baý adamlary raýatlaryň her bir müşgil işleri üçin kyýamat günü ol adam bilen deň jogap bermeli bolarlar. Goý, bu ynsan özüniň bu obada çykaran adyl hökümleri bilen abraý-dereje we şan-şöhrat gazansyn! Goý, bu obanyň adamlary oňa hormat goýsunlar we oňa doly boýun bolup, onuň sözünü diňlesinler! Goý, bu ýeriň ähli tanymal, wezipeli adamlary we alymlary onuň işleriniň rowaç almagy üçin elinde baryny edip, goldaw bersinler! Biz bu ynsana olaryň hiç biriniň tarapyny tutman, ählisine deň göz bilen seretmegi, olaryň

arasyndaky jedeli, dawany aýyrmagy we özüniň ähli işlerinde olara daýanmagyny emr etdik. Biz bu ynsana özüniň dini we döwlet işlerinde doly bize boýun egip, biziň maslahatymyzy diňlemegini tabşyrdyk. Bize tabyn bolanlar üstünlik gazanarlar. Biziň garşymyza gidenler biziň we Allanyň gazabyna duçar bolarlar.

ALTMYŞ DÖRDÜNJI HAT

Ýurduň, şäheriň ýa-da haýsydyr bir obanyň hökümdary ol ýeri nyzama getirip, ösdürmegiň ýollaryny bilýän, diniň we döwlet işleriniň kada-kanunlaryndan, düzgünlerinden jikme-jik baş çykarýan, hak bilen nähaky, adyl bilen zulumy tapawutlandyryp, raýatlaryň bähbidini arap, gije-gündiz jan aýaman zähmet çekýän adam bolmalydyr. Şeýle sypatly adamlar hökümdarlyga gelende raýatlaryň halyndan habar alyp, olaryň uly we kiçi müşgillerini aradan aýyryp, olary ýagşy we asuda durmuşda ýaşatmagy başarmalydyr. Pylany (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, onuň abraý-derejesi zyýada bolsun!) özünde şeýle sypatlary saklap hakyň ýoluny tutýandyr. Onuň mundan öňki bitiren ýagşy hyzmatlaryny göz önünde tutup, onuň abraý-derejesine, dini ahlagyna egsilmez ylmyna daýanyp, oňa bu jogapkärli wezipäni ynanmagy makul bildik. Bu ynsanyň päk ahlagy, ynamdarlygy we takwalygy onuň diňe haýyr-yhsan işleri bilen meşgul bolup, ýurdy uly ösüslere getirjekdigine bil bagladýar. Biz oňa ol ýerde päk şerigatyň kada-kanunyny ornaşdyryp, adyl höküm çykarylmagyny we şer-zulum işlerden daşda durmagyny emr etdik. Şeýle-de, raýatlaryň halyndan habar alyp, olaryň ähli kynçylyklarynda ýardamçy bolmagy, bazarlarda aýlanyp söwdagärleriň terezi ölçegini barlamagy, eger olaryň aldaýandygyny bilseň, aldanýanyň hakyny alyp berip, kezzap söwdagäri ähli halkyň önünde jezalandyrmagy emr etdik. Beýik Allatagala we onuň pygamberi Muhammet alaýhyssalam hem söwdagärlere dogry ölçäp, adamlaryň hakyny iýmezligi ündeýär. Kyýamat günü gelende hökümdar

hem raýatlar hem, garybam, baýam deň derejede bolarlar. Ol gün ne dost-ýaryň, ne baýlygyň, ne-de hökmirowanlygyň ýardam berer. Ol günü hökmirowan diňe Beýik Allatagala bolar we günä iş edenleri dowzaha, sogap iş edenleri jennete salar. Biz bu ýurduň raýatlaryndan, alymlaryndan we wezipeli adamlaryndan bu ynsana elinde baryny edip ýardam bermeklerini, oňa hormat goýmaklaryny, ähli işlerinde oňa bil baglamaklaryny soráýarys. Onuň hökümdarlygy onuň boýnundaky amanatdyr.

ALTMYŞ BÄŞINJI HAT

Men biziň hökümdarymyzyň (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn!) keremli asylzada ynsandygyna, ylym eýesidigine we örän ynsanperwer adamdygyna doly göz ýetirdim. Meniň kalbymda oňa bolan hormat öňküden hem zyýada boldy. Onuň haýyr-yhsan işlerini görüp, bu keremli ynsanyň öwgä mynasypdygyny bildim we elime galam alyp, ýüregimde möwç urýan ähli ýagşy duýgularymy kagyza ýazyp, beýan etdim. Mynasyp adamy öwmeklik sünnetdir. Oňa tabyn bolman, garşy çykýanlar Hakyň garşysyna çykýandyrlar.

ALTMYŞ ALTYNJY HAT

Günüň ýagty saçmagy, gülleriň açylyp bilbilleriň saýramagy ylmyň pajarlap ösüp, adyl işleriň amala aşmagy ýagşy ýaşayyşyň alamatydyr. Ynha, biziň keremli, asylzada hökümdarymyz (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, Allatagala onuň döwletini öz penasynda aman saklasyn!) raýatlary şeýle lezzetli ýaşayyşda ýaşatmaga çalyşýar. Ol raýatlarynyň zerre ýaly kynçylyklaryny hem gözden salman, olary adyl çözüär. Onuň hökümdarlygynda dinem, döwletem pajarlap ösdi we ösmegini dowam edýär. Onuň hökümdarlyga gelmegi bilen Maşryk we Magryp aralygyndaky adamlar, gury ýer we deňizdäki jandarlar özlerini asuda duýdular. Olaryň barysy hökümdarymyz üçin bir jan, bir ten bolup hyzmat etdiler. Olar özleriniň dillerini biri-biri bilen gürleşmäge däl-de, hökümdara öwgi-sena aýtmaga ulandylar. Goý, onuň alyp barýan haýyr-yhsan işleri mundan beýläk hem rowaç alsyn!

ALTMYŞ ÝEDINJI HAT

Bu hat Horezmiň buýsanjy, uly abraýyň eýesi ymam Mahmyt ibn Omar Zamahşaryny gurban baýramy bilen gutlamak üçin ýazyldy. Goý, bu ýagşyzada ynsanyň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Goý, onuň abraý-derejesi, şan-şöhraty mundan hem zyýada bolsun! Allatagala ýagşy we ýaman adamlar öňden aýandyr we şonuň üçin hem bu ýagşyzada ynsan ylym gazandy we at-abraýa eýe boldy. Bu ýagşyzada ynsanyň eden işleriniň, at-abraýynyň we şan-şöhratynyň müdimilik ýaşajakdygy ähli paýhas eýelerine mälimdir. Bu ýagşyzada ynsan ähli musulman ymmatyna Alla tarapyn berlen nygmatdyr. Bu ýagşyzada ynsanyň biziň diýarymyza zyýarata gelmegi, biziň şatlygymyza şatlyk we gözümiziň görejine nur goşar. Eger ol biziň diýarymyza baýramda gelse, onda bu diýarda baýram üstüne baýram bolar.

Toý bilen gutlap ony, aýdýas minnetdarlygy,
Bize toý – baýram onuň, bu dünýäde barlygy.

ALTMYŞ SEKIZINJI HAT

Bu hat halypa köşgüniň çaparyna, bizi ýagşyzada ynsanlaryň haty bilen şatlan-dyrýan adama — Mahmyt ibn Muhammede ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala onuň at-abraýyny zyýada etsin!

Bu ýagşyzada ynsan örän ynamdar adam bolandygy üçin oňa möminleriň emiri, musulmanlaryň ymamynyň we onuň weziriniň hatlary ynanylýar. Goý, olaryň ömri uzak, işleri rowaç bolsun! Goý, Beýik Alla olary öz penasynda aman saklasyn! Bu ynsany göreniňde onuň hakykatdan hem ynamdar adamdygy mälim bolýar. Biz bu ynsan halypanyň ýanyndan çykyp bize tarap ugrandan, bu ynsanyň janynyň sag bolmagyny we biziň diýarymyza sag-aman gelmegini dileg edýäris. Goý, bu ýagşyzada ynsanyň yslam döwleti we ymmaty üçin edýän haýyr işleri rowaç alsyn we Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn!

ALTMYŞ DOKUZYNJY HAT

Bu hat ymam Mutahyreddin Mahmyt Şapyga ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, onuň mejlisiniň şan-şöhraty Maşrykdan Magryba çenli ýaýrasyn we at-abraýy mundan hem zyýada bolsun!

Ýakyn wagtda men bu ýagşyzada ynsanyň ýazan iki sany mübärek hatyny aldym. Ýagşyzada ynsanyň ýazan iki mübärek hatyny okanyňda ýüregiňe şatlyk we bu ynsana buýsanç duýgusyny döredýär. Onda ýazylan her bir manyly sözi okanyňda lezzet alýarsyň we oňa hamdy-sena aýdýarsyň. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!

ÝETMIŞINJI HAT

Bu hat emir, diniň daýanjy bolan ýagşyzada ynsana ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn!

Onuň ylymy, keremliligi, at-abraýy ony uly hormat-sylaga mynasyp edýär. Allatagala oňa dile çeperlik ylmynyň açaryny, asylzadalyk keremini nygmat beripdir. Onuň takwalygyna we ylymlylygyna köp ýagşyzada ynsanlar begenýärler we oňa buýsanýarlar. Onuň ýagşy-sogap işlerine öwgi-sena áydyp ýadaýarsyň. Ol musulman ymmatyna görelde bolup ýaşayan adamlaryň biridir. Goý, Allatagala bu ýagşyzada ynsanyň yslam dini we döwleti üçin bitiren hyzmatlarynyň sogabyny bersin! Goý, ol Horezmde we Horasanda at-abraý gazanyşy ýaly, yslam döwletiniň ähli çäklerinde meşhurlyk gazansyn we ähli musulmanlaryň buýsanjyna öwrülsin!

ÝETMIŞ BIRINJI HAT

Bu hat Nyşapur ymamyna ýazyldy.

Ol ylym gözbaşydyr, abraý çeşmesidir,
Eger abraý isleseň, oňa geňeşmelidir.

Seniň goýberen talybyňy barlap, onuň hakyky ylym eýesiniň, dana adamyň elinde terbiýe alandygyna göz ýetirdim. Onuň ýazan her bir sözünden, manyly jümlelerinden bu talybyň usadynyň kimdigini bilmek bolýar. Ussat kätipler gynyndan çykan gylyjy uruşsyz gynyna saldyrmagy başaýarlar. Goý, bu ylym ojagynyň daýanjynyň ömri uzak, işi rowaç bolsun!

ÝETMIŞ IKINJI HAT

Ýeňilmezek döwletiň hökümdarynyň (goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!) ýazan hatynda Abu Muhammet Hazynyň iki beýt şygryny okap, haýran galdym. Manydan doly bu iki beýt goşgy, örän sada we düşnükli dilde ýazylypdyr. Eger-de, hökümdarymyzyň (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak etsin!) kitaplar hazynasynda bu ýagşyzada ynsanyň kitaby bar bolsa, bize şol kitapdan nusga bermegiňizi soráýarys. Şeýle etseňiz biziň garyp köňlümüzizi şat ederdiňiz we bu diýarda ylmyň ösmegine ýardam bererdiňiz.

ÝETMIŞ ÜÇÜNJI HAT

Maňa bu ýagşyzada ynsanyň abraý-derejä we şan-şöhrata mynasyp adamdygy aýan boldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Bu ynsan özüniň çäksiz ylmy, egsilmez adamkärçilik häsiýeti, takwalygy, päk ýürekliligi bilen uly hormata mynasyp boldy!

ÝETMIŞ DÖRDÜNJI HAT

Bu ýagşyzada ynsanyň, edebiýat ylmynyň şasynyň ömri uzak, işi rowaç bolsun. Men bu ylym eýesini birnäçe gezek synap gördüm. Ol her gezek synaglarymdan üstünlikli geçýärdi. Onuň häsiýetiniň arassa altyn, ylmynyň lagly-merjen kimindigine göz ýetirdim. Onuň ylmy, at-abraýy döwürdeşleriniň ylmyndan we at-abraýyndan bir asyr öňe geçipdi. Onuň şan-şöhrat bedewi beýlekileriň şan-şöhrat bedewinden birnäçe parsah öňde barýar. Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Goý, onuň tугy hemişe belentde parasyn!

ÝETMIŞ BÄŞINJI HAT

Sogap işdir guluňy azat etseň sen, eger,
Seniň ýagşy işiňe başgalar hem eýerer.

Gula ezyet bermek barypýatan günädir,
Alla gazap görkezer, ezyet başa beladyr.

Salam sözi bilen salamat sözüniň kökünüň bir bolşy ýaly, manysy hem ýakyndyr. Men hem senden gula ezyet bermezligi we zulum-sütem etmezligiňi soraýaryn. Sebäbi gul hem adamdyr we ol hem Allanyň ýaradan bendesidir. Meniň eşidişime görä, gula zulum-sütem edilende Allatagala özüniň gahar-gazabyny ýere inderermişin. Şonuň üçin men bu keremli ynsandan gula zulum-sütem etmän, mümkin bolsa, oňa azatlyk donuny geýdirer diýip, umyt edýärim.

Guluň şeýle ynsandyr – seniň kalbyňa kuwwat,
Oňa rehmet edeniň iki dünýäsi abat.

ÝETMIŞ ALTYNJY HAT

Bu ýagşyzada ynsanyň, ylym eýesiniň we dananyň ömri uzak, işi rowaç bolsun. Goý, Beýik Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Bu ýagşyzada ynsanyň at-abraýy we şan-şöhraty ähli ylym eýelerine we akyllý ynsanlara aýandyr. Ol özüniň egsilmez ylym we edýän haýyr-yhsan işleri bilen uly abraýa we hormata eýe boldy. Ylym eýeleriniň we tanymal adamlaryň onuň edýän haýyr-yhsan işleri üçin öwgüdir-sena aýdyp, dilleri ýadaýarlar.

Hakyky bolmaýar dildäki söýgi,
Ýürekdäki söýgi – söýginiň beýgi.

Ol özüniň ylmy we şan-şöhraty bilen özüniň döwürdeşlerinden tapawutlanýar. Men onuň «Belagat esaslary» atly kitabyny okap, onuň hakyky alymdygyna göz ýetirdim we oňa bolan hormatym öňküden hem zyýada boldy.

Goý, Allatagala onuň ylmyny, abraýyny öňkiden hem zyýada etsin we ony öz penasynda aman saklasyn!

ÝETMIŞ ÝEDINJI HAT

Tejribesiz adamlaryň adaty şeýledir. Olar meşhur şahyrlaryň diwanyndan ogrularyň kesekileriň malyny ogurlaýyşlary kimin beýtleri ogurlaýarlar we öz manysyz sözlerini goşup, şygryň tertibini üýtgedip, täze we manysyz şygyr ýasaýarlar. Soňra bu manysyz şygryny alyp, mal-dünýäň talabynda meniň ýanyma gelýärler. Olar bu goşgyny meniň ýanyma getirse, diýmek men bu şygry olaryň şygry diýip pikir ederin öýdýärler. Eger olar şygryň ahyrynda öz atlaryny goýsalar bu şygyr olaryňky bolýandyr öýdýärler. Olar ylymly, düşüňjeli adamyň ýalňyşy tiz görýändiginden habarsyzdyr. Alym we düşüňjeli adamlar olaryň aýdýanlaryna däl-de, şygyrda aýdylýan zada üns berýär we ylymly adam bu şygryň asyl görnüşini göz önüne getirip bilýär. Şonuň üçin hem olara biderek zähmet çekmegiň hajaty ýokdur.

ÝETMIŞ SEKIZINJI HAT

Bu hat doganym Nejibeddin Omara ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Beýik Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Bu ynsan maňa ajaýyp hasylly ýerleri, gözel görnüşli meýdany satyn almaga ýardam berdi.

Men özümiň wekilimi onuň ýanyna goýberýärim. Ol aýdýan sözi we edýän işi bilen meniň adymdan sözlär we meniň etmeli işimi eder. Beýik Allatagala meni Nejibeddiniň kölegesinden we ýardamyndan mahrum etmesin. Ol bu ýerleriň ynamly musulman ynsanyň eline geçendigini görüp, özüni rahat duýup biler. Goý, Beýik Allatagala ýagşyzada adamlary öz penasynda aman saklasyn! Goý, olaryň at-abraýy we şan-şöhraty zyýada bolsun! Goý, olaryň tugy belentde parlasyn!

ÝETMIŞ DOKUZYNJY HAT

Bu hat Muhammet ibn Muhammet ibn Abdyjelil Omary Reşideddin Watwatyn dostlary we myhmany bolan iki şahyr, abraýly adamlar dogrusynda ýazyldy. Goý, Muhammet Omara Allatagala peýdaly ylmy we amaly nygmat edip bersin! Goý, edebiýat ylmynyň bu iki göwher daşynyň ömri uzak, işleri rowaç bolsun! Bu iki ynsan özüniň ajaýyp pikirleri we egsilmez ylymlary bilen edebiýat äleminde uly abraýa we çäksiz hormata mynasyp boldular. Olaryň biri Maşrykda doglandyr, beýlekisiniň gelip çykyşy Magrypdandyr. Birinji şahyr Maşrykdandyr we şonuň üçin ýadawsyz zähmet çekmek oňa gorkunç däl. Ikinji şahyr magryplydyr we oňa erjellik we tutanýerlilik häsiýetleri mahsusdyr. Bu iki abraýly ynsan diňe araplaşan ajamlaryň däl-de, araplaryňam buýsanjydyr. Bu iki ynsan edebiýat ylmynyň muşdaklary üçin berlen nygmatdyr we bu ylmyň görküdür. Men maşrykly şahyr hakynda şu goşgyny goşdum.

Ýakup Türki uly abraý eýesi,
Gün geçmez baglaryň salkyn saýasy.

Ol hormata eýe, diniň görküdür,
Edebiýat ylmynyň ýalňyz örküdür.

Şygryýetde meşhur her bir eseri,
Söweş meýdanynda watan esgeri.

Magryply şahyr hakynda bolsa şeýle goşgy goşdum:

Muhammet ibn Abu Rabygnyň ady ile ýaýrandyr,
Onuň dilewarlygna külli arap haýrandyr.

Misli ýagty gün bolup, salgy berýär ol ugry,
Arap ýurtlaryna-da ýetýär güneşiň nury.

Horezm ýurdunyň at-abraýy we şan-şöhraty beýikdir. Bu
iki ynsan bu ýurduň abraýyna abraý, şan-şöhratyna şöhrat
goşýandyrlar.

SEGSENINJI HAT

Meniň eşidişime görä, bir adam biziň uly hormat-sylaga mynasyp, yslam dininiň daýanjy bolan hökümdarymyzyň (goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!) ýanyna baryp, ýezit jöğüligini edip, gözünden ýalan gözýaşyny akdyryp, meniň üstümden şikaýat edipdir. Ol hökümdarymyza meniň oňa zulum edendigimi we bu adama ezýet berendigimi aýdypdyr. Emma onuň gürrüň beren hekaýasynda zerre ýaly hem hakykat bolman, başdan-aýak ýalandyr. Onuň diňe bir dili ýalan sözlemän, gözi hem ýalan gözýaş dökýändir. Ol özüniň ýalan sözi we gözýaş bilen biziň abraýly, hormat-sylagly, keremli hökümdarymyzy (goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!) aldamak isläpdir. Şonuň üçin hem hökümdarymyz şeýle adamlary ýanyna salmaly däldir, olaryň ýalan sözlerini diňläp, masgara gözýaşlaryny görmeli hem däldir. Şeýle adamlaryň özi ýaly bedeniniň ähli agzasy hem kezzapdyr.

SEGSSEN BIRINJI HAT

Goý, biziň keremli, asylzada hökümdarymyzyň ömri uzak, alyp barýan ähli haýyr-yhsan işleri rowaç bolsun! Goý, Beýik Allatagalla onuň güýç-kuwwatyny, abraý-derejesini, şan-şöhratyny zyýada etsin we bu ýagşyzada ynsany öz penasynda aman saklasyn!

Men ýurtda bolýan ähli habarlary eşidip, bolup geýýän hadyslary görýändirin. Ýakyn günlerde Allatagala biziň abraýly we hormata mynasyp hökümdarymyza (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak etsin!) göwher daşyny bagyş edendigini we bu asylzada keremli ynsanyň maşgalasynda we yslam äleminde ýene-de bir ýagşyzada ynsanyň dünýä inendigini eşidip, örän begendim we Beýik Allatagala hamdy-sena aýtdym we şükür etdim. Bu keremli ynsan musulmanlara we yslam ymmatyna berlen çäksiz uly nygmatdyr. Men hem bu habary eşidip, bu keremli çaganyň ömrüniň uzak bolmagyny we ata-enesiniň gazanan abraýyny öňküden hem zyýada edip, bu keremli ynsanyň ýetişip, yslam ymmaty üçin haýyrly adam bolup, ähli musulmanlara höküm etmegini Beýik Alladan diledim. Goý, bu asylzada nesili bolan keremli çaga hökümdarlyga ýetip, yslam döwletiniň çäginini mundan hem giňeltsin!

SEGSSEN IKINJI HAT

Biziň abraýly we hormatly hökümdarymyzyň sapara gidendigi hakyndaky habar bize gelip gowuşdy. Goý, bu keremli ýagşyzada ynsanyň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala bu ynsany duşmanyň alyndan öz penasynda aman saklasyn!

Men Allanyň nazar salan bu ynsanynyň sapara gidendigini eşidenimde onuň saparda öňünde goýan maksadyna ýetip, sag-aman dolanyp gelmegini Beýik Alladan gije-gündiz dileg edip oturdym. Goý, Beýik Allatagala bu ýagşyzada ynsanyň saparda wagty duşmanyň alyndan, dost-ýarynyň mekirliginden we hilesinden öz penasynda aman saklasyn! Haçanda bu ýagşyzada ynsanyň sapardan sag-aman dolanyp gelip, musulmanlara we yslam ymmatyna maşrykdan dogan gün kimin nuruny saçandygyny we maşgalasyna gowşandygyny eşidip, şatlygymyň çägi bolmady. Men bu keremli ynsany ähli musulman älemine we ymmatyna nygmat edip ýaradan Beýik Allatagala sansyz öwgüdir-sena aýtdym we çäksiz şükür etdim.

SEGSEN ÜÇÜNJI HAT

Öýke-kineli dostuma ýazylan hat.

Dost-dogandyk – görüşip, hiç mähirden ganmaýan,
Ara açdyň, daşlaşdyň, sebäbin hiç aňmaýan.

Hata iş eden bolsam, eger seniň öňünde,
Düzederin hatamy ertä goýman – şu günde.

Jinnik deý günäm bolsa, eger seniň öňünde,
Geç günämi, saklama asla kine göwnüňde.

Eger seniň menden daşlaşmagyňa başga sebäp bolsa, onda bu sebäbi maňa aýan et. Aýrallyk we onuň sebäbini bilmezlik zäherli peýkamdan ýaralanmakdan hem agyrdyr. Meniň sabyr-takatym hem çäklidir.

SEGSSEN DÖRDÜNJI HAT

Bu hat meşhur we tanyml adamlaryň birine ýazyldy.

Hiç bir şygyr öwgiňi, seniň doly ýetirmez,
Işň öwgüden beýik, hiç deňine ýetilmez.

Sen şygyr okanyňda we dana sözler bilen gürläniňde seni diňleýänler dünýäde ähli zady unudýarlar we asmanyň ýedinji gatyna ýetýärler. Olar haýran galmakdan ýaňa özleriniň adyny hem unudýarlar. Bu ýagşyzada ynsan bu döwrüň lagly-merjenidir. Bu ynsan kesekini öwmäge däl-de, özi öwgä mynasyp adamdyr. Goý, Allatagala bu ýagşyzada ynsany öz penasynda aman saklasyn we at-abraýyny mundan hem zyýada etsin!

SEGSSEN BÄŞINJI HAT

Bu hat ylym eýeleriniň birine ýazyldy.

Maňa bu ýaş, ylymly ýigitden hat gelip gowuşdy. Goý, onuň ömri uzak, at-abraýy beýik bolsun! Men onuň galamynyň ýazan setirlerini, dana sözlerini okap, çäksiz lezzet aldym. Ol özüniň hatynda meniň oňa birnäçe adamlardan penakärlik etmegimi sorayar. Men şol wagtyň özünde ol adamlara hat ýazmaga oturdym. Men ol adamlar meniň hatymy alanlaryndan soň bu ýigidi öz gününe goýup, oňa mynasyp hormat-sylag ederler diýip umyt edýärim. Salyh ynsanlaryň dilegi kabul bolman galýan dälidir.

SEGSEN ALTYNJY HAT

Bu hat meniň hassa wagtym tebiçilik ylmynyň ussady bolan dostuma ýazyldy.

Hassaladym, ýatdym zulmat tünümde,
Asla ysgyn–mydar galmady tende.

Seniň dogalaryň, däri-dermanyň,
Sagdan sagat etdi, ýokdur armanym.

Beýik Allatagala bu ynsanyň edýän haýyr-yhsan işleri üçin ömrüni uzak, işini rowaç etsin. Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn we onuň ähli işinde ýardam bersin, sebäbi onuň edýän işi hakykatdan hem Allanyň ýardamyna mätäçdir. Bu ynsanyň edýän işi misli gurakçylykdan soň ýagýan ýagşy kimindir. Hassa wagtyň ony göreniňde ol gara bulutlaryň aňyrsyndan çykan gün kimindir. Ol hassa melhem edende Allatagaladan bu ynsanyň ömrüni uzaltmaga rugsat sorayan ýalydyr. Bu ýagşyzada ynsan tapylgysyz ylmyň eýesidir, ol «onuň eli dür» diýilýänlerdendir.

Şypa düri gollaryňdan damyp dur,
Göýä gökden rehmet nury ýagyp dur.

Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, Allatagala oňa ähli edýän işlerinde ýardam bersin we onuň abraýyny mundan hem zyýada etsin!

SEGSSEN ÝEDINJI HAT

Bu hat Horezm diwanynyň eýeleriniň we tanyml adamlarynyň birine ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç we at-abraýy mundan hem zyýada bolsun! Goý, ol salamatlyk saýasynda ýaşap, nygmat çeşmesiniň süýji suwundan gansyn! Goý, onuň alymlara we abraýly ynsanlara edýän haýyr-yhsan işleri mundan beýläk hem rowaç alsyn! Onuň haýyr-yhsan işleriniň sany-sajagy ýokdur. Ol öz döwrüniň ýeke-täk, tapylgysyz adamydyr. Bu ýagşyzada ynsana ähli şerigat meselelerinde we kyn döwlet işlerinde maslahat salynýandyr. Bu ynsan çäksiz ylmyň we uly abraýyň eýesidir. Ol yslam dininiň nury we musulmanlaryň daýanjydyr. Goý, Allatagala onuň at-abraýyny we şan-şöhratyny zyýada etsin we bu ynsany öz penasynda aman saklasyn! Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!

SEGSSEN SEKIZINJI HAT

Bu hat bir dälini bejerýän meşhur adamlaryň birine ýazyldy. Maňa pylanynyň bir ynsany dälilikden bejerýändigini hakyndaky habar gelip gowuşdy. Men pylana dälini bejerýändigini üçin bu haty ýazdym. Dälileriň ähli günäsi geçilýändir we olar dowzah odundan amandyr. Eger pylany ol dälini günä işlerden we dowzah odundan halas etmek islese, ony öz gününe goýsa gowudyr. Eger bu däli edýän işine akyl ýetirip bilse, pylana ony öz gününe goýandygy üçin çäksiz minnetdarlygyny bildirerdi.

SEGEN DOKUZYNYJ HAT

Eý, bu pany dünýäniň lezzetlerine aldanyp, şatlanyp ahyretini unudýan, senden öňki geçenleri ýatla! Senden öň hem ýeňilmezek döwletleriň hökümdarlary, gaýduwsyz, batyr serkerdeleri alymdyr-danalar ýaşap geçdiler. Olaryň soňky ýagdaýy saňa görelde bolmadymy? Olara näme bolandygy seniň ýadyňdan çykdymy? Men saňa olaryň nirededigini ýatladaýyn. Olaryň ählisi guma garylyp, gabyryň aşagynda ýatyrlar. Olar bu dünýäde lezzet çekdiler, döwran sürdüler, hökmirowanlyk etdiler, emma bu gün olaryň lezzet çeken ýerleri boşap galdy, kaşaň-köşkleri hazan urana döndi. Olaryň bedeniniň eti ýerasty mör-möjeklere huruş boldy. Olar bu dünýäde altyn-kümüş dakynyp, ýüpek geýen bolsalar hem, bu ýerden gidenlerinde diňe tenini ýapar ýaly mata dolanyp gitdiler. Olaryň geçmişi saňa görelde bolmadymy? Entek hem giç däl, dogry ýola düş, toba et. Geçmeli ýoluň örän uzakdyr.

TOGSANYNJY HAT

Bu hat adyllyk çeşmesi, ýagşy, haýyr işleriň derýasy, deňiz ýaly at-abraýly ýagşyzada ynsana ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Onuň süýji sözlüligi we ýumşak häsiýeti ähli adamlary özüne çekýär. Adamlar zulum-sütem gören ýerlerinden gaçyp gelip, onuň saýasynda salamatlykda ýaşaýarlar. Onuň asylzadalygy ata-babasyndan geçendir. Onuň keremli häsiýetleri miras galandyr. Ol özüniň haýyr-yhsan işleri bilen ata-babalarynyň gazanan at-abraýyny we şan-şöhratyny zyýada etdi. Onuň ata-babasyňa buýsanyşy ýaly, ata-babasy we geljekki nesli oňa buýsanmaga haklydyr. Ol özüniň eden haýyr-yhsan işleri bilen geljekki nesline dogry ýörelgäni miras goýdy.

TOGSAN BIRINJI HAT

Uly abraýyň eýesi, diniň görki, musulmanlaryň daýanjy bolan bu ýagşyzada ynsanyň ömri uzak, işi rowaç bolsun. Onuň jemalyny gören we onuň bilen söhbetdeş bolan ýene-de ony görmek we onuň bilen söhbetdeşlik gurmak islär. Men hem oňa mübärek dogaýy salam ýollaýaryn we ýene-de ikinji gezek onuň nurana didaryny görmek üçin dileg edýärim. Men onuň ýazan mübärek hatyny aldym we jogap edip iki hat ýazyp, oňa ýolladym. Bu hatlaryň biri onuň mübärek hatyna jogap bolsa, beýlekisi ýer titremesi bolan welaýat hakyndadyr. Bu iki hat tiz wagtda mübärek gollaryňyza barar diýip umyt edýärim.

TOGSAN IKINJI HAT

Bu ýagşyzada ynsanyň mübärek hatyny okap, onuň örän dile çeper adamdygyna, ylym bagynyň gülüdigine, dana ynsandygyna göz ýetirdim. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala bu ýagşyzada ynsany öz penasynda aman saklasyn! Onuň hatyny okap, Alladan ant içýäriň beýle süýji dilliligi we belagaty, ylymlylygy we keramaty heniz gören dälidirin. Onuň ýagşyzada ynsandygyny we keremli adamdygyny hatyň her bir sözi aýdyp durdy. Men oňa jogap edip hat ýazanymda özümiň onuň ylmynyň ýanynda hiç kimdigimi bilip, utanjymdan garader boldum. Onuň ylmy möwç urýan deňiz kimin bolsa, meniň ylmym onuňkynyň ýanynda salmajyk ýalydyr. Goý, bu ýagşyzada ynsanyň ylmy, at-abraýy mundan hem zyýada bolsun!

TOGSAN ÜÇÜNJI HAT

Bu hat kâbir ylymsyz kâtiplere ýazyldy. Eý, ala gözli, diniň utanjy, itiň öllän ýeri, sabyrsyz kalply nadan! Eger-de sen galamyň ýalňyşandygyny, özüň hem ylymsyzdygyňy bilýän bolsaň, bu haty biziň huzurymyza özüň getirseň bolmadymy?! Kâ sözleriň iki hili manysy bolýandyr. Olary jümlede nädogry ulananyňda uly ýalňyşlyklara getirýändir. Biz seni zyýarata çagyrmak bilen seniň aýybyňy ýatlatmak islämizok. Emma Allatagala seni we bizi indiki ýalňyşlyklardan gorasyn. Seniň ýalnyşlygyň hemmämiziň heläkçiligimiz bolup biler. Ýalňyş düşünmeklikden we düşünişmezlikden Beýik Allanyň özi aman saklasyn.

TOGSAN DÖRDÜNJI HAT

Siziň sadyk guluňyz size öz hyzmatyny hödürläpdi. Bu hyzmat beýik işleriň we peýdaly maksatlaryň başlangyjy bolmalydy. Käbir zandyýaman adamlar bu haty çaparyň elinden alyp, ol ýagşyzada ynsana ýetirmediler. Emma asylzada we keremli kazy özüniň bu ýagşyzada ynsana tabyn bolmalydygyny ýadyndan çykarmady. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Biziň ýagşyzada hökümdarymyza (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç, at-abraýyny zyýada etsin! Goý, Allatagala bu ýagşyzada ynsany öz penasynda aman saklasyn!) bu keremli ynsanyň maslahatyna gulak goýup, bu mukaddes ýere mübärek gadamyňyzy goýmagyňyz hökmandyr. Siziň sadyk guluňyz siziň üçin islendik hyzmaty bitirmäge we peýdaly maslahat bermäge taýýardyr.

TOGSAN BÄŞINJI HAT

Eger kimdir biriniň pikirini diňläp, onuň maslahatyna gulak goýmak isleseň, onda yslam ulamalarynyň we danalarynyň maslahatyna gulak goý. Dünýäniň islendik şäheridir obasynda ulamalar we danalar uly hormat-sylaga we abraýa eýedirler. Olar diniň daýanjy we ymmatyň buýsanjydyrlar. Goý, olaryň ömri uzak, işleri rowaç at-abraýy zyýada bolsun! Goý, Beýik Allatagala olary öz penasynda aman saklasyn! Islendik döwürde hem alymlar hökümdarlaryň maslahatçysy, döwletiň daýanjy we musulmanlaryň buýsanjy boldular. Ýurtda olara hökümdarlardan soňky mertebäni berdiler. Döwlet işinde olaryň peýdaly nesihatyny diňläp, olaryň maslahatyna gulak goýanyňda döwletiň işi gülläp öser we onuň abraý-derejesi galar. Pylany, pylany we pylanyny Allatagala haýyr-yhsan işleri üçin ýaradandyr. Goý, olaryň ömri uzak, işleri rowaç bolsun! Goý, Beýik Allatagala olary öz penasynda aman saklasyn we olaryň at-abraýyny zyýada etsin! Siz olaryň nesihatyna gulak goýup, ähli edýän işleriňizde olara daýanyp bilersiňiz. Olar size ynamly hyzmatkär we sadyk gul kimin hyzmat ederler.

TOGSAN ALTYNJY HAT

Seniň bilen duşmanyň arasynda ýer bilen gök ýaly tapawut bardyr. Sen beýiksiň, ol pesdir. Sen Allaha şükür, Allatagala ybadat etmek bilen özüňe zynat berýärsiň. Ybadat bolsa, adamy şer işlerden gorap, haýyr-yhsan işlere iterýändir, adamyň durmuşyny we ahyretini bagtyýar edýär. Onuň bolsa ähli edýän işi, Allatagala bizi şeýle hala düşmekden saklasyn, nadanlaryň edýän işidir. Nadanlyk bolsa günä, şer işlere ýetirýändir. Seniň halyňa seredende, onuň haly itiň haly ýaly pesdir. Onuň hal-ýagdaýyna seretmän, öz edýän haýyr-yhsan işleriň bilen meşgul bol.

TOGSAN ÝEDINJI HAT

Bu hat bagtyýar bolan ynsandan Allatagalanyň ýagşyzada bendesine ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala bu ýagşyzada ynsany öz penasynda aman saklasyn we onuň abraýyny, döwletiň abraýyny, şan-şöhratyny zyýada etsin! Ol zulmatdan soň nur, zulumdan soň asudalyk getirdi. Ol günä-şer işleri terk edip, gadamynyň basan ähli ýerinde haýyr-yhsan işleri bilen meşgul boldy. Onuň gapysyndan gamgyn bolup giren, çykanda şat bolup çykýar. Onuň şeýle abraý-derejä we hormat-sylaga ýetmeginde Pylanyň (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin!) işleri örän uludyr. Bu ynsan ylym çeşmesi, edebiýat şasy we abraý deňzidir. Ol özüniň peýdaly nesihatlarydyr, maslahatlary bilen bu ýagşyzada ynsanyň akylyna akyl, danalygyna danalyk goşdy. Ol alymlaryň mugallymy, danalaryň maslahatçysydyr. Goý, Allatagala bu ýagşyzada ynsanyň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, Allatagala onuň at-abraýyny zyýada edip, ony öz penasynda aman saklasyn! Goý, onuň iki dünýäsi hem abat bolsun!

TOGSAN SEKIZINJI HAT

Pylanyň öz mübäreke elleri bilen ýazan haty gelip gowuşdy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Beýik Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Men onuň hatyny alyp okanymda şatlygymyň çägi bolmady. Onuň dürdäne manyly sözlerini okap, bu hatdan uly lezzet aldym. Men onuň ýazan hatyny okanymda oňa buýsandym, haçanda oňa ýazan hatlarym, manysyz sözlerim hakynda pikir edenimde utandym. Onuň ylmy, dile çeperligi umman kimin bolsa, meniň ylmym we dile çeperligim bu ummanyň ýanynda kiçijik salmajyk ýalydyr. Emma bu keremli ynsanyň ylmy zyýada hem bolsa özi pespäldir. Biz şeýle ynsanyň bize ylym öwretmegine we dogry ýol görkezmegine mätäçdiris. Biziň gözümüz onuň ýolundadyr. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, Allatagala onuň abraýyny zyýada edip, ony öz penasynda aman saklasyn!

TOGSAN DOKUZYNJY HAT

Bu hat Pylana ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Biz ony uly derejä ýetirmek, abraýyny zyýada etmek üçin biderek wagtymyzy we güýjümüzizi sarp etdik. Biz oňa abraýly wezipäni teklipten edenimizde ol höwes bilen razy bolar öýtdük. Emma onuň pikiriniň başgaçadygy aýan boldy we biziň höwesimiz garyň ereýşi kimin eredi. Biz onuň bilen iş salyşmakdan ýüz dönderdik. Teklip edilende teklibe jogap bermän, dymmaklyk bu teklipten ýüz döndermeklikdir.

Munda ýetdim diýsem islän zadyma,
Bar islegim gitdi ýeliň badyna.

Bolarsyň öýtdüm ozaldan razy,
Emma pikirleriň ýetdi yzasy.

Biziň teklibimiz ret edenden soň,
Ýüz dönderdik ýardamyňdan biz onsoň.

Seniň biziň teklibimizi ret edip dymmagyň aw edýän guşuň awça hem-de aw edilýän haýwana seredip ikeriňlenende awyň gaçyp gidişine meňzedi. Sen Allatagaladan geçirimlilik sora, sebäbi ähli günäleri geçýän diňe Allatagaladyr.

ÝÜZÜNJI HAT

Keremli, ýagşyzada ynsanlar we adyl kazylar bu panyda entäk hem bardyr. Bu ýagşyzada ynsan hem diýarynyň adyl kazysy, ylym çeşmesi we haýyr-yhsan nurydyr. Bu asylzada, keremli ynsan şerigatyň synmaz sütüni we musulmanlaryň daýanjydyr.

Atda aýak bolsa – bedew halanar,
Ýagşy adam sözi bilen tanalar.

Uzakda bolsa-da, ony gutlaýan.
Geçen günlerimiz hiç unutmaýan.

Hak ýolundan ýöräp, başgalara-da bu ýoly salgy berýän, kiçi bilen kiçi ýaly, uly bilen uly ýaly bolup gürleşýän, uly abraý we hormat eýesi bolan bu ynsany bu gün Gurban baýramy mynasybetli ýatladym we bu hatyň üsti bilen ony baýramy bilen gutladym. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala onuň at-abraýyny zyýada edip, ony öz penasynda aman saklasyn! Bu mukaddes baýram güni onuň eden haýyr-yhsan işlerini we bitiren hyzmatlaryny ýatlap, bu ynsanyň şeýle güni ýatlanmaga mynasypdygyna göz ýetirdim. Ol özüniň ylmy we edebi bilen araplaryň arasynda hem uly hormata mynasyp boldy. Ol özüniň ylymlylygy bilen biziň hökümdarymyzyň gözüne ildi we onuň ýanynda abraý-dereje gazandy. Onuň bu gazanan at-abraýy we şan-şöhraty günleriň, aýlaryň we asyrlaryň geçmegi bilen hem öçmän müdimilik ýaşar we ol ähli döwürde-de adamlaryň buýsanjy bolar.

ÝÜZ BIRINJI HAT

Sen maňa hat ýazyp, öňki satan guluň hakynda soraýarsyň. Onuň geleni bäre gözyaşy diňenok we ýüzünden şatlyk alamaty ýitdi. Ol bagryny para-para edip, aglap, diňe gamgyn halda gezyär. Sen ony maşgalasyndan aýryp, satyp, onuň we onuň maşgalasynyň başyndan harasat inderipsiňiň. Guly maşgalasyndan aýryp satan, Allatagalanyň gazabyna duçar bolýandyр. Heý, Ýusup pygamberiň satylyşy we onuň doganlarynyň soňky akybeti saňa sapak bolmadymy!? Biz dok bolup, maşgalamyз altyn-kümüş, lagyl-merjen dakynyp, ýüpek geýse, başga biri aç-ýalaňaç bolup, maşgalasyndan aýra halda gan aglap gezse, bize gelişermi!? Sözüňde Allany ýatlap, edýän amalyň sözüňe ters gelse, dürs bolarmy!? Iki dünýäň abat bolmagyny isleseň haýyr-yhsan işlerini edip, Allatagaladan geçirimlilik soramalydyр.

ÝÜZ IKINJI HAT

Eý, keremli, nygmatly we abraý eýesi, döwletiň görki we örki, synmaz sütüni musulmanlaryň daýanjy we buýsanjy! Bu haty ýazýanymyň sebäbi biziň diýarymyza betbatçylyk indi. Gurakçylyk bolup, hasyl önmedi. Hasyl önmedigi sebäpli bolsa, diýarda açlyk we horluk başlady. Akylly akylyndan azaşdy, garyp utanjyny ýitirdi, baýlar zekatyň nämedigini unutdy. Diýardan rysgal-döwlet göterildi. Raýatlar bu halatda parzy we sünneti ýadyndan çykardylar. Olary bu kyn haldan diňe siz alyp çykyp bilersiňiz. Siziň keremli, mübärek nuruňyz bu adamlaryň derdine şypa bolar.

Ajy pelek peýkamyny atandyr,
Siziň ýardamyňyz oňa galkandyr.

ÝÜZ ÜÇÜNJI HAT

Bu hat uly abraýy eýesi, belent derejeli, ylymly adamlara görelde bolýan ýagşyzada ynsanlaryň birine ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Bu ýagşyzada ynsan abytlaryň, ylymly adamlaryň we danalaryň kalbynda ýurduň islendik künjeginde uly hormat-sylaga eýedir. Eger-de kyýamat şu wagt bolsa, onda asman ýarylyp, oňa jennetiň gapysy açylardy. Ol özüniň keremli häsiýetleri, ylmy we at-abraýy bilen biziň hökümdarymyza (goý, onuň ömri uzak işi rowaç bolsun! Goý, Beýik Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn!) ýakyn adam bolmagy başardy. Ol özüniň haýyr-yhsan amallary, takwalygy we dogry pikiri bilen ähli adamlaryň uly hormatyna mynasyp boldy. Goý, Allatagala bu ýagşyzada ynsany bela-beterlerden we duşmanyň aýan-gizlin alyndan aman saklasyn! Goý, bu ýagşyzada ynsanyň at abraýy we şan-şöhraty mundan hem zyýada bolsun!

ÝÜZ DÖRDÜNJI HAT

Bu hat musulmanlaryň daýanjy we buýsanjy, keremli we asylzada ynsana — biziň hökümdarymyza ýazyldy. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin we onuň at-abraýy zyýada bolup Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Haýsydyr bir müşgillik ýüze çykanda ýa-da kyn meselelerde bu ynsan biziň daýanjymyz we arkadagymyzdyr. Çaganyň aç bolanda ejesiniň süýdüne mätäç bolşy ýaly, biz hem bu ynsana hemişe mätäçdiris. Bize bir adamyň köne öýke-kinesini ýatlap, ýurtda bize garşy pitne turuzmakçy bolandygyny eşitdik. Emma biziň hökümdarymyza bu habar aýan bolanda (goý, onuň ömri uzak, at-abraýy zyýada bolsun!) mübärek gadamyny ol zandyýamanyň öýüne basdy. Bu ýagşyzada ynsan ol adama nesihat etdi we peýdaly maslahatlar berip, onuň kalbyndaky öýke-kinäni köki damary bilen goparyp taşlady. Şeýdip, biziň keremli hökümdarymyz özüniň ynsanperwerligini beýan etdi. Goý, onuň ömri uzak we işi rowaç bolsun! Goý, Beýik Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn!

ÝÜZ BÄŞINJI HAT

Bu hat diniň buýsanjy, musulmanlaryň daýanjy, Maşryk we Magryp aralygyndaky iň abraýly adam bolan hökümdarymyzyň diwanyna ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn we onuň abraýyny we şan-şöhratyny zyýada etsin! Bu ýagşyzada ynsan musulmanlaryň howandary we yslam döwletiniň gorag galkanydyr. Biz gije-gündiz bu ýagşyzada ynsanyň ömrüniň uzak bolmagyny, döwlet binýadynyň berk bolup, ömrüniň ahyryna çenli bu ýeňilmezek döwletde höküm sürmegini dileg edýäris. Ol özüniň bize ýazan bu hatynda öňki ýazan hatyna bizden hiç hili jogap almandygyny ýazypdyr. Biziň ýazan hatymyz ýollaryň uzak we howpludygy, çaparlaryň we kerwenleriň garakçylar tarapyndan talanýandygy sebäpli, size baryp ýetmedi.

Şu wagt hem ol hatymyzyň barmandygyny eşidip, gyssanmaç bu haty ýazmaga girişdim we şonuň üçin hatym gysgadygy we hatymyň bulaşykdygy sebäpli geçirimlilik etmegimizi soraýaryn. Emma indiki ýazjak hatymda ähli zat hakynda doly we giňişleýin gürrüň bererin.

ÝÜZ ALTYNJY HAT

Ýeňilmezek, binýady berk, ylymyň we sungatyň ojagy bolan uly hormat we at-abraý eýesi, garyp-pukaralaryň howandary, ýagşyzadalaryň ýörelgesini tutýan bu ýagşyzada ynsanyň döwletiň hökümdarynyň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala bu keremli ynsany öz penasynda aman saklasyn!

Pylany (goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!) onuň ýurduna baranda ulagsyz galdy. Onuň öz ýurduna, maşgalasynyň we dost-ýarynyň arasyna gelip gowuşmagy kynlaşdy. Haçanda onuň düşen halaty hakyndaky habar hökümdara baryp ýetende, ol oňa howandarlyk etdi we özüniň asylzada neslidigini, öwgä mynasyp keremli ynsandygyny subut etdi. Ol pylanyny diňe bir ulag bilen üpjün etmän, ýolda gerek boljak ähli zatlar bilen üpjün edip, ýola saldy. Bu ýagşyzada ynsan özüniň eden haýyr-yhsan işi bilen diýaryň ähli adamlarynyň hamdy-senasyna mynasyp boldy.

Diniň görküsiň sen, örki – tugusyň,
Bu ymmatyň ýagty saçýan nurusyň.

Bu ýagşyzada ynsan bize ýakyndan ýardam berip, bu diýarda howandarlyk etmegi wada etdi. Onuň wadasy we karary biziň üçin kanundyr. Wada etmek sünnetdir, ony ýerine ýetirmek bolsa parzdyr.

ÝÜZ ÝEDINJI HAT

Men Pylanynyň Allanyňyň egsilmez nygmat ojagy, ýeňilmezek döwletiň hökümdarynyň (goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, onuň at-abraýy zyýada bolup, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn!) gapysyny terk edip gaýdandygyny eşitdim. Ol özüniň nadanlyk edip, rysgal-döwlet öýüni, nygmat ojagyny depeländigini, keremli asylzada ynsanyň gapysyny terk edip, örän ýalňyşandygyny düşünip, ökünjiniň çägi bolmady. Yzyna, bu keremli öwgä mynasyp ynsanyň gapysyna dolanmak isledi, emma giçdi. Eger-de bu ýagşyzada ynsan oňa yzyna dolanmaga rugsat berse, onda ol biçäräniň şatlygynyň çägi bolmazdy, siziň bolsa ynsanperwerligiňiz hakyndaky gürrüňler Maşryk we Magryp aralygyna dolardy. Men ol biçäräniň indiden beýläk beýle nadanlyk etmejekdigine ynanýaryn.

ÝÜZ SEKIZINJI HAT

Rysgal-döwletli, egsilmez nygmatly, ähli kabyladyr, tireleri jem eden, uly abraý eýesi, hormat-sylag çadyry bolan, ýeňilmezek döwletiň hökümdarynyň ömri uzak, işi rowaç bolsun. Goý, Allatagala onuň at-abraýyny zyýada etsin we ony öz penasynda aman saklasyn! Bu ýagşyzada ynsan alymlaryň we danalaryň howandary, ähli musulmanlaryň penakäri, diniň daýanjy we buýsanjydyr.

Meniň bu sözleri ýazmagymyň sebäbi, pylanyny, şan-şöhrat käbesiniň, öwgi we sena kyblasynyň, rysgal-döwletli hökümdaryň ýanyna goýberýärin. Ol at-abraýly we keremli ynsanlaryň biridir. Ol size özüniň hal-ahwalyny aýtmak isleýär. Oňa diňe siziň kabul edip, ony diňlemegiňiz ýeterlikdir. Eý Allam, ýagşy adamlaryň kyn işlerini ýeňil et, olara ýardam ber!

ÝÜZ DOKUZYNJY HAT

Men ýakyn günlerde hökümdarymyzyň ýazan hatyny aldym. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç etsin! Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn we abraýyny zyýada etsin!

Men onuň hatyny alanymda şatlygymyň çägi bolmady. Hatyň her bir manyly sözi misli dür dānesi kimindir. Bu haty okadygyňça okasyň gelýär we ondan alýan lezzetiň çāksizdir. Bu ynsanyň haty egsilmez ylma we danalyga ýugrulandyr. Men bu ýagşyzada ynsandan gysga ýazylan hat alsam hem şatlygymyň we buýsanjymyň çāgi ýokdur. Men ondan hat alan wagtym özümi dünýāde iň bagtly adam saýýaryn. Goý, bu ýagşyzada ynsanyň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Goý, onuň tugy belentde parasyn!

ÝÜZ ONUNJY HAT

Yslam dininiň daýanjy, musulmanlaryň buýsanjy, diniň sütüni we penakäri alym we danalaryň howandary, Horezmiň iň tanymal we öwgä mynasyp ynsanlarynyň biri bolan hökümdarymyzyň ömri uzak, işi rowaç bolsun. Goý, Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn we onuň at-abraýyny, şan-şöhratyny mundan hem zyýada etsin! Men onuň gapysyna baryp, sadyk gul kimin hyzmat etdim we ony gutlap, oňa halat-serpaý ýapdym. Halat-serpaý kiçi hem bolsa oňa bildirilýän hormat-sylag, mertebe uludyr. Goý, onuň ähli haýyr-yhsan işleri rowaç we hökmürowan bolsun! Goý, Beýik Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn! Goý, yslam dini, döwleti bu ynsan bilen zynatlansyn! Goý, bu ynsanyň tugy belentde parlasyn!

ÝÜZ ON BIRINJI HAT

Bu hat ymamlaryň ymamy, diniň daýanjy we musulmanlaryň buýsanjy bolan bu ynsana ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun! Goý, ony Beýik Allatagala öz penasynda aman saklasyn!

Men bu ýagşyzada ynsanyň öýünde hyzmat edip, onuň duz-çöregini iýýän adamlardan: «Siziň bu iýýän lezzetli nygmatlaryňyzy kim berýär?» diýip soranymda, olar: «Bu nygmatlary bize seniň sylaýan keremli, uly at-abraýly, diniň daýanjy, musulmanlaryň guwanjy, yslamyň şan-şöhraty, Horezmiň we Horasanyň buýsanjy bolan ynsan berdi» diýdiler. Bu ynsan günälerden päk we ähli aýyplardan sap. Ol diniň görki we musulmanlaryň görelde alýan ynsanydyr. Biziň gazanan ýagşy işlerimiz onuň tagallasy bilendir. Men elimi asmana göterip, kybla ýüzümi öwürip, Beýik Allatagaladan ony apatdan, külpetden, görüner-görünmez belalardan, aýan we gizlin duşmanyň alyndan öz penasynda gorap, aman saklamagyny, onuň at-abraýyny mundan hem zyýada, işini rowaç etmegini dileg etdim. Dilegleri eşidip, olary kabul ediji diňe Beýik Allatagaladyr.

ÝÜZ ON IKINJI HAT

Bu hat diniň sütünine we musulmanlaryň buýsanjyna, eziz ynsana ýazyldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç bolsun!

Men onuň diýaryna baryp birnäçe ýyl hyzmat etdim, soňra ol ýeriň mübärek topragyny ogşadym we özümiň ähdime wepalydygymy subut etdim. Bu mübärek toprakdan örän köp at-abraýly we ylymly adamlar çykdy. Men hem bu toprakda kiçijik möýüň öýi ýaly öýde ýaşan hem bolsam, özümiň düýnki günüme şükür etdim. Meniň bu külbäme hem Allanyň nazary düşdi. Men bu günki derejäme ýetdim. Eý, abraýly hökümdar, bu gün men özümiň köne külbäme zyýarat etdim. Sebäbi şu külbeden çykyp, men häzirki derejäme, ajaýyp durmuşa we kaşan köşge ýetdim. Ýolbars hem tilkini görmäge meýil edýändir. Goý, ýagşyzada ynsanlaryň ähli haýyr-yhsan işleri hemişe rowaç bolsun!

Bu hatlar 1009-njy ýylyň^{*} rabygul-owwal aýynyň 9-yna, sogap günü, Kustantyniýa şäherinde ýazylyp gutaryldy. Goý, Allatagala bu şäheri ähli bela-beterlerden gorasyn! Bu hatlar kätip Ybraýym ibn Selim Reşidiniň[†] eli bilen ýazyldy.

---

¹ 1009-njy hijri ýyly 1687-nji milady ýylyna gabat gelýär.

[†] Ybraýym ibn Selim Reşidi Reşideddin Watwatýň golýazmasyndan bu kitaby göçüripdir.

ÖTGÜR SÖZ USSADY

Türkmen medeniýetiniň, ylmynyň hak howandary bolup, Mukaddes Ruhnamasy bilen geçmişdäki beýik-beýik danalarymyzy tirseğine galdyran Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy «Türkmen halky hiç wagt körzehin halk bolmandyr. Türkmeniň islendik döwründe ylmyň ähli pudaklarynda dünýä boýunça tanalýan öz beýik ylymdar, bilimdar ynsanlary bolupdyr» diýip nygtaýar. Şeýle ylymdar ynsanlardan biri bolan Köneürgenç türkmen döwletiniň köşgünde uly hormatdan peýdalanan Reşideddin Watwat arap we pars dillerindäki diwanlaryň, şygyr sungaty hakdaky kitaplaryň, ýokary çeperçilik bilen ýazylan namalaryň ussady hökmünde edebiýat taryhynda örän meşhurdyr. Arap, pars çeşmelerinde ýiti sözlüligi, dilewarlygy bilen at alan bu şahyr hakynda, onuň ömür beýany we eserleri hakynda gymmatly maglumatlar saklanyp galypdyr. Olardan Ýakut Hamawanyň (1179-1229) «Mugjamul udaba», Alaeddin Ata Jüweýniniň (1283-nji ýylda wepat bolan) «Taryhy Jahanguşa», Abdyrahman Jamynyň (1414-1492) «Baharystan», Zekerýýa Kazwininiň (1203-1283) «Asarul bilad», Döwletşa Samarkandynyň (XV asyr) «Tezkiretuş-şuara» (1487) ýaly kitaplaryny ýatlamak bolar. Emin Ahmet Razynyň «Häft yklym» (1594), Muhammet Aryf Bakaýynyň «Mejmeul fudala» (1588) Takyeddin Zikri Kaşanyň «Hulasatul aşar we zubdatul efkar» (1585) ýaly eserlerinde-de Reşideddin Watwat hakda maglumatlar bar.

Reşideddin Watwatyň doly ady Sagdulumk Reşideddin Muhammet ibn Muhammet Abdyjelil Omary Balhydyr. Şahyr örän dilewar hem ýiti sözlü bolupdyr. Muny şeýle waka hem tassyklaýar: Bir gezek Köneürgenç türkmenleriniň hökümdary

Atszyň mejlisinde Reşideddin öz garşydaşy bilen şeýle bir ýiti, çeper sözler arkaly jedele girişýär. Hökümdar müçesi şeýle kiçi bolan bu kişiniň bular ýaly owadan, çeper sözler tapýanyna haýran galyp synlap durupdyr. Reşideddiniň önünde syýa çüýşe bar eken. Atsyz degşip:– Syýa çüýşäni aýyr, aňyrsynda kim baryny bir göreli – diýipdir. Bu sözleri eşden Reşideddin – «Adam öz in kiçijik iki bölegi-ýüregi we dili bilen tanalýandyr» diýen arap nakylyny aýdypdyr. Onuň ýitiligine, çeper we manyly sözläp bilşine Atszyň göwni ýetipdir.

Reşideddin Watwat takmynan 1080-81-nji ýyllarda Balh şäherinde doglup, 1177-78-nji ýyllarda 97 ýaşynda Horezmde dünýäden ötüpdir. Şahyryň «Hadaýikus-sihr fi dakaýikuş-şiir» atly eserini düýpli öwrenen N.Ý. Çalisowa onuň XI asyryň ahryna golaý dünýä inen bolmagynyň hakykata has ýakyndygyny çaklaýar.

Reşideddin Watwatyň ýaşlyk ýyllary hakynda ýokarda ýatlan çeşmelerimizde maglumat az. Reşideddin Watwatyň öz döwrüniň örän ylymly adamlarynyň biri bolup ýetişmeginde seljuk hökümdardarynyň meşhur weziri Nyzamylmülkün (408-10-485 hijri) Balhda gurduran «Nyzamyýe»^{*} atly medresesiniň ähmiýeti uludyr. Bu medresede öz döwrüniň meşhur ylymlary, hususan-da arap dili kâmil derejede öwredilipdir. Aýratynam, Watwat arap dilinden okadan alym Abu Sagyt Harawy (1141-nji ýylda wepat bolan) onuň gowy bilim almagynda köp yhlas edipdir. Bu hakda Watwatyň Abu Sagyt Harawa ýazan hatynda-da agzalýar.[†] Şahyryň bu haty Yakut Hamawynyň «Mugjamul udaba» kitabynda getirilipdir. Kâmil bilim alan Watwat arap dilinde ders berip, arap dilinde goşgy ýazyp, şol

---

^{*} Nyzamylmülk «Nyzamiýe» ady bilen diňe Balhda däl, eýsem Bagdatda-da, Nyşapurda-da, Ysphyhanda-da, Hyratda-da, Maryda-da, Basrada-da uly medreseler gurdurupdyr. Ol medreseleriň baý kitaphanalary bolupdyr. Bu medreselerde öz döwrüniň in meşhur alymlary sapak beripdir.

[†] Raşid Ad-din Watwat. Sady wolşebstwa. Moskwa, Nauka, 1985. 24 sah.

bada arap dilindäki şol goşgusyny ýüzugra pars diline terjime edip başarypdyr.

Reşideddin Watwat Atsyzyn köşgünde 30 ýyllap işleýär. Watwat köşkde işlänem bolsa ol Zamahşara* ýazan hatynda özüniň Horezme gelşi hakynda bu ýere «Allanyň goňsusynyň goňsusy», ýagny Zamahşarynyň goňsusy bolmak üçin gelendigini aýdýar. Şu kitapda hem Watwatynyň Zamahşara ýazan hatlaryndan biri ýerleşdirildi. Şol hatda hem şahyryň Zamahşara bolan uly hormatyny görmek bolýar. Şahyr şeýle ýazýar: «Bu hat Horezmiň buýsanjy, alym, ymam Mahmyt ibn Omar Zamahşara ýazyldy. Men şu ýurtda we şeýle beýik adamyň watanynda ýaşaýandygyma örän begenýärim. Bu adam din we ylym üçin eden işleri bilen Allatagala ýakyn adamlaryň biri boldy. Goý, onuň ömri uzak, işi rowaç, mertebesi belent bolsun! Ol adamyň elinden hasasy gaçanda, hasasyny ýerden galdyryp bereniň iki dünýäsi hem abat bolar we kalbyna düwen maksadyna ýeter. Eger meniň sähelçe boş wagtym bolsa, onda men bu Allatagala ýakyn adamyň hyzmatynda bolardym, onuň köwşüni çykaryp, münjek malyny otlaga goýberip, suwa ýakyp gelerdim. Emma ykbal maňa beýle bagty miýesser etmedi. Onuň hyzmatynda bolup, kyn işini ýeňilleşdirmek her bir ynsan üçin uly abraý, buýsanç we mertebedir. Onuň abraýy onuň ömründen has uzak ýaşar. Bu Allatagala ýakyn ynsanyň eden haýyr işleriniň we ýazan kitaplarynyň sany-sajagy ýokdur. Goý, onuň ýagşy işleri üçin Allatagala ony öz penasynda aman saklasyn we ähli işlerinde ýardam bersin!».

Reşideddin Watwat hökümdaryň diwanynyň başlygy derejesine çenli wezipä ýetipdir. Köşkde işläň döwründe Watwat iki gezek köşkten çetleşdirilmek ýagdaýyna duçar bolupdyr. Ýöne ol her gezek ugruny tapyp, öňki derejesinde galmagy başarypdyr.

---

* Abulkasym Mahmyt ibn Omar Zamahşary 1075-1144-nji ýyllar aralygynda ýaşap geçen beýik türkmen alymy.

Watwata degişli maglumatlarda onuň örän ulumsy, dili duzly, dilewar, ýöne ýiti zehinli adam bolandygy belleniýär. Ol hut dili zerarly öz duşmanlaryny köpeldipdir, ýöne ýitiligi bilen kyn pursatlarda halas bolmagy hem başarypdyr. Şahyr hakyndaky degişmelerde-de onuň ýiti sözlüligi görünýär. Zakariýa Kazwininiň «Asarul bilad» kitabynda getirilýän maglumatda Atsyzyň Watwata aýratyn hormat goýandygy, onuň bilen kän bir aýra gezmändigini, hatda öýündekä-de penjireden gürleşip durar ýaly onuň jaýyny öz jaýynyň garşysyndan gurdurmagy buýruk berendigi hakda aýdylýar. Bir gezek Watwat penjireden seredip duran eken. Soltan ony görüpdir we oňa: «Eý, Reşit, men seniň penjiräňden bir möjegin kellesini görýärim» diýipdir. Reşit oňa şeýle jogap beripdir: «Eý, patyşahym, seniň görýäniň möjegin kellesi däl, ol meniň penjirämdä oturdylan aýna». Soltan onuň jogabyndan hoş bolup hahahaýlap güleşipdir. Aýdylýşyna göre, Watwatyň kellesi şyr takyr bolupdyr.

Emma Watwatyň ötgür sözlerinden jany ýanyp, göwni galanlar örän köp bolupdyr. Hatda olaryň arasynda şalar, soltanlar hem bar eken. Seljuk türkmen döwletiniň meşhur hökümdary Soltan Sanjar hem şolaryň biri. Bu hakda Alaeddin Ata Jüweýniniň «Taryhy Jahanguşa» atly kitabynda gyzykly gürrüň berilýär: Soltan Sanjar uly goşun çekip, hem-ä temmi bermek, hemem terbiýe bermek maksady bilen 542-nji hijri (1147-1148 milady) ýylda Atsyzyň üstüne ýöriş edýär. Ol Atsyza degişli uly we berk galalaryň biri bolan Hazarasp galasyny iki aýlap gabawda saklaýar. Hazarasp galasynyň ady «Müň at» diýen manyny aňladýar. Şol ýörişde şahyr Enweri hem Soltan Sanjaryň ýanynda bolupdyr. Enweri bu ýörişe bagyşlap, bir rubagy döredipdir we ony Soltan Sanjara görkezipdir:

Eý şahym, jahanyň mülki seniňki,
Döwlet ykbal kesbi ilki seniňki,

Bu gün Hazarasy eýele – ertir
Horezmde ýüz mün ýylky seniňki.

Bu rubagy soltana örän ýarapdyr. Şonuň üçin Soltan Sanjaryň buýrugy bilen bu rubagy bir kagyza ýazylyp, ol kagyzy hem bir peýkamyň ujuna dakyp, ýaýdan galanyň içine atýarlar. Horezmli nökerler bu haty derrew Atsyza görkezýärler. Şonda Atsyzyň ýanynda gezip ýören şahyr Reşideddin Watwat Enweriniň rubagysyna şeýle jogap ýazypdyr:

Şahym, ýagyň Rüstem bolup gelse-de,
Zor boldugy, eşek alyp bilse-de.

Köneürgenç türkmenleriniň şasy Atsyz hem bu jogaby bir peýkamyň ujuna sanjyp, ony Soltan Sanjaryň goşunyna tarap atdyrýar. Bu jogaby Soltan Sanjara ýetirip, ony ýazanyň Watwatdygyny aýdypdyrlar. Bu düzly jogap Soltan Sanjary gahar-gazaba mündüripdir. Hatda Soltan, eger ony ele salsa, göwresini ýedi tike etjekdigine kaam edýär.

Soltan Sanjar ahry Hazarasy eýeleýär. Watwat Soltan Sanjardan gorkusyna köp wagtlaп gaçyp, gizlenip gezipdir. İn soňunda-da ol Soltan Sanjaryň diwanynyň başlygy Muntejibeddin Ady ibn Ahmediň goldap, arada durmagy bilen ölümden halas bolýar. Ol şeýle bolupdyr: Bir gün Soltan Sanjaryň mejlisinde söhbet wagtynda Watwat hakynda-da gürrüň edilipdir. Şonda Muntejibeddin şeýle diýipdir:

– Eý, şahym! Eger kabul etseň bir haýyşym bar!

Soltan onuň haýyşyny bitirjekdigine söz berýär. Şonda Muntejibeddin şeýde diýipdir:

– Watwat bir ejizje guşdur*. Ony ýedi tike edip boljak däl, eger buýruk bolsa, ony iki tike etseler.

---

* Watwat sözi ýarganat diýmegi aňladýar.

Bu söz soltana hoş ýarapdyr we gülüpdür. Ol Watwatyň günäsini geçipdir. Reşideddin Watwat öz döwrüniň Enweri, Hakany, Edip Sabyr ýaly belli şahyrlary bilen ýakyn edebi hyzmatdyşlyk saklapdyr. Şahyryň Hakana, Edip Sabyra bagyşlap ýazan öwgi goşgulary onuň diwanynda orun alypdyr. Watwat Ämgak Buhary, Masgudy, Sagdy Selman ýaly şahyrlara-da ýokary baha beripdir.

Arap we pars dillerini suwara bilen Reşideddin Watwat bu dillerde köp sanly ajaýyp eserleri bize miras goýup gidipdir. Şolaryň 21 sanysynyň ady belli bolup, ondan 19 sanysy biziň döwrümize gelip ýetipdir. Olar esasan aşakdakylardyr:

1. Pars dilinde ýazan goşgularynyň diwany. Şahyryň parsça ýazan goşgulary sekiz müň baş ýüz beýde golaý bolup, diwany hut onuň özi tertibe salypdyr.

2. Arap dilinde ýazan goşgularynyň diwany.

3. «Akbarul-afkar fi-r-rasail wa-l-aşar» («Goşgulardaky we hatlardaky özboluşly pikirler»).

4. «Araisul-hawatir wa-nafaisun-nawadir» («Dana sözler we seýrek şorta sözler»). Bu eser arap dilindäki 25, pars dilindäki 25 namany öz içine alýar.

5. «Rasailul arabi» («Arap namalary»). Şahyryň Atsyzyň agtygy Soltanşa Mahmyda bagyşlanan bu eseri 1156-1173-nji ýyllaryň aralygynda düzülipdir.

6. «Garaibul-kilam fi ragaibul-hikam» («Seýrek sözler we gerekli akyllar»).

7. «Gurarul-akwal wa-durarul amsal» («Mynasyp aňlatmalar we paýhas dürleri»).

8. «Al kilam an-nasiha wa-l-hikam as-saliha» («Öwüt sözleri we hikmetlerdir paýhaslar»).

9. «Mafatihul-hikam wa-masabih az-zulm» («Akyl açary we tümlük çyrasy»). Bu eser pars dilinde ýazylan.

10. «Munýyatul-mutakallimin, wa-gunýatul-mutaallimin» («Söz ussadyň maksady we alym kişileriň gaçybatalgasy»).

11. «Ukudul-laali wa suudul-la'ali» («Merjen zynjyr we şowly gijeler»). Bu eser heniz tapylanok.

12. «Matlub kull talib min käläm amirul-muminin Ali ibn Abu Talib» («Möminleriň emiri Aly ibn Abu Talybyň paýhasly sözlerini öwrenýän her bir kişä zerur sözler»). Bu eser pars dilinde bolup, onda dördünji halypa Alynyň sözleri goşgy we kyssa bilen getirilýär.

13. «Faslul hitab min käläm amirul-muminin Omar ibn Hattab» («Möminleriň emiri Omar ibn Hattabyň aýdan pähimlerinden parçalar»). Eseriň parsça terjimesi hem bar. Goşgy we kyssa bilen ýazylan. Reşideddin Watwat bu eseri Atsyzyň ogly Abul Fatha bagyşlapdyr.

14. «Tuhfatus-sadik ila-s-sadik min käläm amirul-muminin Abu Bakr Syddik» («Möminleriň emiri Abubekr Syddyhyň pähimlerinden dostuň dosta peşgeşi»). Goşgy we kyssa bilen ýazylan bu eseriň parsça terjimesi hem bar.

15. «Unsul-lahwan min käläm imamul-muminin Osman ibn Affan» («Möminleriň ymamy Osman ibn Affanyň pähimlerinden gamly köňüllere teselli»). Bu eser Atsyzyň agtygy Abulkasym Mahmyda bagyşlanypdyr.

16. «Jowahyrul-kaland wa-zawahirat faraid» («gymmat bahaly zynjyr we ajaýyp pähimler»). Meşhur adamlaryň sözleri we nakyllar.

17. «Nukuduz-zawahir wa-ukudul jowahyr» («Ajaýyp teňneler we gymmat bahaly zynjyr»).

18. «Risalatul arud» («Arud hakda nama»). Arap we pars goşgularynyň 29 ölçegi hakda ýazylan uly bolmadyk risala. Goşgynyň her ölçegi iki sany parsça beýdiň mysalynda düşündirilýär.

19. «Bada'ya at tarsiät wa-rawa'ya at-tasjiyat» («Tarsiniň* gudraty we tasjiyäniň† ajaýyplygy»). Bu kitap Atsyzyň ogly Abu Dawut Süleýmana bagyşlanypdyr.

---

* Tarsiye-ahy-nalaly goşgy.

† Tasjiye-arap dilinde goşgy düzülişiniň bir görnüşi.

20. «Risalat tahsifat» («Taswihat hakynda risala»). Bu eser tapylanok.

21. «Hadaikus-sihr fi-dakaikuş-şir» («Şygryýetiň inçeligindäki jadylyr bagy»).

Görşümüz ýaly, Reşideddin Watwatyň bize galdyryp giden edebi mirasy san taýdan-da agramly, ylmy, çeperçilik ähmiýeti babatda hem ýokary. Gynansak-da bu baý edebi mirasyň hiç biri heniz türkmen dilinde neşir edilenok. Bu diňe Eziz Serdarymyz Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň edebi mirasymyzy täzeçe we dogruçyl öwrenmek we ony halkymyza ýetirmek baradaky sargytlary we tabşyryklary esasynda mümkin boldy. Şahyryň eserleriniň köpüsi Köneürgenç türkmenleriniň hökümdary Atsyza we onuň ogullarydyr agtyklaryna bagyşlanyp ýazylypdyr. Şahyr hemişe-de Atsyzyň güýçli goldawyny duýup durupdyr. Watwatyň özi hem ýaş şahyrlary, alymlary öýine çagyryp, olara mydama goldaw berip durupdyr.

Biz bu eseri terjime edenimizde, başardygymyzdan, hatlaryň kime ýazylandygyny anyklamaga çalyşdyk. Anyklan atlarymyzy, olaryň kimdigini, wezipesini, ýaşan döwrüni çykygytda görkezdik. Ýöne, gynansak-da, käbir hatlaryň kime ýazylandygyny anyklamak başartmady. Şeýle ýagdaýda olary golýazmanyň özünde bolşy ýaly getirdik.

Watwatyň «Resmi hatlar» kitaby hem meşhur kitaplaryň biridir. Kitapdaky hatlar, esasan, Köneürgenç türkmenleriniň hökümdarlygyna, has takygy, Atsyzyň agtygy soltan Mahmyda degişli hatlardyr. Bu hakda Watwat eseriň girişinde şeýle belläpdir: «Men Şa Muazzam Alym Adyl Muýeýýit Muzaffar Mansur diniň we dünýäniň beýik ynsany, yslamyň we musulmanlaryň täji, şalardyr soltanlaryň in beýigi, döwletiň sütüni, milletiň parlak ýyldyzy, ymmatyň buýsanjy, älemiň nur saçýan güni, ýeňilmezek şa Abylkasym Mahmyt ibn Mälik Il-Arslanyň edýän işlerini görüp, onuň resminamalaryny

jemlemegi ýüregime düwdüm. Goý, Allatagala onuň ömrüni uzak, işini rowaç, abraý-derejesini belent etsin, şäherlerini gülledip ösdürsin, raýatlaryň şatlygynyň, rysgal döwletiniň çägi bolmasyn! Pajarlap ösýän ägirt uly döwletine buýsansyn, kakasynyň, atasynyň eden döwletli işlerini dowam etdirsin, eden işlerinde ata-babalarynyň geçen ýoluna salgylanyp tejribe toplasyn, soňky nesline ýagşy ýol salgy bersin we ýagşy ýatlamalar galdyrsyn. Bu hatlary ýazan dilewarlaryň dilewary, ähli kätipleriň şasy, magryp we maşrykda uly abraýa eýe, dile çeper Horasanyň täji Reşideddin Abubekr Muhammet ibn Muhammet Abdyljelil Omary Balhydyr».

Bular jemi 112 sany hatdan ybarat bolup, olaryň köpüsi Köneürgenç türkmenleriniň hökümdarlaryna degişli hakyky resminamalardyr. Hatlaryň belli bir bölegi Bagdat halypasyna we onuň wezirlerine ugradylan hatlardyr. Bulardan başga-da ýerli häkimlere, belli şahsyýetlere ýazylan hatlar bar. Reşideddin Watwat bu hatlary 1156-1173-nji ýyllaryň arasynda ýazypdyr.

Reşideddin Watwatyň bu hatlary diňe bir Köneürgenç türkmenleriniň hökümdarlarynyň ýa-da şahyryň öz durmuşyny däl, eýsem, XII asyrdaky türkmen durmuşyny, onuň syýasy, ykdysady we medeni taraplaryny has giňişleýin öwrenmekde-de örän ähmiýetli we ygtybarly resminamalardyr.

Kakajan JANBEKOW,
Türkmenistanyň milli medeniýet
«Miras» merkeziniň esasy ylmy
işgäri.

MAZMUNY

Birinji hat	9
Ikinji hat	17
Üçünji hat	19
Dördünji hat	21
Bäşinji hat	25
Altynjy hat	28
Ýedinji hat	29
Sekizinji hat	30
Dokuzynjy hat	33
Onunjy hat	34
On birinji hat	36
On ikinji hat	38
On üçünji hat	39
On dördünji hat	40
On bäşinji hat	41
On altynjy hat	43
On ýedinji hat	44
On sekizinji hat	46
On dokuzynjy hat	47
Ýigriminji hat	48
Ýigrimi birinji hat	50
Ýigrimi ikinji hat	51
Ýigrimi üçünji hat	54
Ýigrimi dördünji hat	57
Ýigrimi bäşinji hat	58
Ýigrimi altynjy hat	60

Ýigrimi ýedinji hat	61
Ýigrimi sekizinji hat	62
Ýigrimi dokuzynjy hat	63
Otuzynjy hat	65
Otuz birinji hat	66
Otuz ikinji hat	68
Otuz üçünji hat	70
Otuz dördünji hat	72
Otuz başınji hat	75
Otuz altynjy hat	78
Otuz ýedinji hat	80
Otuz sekizinji hat	82
Otuz dokuzynjy hat	84
Kyrkynjy hat	87
Kyrk birinji hat	89
Kyrk ikinji hat	91
Kyrk üçünji hat	93
Kyrk dördünji hat	94
Kyrk başınji hat	96
Kyrk altynjy hat	97
Kyrk ýedinji hat	99
Kyrk sekizinji hat	100
Kyrk dokuzynjy hat	101
Ellinji hat	102
Elli birinji hat	103
Elli ikinji hat	104
Elli üçünji hat	106
Elli dördünji hat	108
Elli başınji hat	109
Elli altynjy hat	110
Elli ýedinji hat	111
Elli sekizinji hat	112
Elli dokuzynjy hat	113
Altmyşynjy hat	115
Altmyş birinji hat	116

Altmyş ikinji hat	117
Altmyş üçünji hat	118
Altmyş dördünji hat	120
Altmyş başınji hat	122
Altmyş altynjy hat	123
Altmyş ýedinji hat	124
Altmyş sekizinji hat	125
Altmyş dokuzynjy hat	126
Ýetmişinji hat	127
Ýetmiş birinji hat	128
Ýetmiş ikinji hat	129
Ýetmiş üçünji hat	130
Ýetmiş dördünji hat	131
Ýetmiş başınji hat	132
Ýetmiş altynjy hat	133
Ýetmiş ýedinji hat	134
Ýetmiş sekizinji hat	135
Ýetmiş dokuzynjy hat	136
Segseninji hat	138
Segsen birinji hat	139
Segsen ikinji hat	140
Segstn üçünji hat	141
Segsen dördünji hat	142
Segsrn başınji hat	143
Segsen altynjy hat	144
Segsen ýedinji hat	145
Segsen sekizinji hat	146
Segsen dokuzynjy hat	147
Togsanynjy hat	148
Togsan birinji hat	149
Togsan ikinji hat	150
Togsan üçünji hat	151
Togsan dördünji hat	152
Togsan başınji hat	153
Togsan altynjy hat	154

Togsan ýedinji hat.....	155
Togsan sekizinji hat	156
Togsan dokuzynjy hat	157
Ýüzünji hat	158
Ýüz birinji hat.....	159
Ýüz ikinji hat	160
Ýüz üçünji hat	161
Ýüz dördünji hat.....	162
Ýüz başınji hat.....	163
Ýüz altynjy hat	164
Ýüz ýedinji hat	165
Ýüz sekizinji hat.....	166
Ýüz dokuzynjy hat	167
Ýüz onunjy hat	168
Ýüz on birinji hat	169
Ýüz on ikinji hat.....	170
 K. Janbekow. Ötgür sözünň ussady	 171

**Ymam Fadyl
Reşideddin Watwat**

Resmi hatlar

**Tehredaktor S. Abaýew
Çeperçilik redaktory A. Muhammedow
Sahaby bezän D. Mämijikow
Korrektor Ç. Mämmetseýidowa**

Çap etmäge rugsat edildi 05.04.2004 ý.

Ölçeği 60x84 $\frac{1}{16}$.

Çap kagyzy 11,5.

Ofset kagyzy.

Ofset çap usuly.

Nusgasy 20 000 sany.

Bahasy ylalaşyk boýunça.

Sargyt №1156.

A-14528

Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezi,
744000, Aşgabat, Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy şaýoly, 18.

Türkmen döwlet neşirýät gullugy,
744004, Aşgabat, 1995-nji (öňki Galkynyş) köçesi, 20.

Türkmenistanyň Metbugat merkezinde çap edildi.